

rast

22 REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
let
LETNIK XXII, OKTOBER 2011, ŠT. 5, (136)

VSEBINA

U	V	O	D	N	I	K
Rasto Božič						3
Zadostujejo poštenost, iskrenost in zanesljivost						
L	I	T	E	R	A	T
Marjanca Kočever						6
Saga						7
Pieta						7
Soparica						8
Škarje						8
Bonaca						9
Svit 2						10
Gost						11
Tomaž Šalamun						11
Ko sova platno s sebe zmelje						11
Pitagorini postreščki						12
Iz koncev in noči si prebira grah						12
Ave, Italijani						13
Žig zmehčati s peno						13
Lupina školjk zajema vodo						14
Podari mu vrbov list						15
Fotoromavhi						16
Vinko Möderndorfer						16
Nimam več sadja zate						17
Najina ljubezen riše rdeče cvetove						17
Rahlo						18
Najina jutra						18
Ljubil sem						19
Spi otrok v meni						20
Rajski vrt						21
Marinka M. Miklič						22
Skrivalnica						23
Goran Samardžić						24
Napačna diagnoza						
– Prevod: Damijan Šinigoj						

K	U	L	T	U	R	A										
	Aljoša Vrbetič	Območje gradu Grm – že 20 let na poti revalorizacije				31										
	Alenka Lamovšek	Jurjeva domačija – prostor doživetij				37										
	Dejan Vončina	Partizanski fotograf in organizator fotoreporterske službe Franjo Veselko				41										
N	A	Š	G	O	S	T										
	Matjaž Brulc	»Ne vem, kaj boste s tem počeli, ampak to bi bil v Evropi pravi hit.« – Pogovor s Petrom Simičem				52										
D	R	U	Ž	B	E	N	A	V	P	R	A	Š	A	N	J	A
	Tomaž Savšek	Smernice razvoja v avtomobilski industriji														68
	Joža Miklič	Pogled znanosti na razvoj jugovzhodne regije														74
O	D	M	E	V	I	I	N	O	D	Z	I	V	I			
	Goran Milovanović	Kostanjeviška galerija na beneškem Umetniškem bienalu														77
	Marica Škorjanec	Prijazni pravljичni svet Damjane Bihar														79
	Goran Milovanović	Neskončna potovanja														81
	Boštjan Pucelj	Fotopub 2011 – Zasebno oko														83
	Bogdan Učakar	Rokokojski čopič glasbenih restavratorjev														86
	Živa Zakšek	Muzeji in spomin														88
	Rasto Božič	Domoznanstvo in ohranjanje kulturne dediščine														90
	Andrej Črnič	V spomin mag. Janeza Kramariča (1934 – 2011)														92

NASLOVNICA

Anuša Pisanec, fotografija iz serije *HISA MNOGIH OBRAZOV*, 2011, fotografija

Zadostujejo poštenost, iskrenost in zanesljivost

Preteklih ducat let – kar tri štiriletne mandate – je svetu revije Rast predsedovala Staša Vovk, zagnana novomeška kulturna delavka in navdušenka za kulturo. Revija je v določeni meri tudi sad njenih naprezanj in, kot je članom uredništva povedala pred nedavnim pretekom njenega tretjega mandata, si želi, da Rast ohranimo kakovostno, kot je bila vseh njenih 22 let izhajanja, hkrati pa se ne smemo izogibati izzivom časa.

Hvala Vovkovi za omenjene besede in njen dolgoletni nesebični prispevek. Strinjamo se tudi glede izzivov, ki jih je danes vsekakor na pretek. Od razvojnih, elektronsko-medijskih, družbenih in izobraževalnih do tarnanja povsem zatavale politike, različnih potvarjanj, pretvarjanj ter strašilnih opozarjanj na vse mogoče krize in padce vrednot. Zdi se, kot da bi uspelo tisti strani slovenske politike in družbe, za katero je kriza zgolj izgovor, izredno stanje pa ustaljeni način delovanja, dobršen del narodovega telesa okužiti, da ji vedno vnovič naseda in se neprestano ubada z vsemi mogočimi strahovi preteklosti, sedanjosti in prihodnosti.

Ob tej misli uvodničar Rasti ne more mimo novomeškega kasnoseptembrskega predavanja in hkrati predstavitvi knjižne uspešnice, zajetne zgodovinske knjige o najožjem jugoslovanskem vodstvu, na katerem je njen pisec, ugledni tržaški zgodovinar Jože Pirjevec, opozoril, da zgodovina ni vedno taka, kot se zdi na prvi pogled. Potrebuje določeno oddaljenost v času in tehten premislek, ne pa potvarjanje ter prirejanje različnim potrebam. Kar bi lahko pretolmačili, da sta edino, kar šteje pri tem, iskrenost in poštenost. In prav ti vodili bi nas morali voditi v teh tako strašljivo slikanih zablodelih časih. Ne zavist, podtikanja, pohlep, sovraštvo, zloba, maščevanje in neka puhlo poveljevana povzpetniško samopašna odličnost. Ne, tega je bilo dovolj! Ne potrebujemo jih več in pravzaprav jih tudi nikoli nismo potrebovali! Naj gredo že končno enkrat na smetišče slovenske zgodovine in tam poniknejo v pozabo. Nam, navadnim ljudem, zadostujejo povsem običajne lastnosti, kot so poštenost, iskrenost in zanesljivost. V navedenih besedah je skritega več kot v brezplodnem čenčanju o vrednotah, ki naj bi jih izgubili. Omenjene trditve navajajo tudi s takimi besedami in obrazi, da bi se ob tem morali kar vsi počutiti krive. In še, kdo jih je izgubil? Jaz jih nisem in še marsikdo, ki ga poznam, cenim ter spoštujem, ne. Domnevam pa, da so jih nekam založili ravno ti oznanjevalci pekla, žvepla in družbenega ponora. Ne, teh imamo dovolj in jih resnično ne potrebujemo več!

Toliko glede bližnjih izzivov, pred nami pa je letošnja predzadnja številka Rasti. Njen literarni del začenja poezija nove zbirke *Mala sanjavka* novomeške avtorice Marjance Kočevar. Tej sledita izbora pesmi iz zbirk Tomaža Šalamuna *Opera buffa* in *Nimam več sadja zate* Vinka Möderndorferja. V prozni del revije pa je literarni urednik Ivan Gregorčič uvrstil času primerno *Skrivalnico* dolenjske avtorice Marinke M. Miklič in kratko zgodbo *Napačna diagnoza* bosanskega avtorja Gorana Samardžića v prevodu Novomeščana Damijana Šinigoja.

V Kulturi Aljoša Vrbetič piše o dvajsetletnem urejanju in neurejanju območja novomeškega gradu Grm, nato etnologinja Alenka Lamovšek predstavlja Jurjevo domačijo na Občinah pri Trebnjem in kako tam ohranjajo ter uporabljajo kulturno dediščino; notranjski raziskovalec in poznavalec slovenske odporniške fotografije Dejan Vončina pa ohranja spomin na partizanskega fotografa in organizatorja fotoreporterske službe Franja Veselka, ki je veliko deloval tudi na območju Dolenjske in Bele krajine.

Gost revije Rast je tokrat začetnik ter viden predstavnik pokrajinskega grafičnega in industrijskega oblikovanja Peter Simič, pogovor z njim pa je opravil novomeški umetnostni zgodovinar, kustos galerije Simulaker in pisatelj Matjaž Brulc.

Družbena vprašanja prinašajo prispevek *Smernice razvoja v avtomobilski industriji*, ki ga je pripravil pomočnik predsednika uprave družbe TPV Tomaž Savšek, urednica rubrike Joža Miklič pa v *Pogledu znanosti na razvoj jugovzhodne regije* opozarja na vsebino zbornika *Inovativna jedra v regionalnem razvoju*.

Odmevi in odzivi, zadnja rubrika oktobrske Rasti, ponujajo prispevke, *Kostanjeviška galerija na beneškem Umetniškem bienalu* kustosa omenjene galerije Gorana Milovanovića, *Prijazni pravljичni svet Damjane Bihar* slavistke Marice Škorjanec in *Neskončna potovanja Gorana Milovanovića*, ki opisujejo nedavno in enako naslovljeno razstavo del Janka Orača v Koroški galeriji likovnih umetnosti v Slovenj Gradcu. Omenjenim prispevkom sledijo še *Fotopub 2011 – Zasebno oko* Boštjana Puclja, *Rokokojski čopič glasbenih restavradorjev*, v katerem Bogdan Učakar presoja poletni festival stare glasbe Seviq Brežice 2011, *Muzeji in spomin* trebanjske novinarke Žive Zakšek, potem zapis *Domoznanstvo in ohranjanje kulturne dediščine* o 7. strokovnem srečanju Knjižnica – igrišče znanja in zabave, ki sta ga novomeška knjižnica Mirana Jarca in Mestna knjižnica Ivana Gorana Kovačiča iz Karlovca septembra priredili na Otočcu ter za konec še prispevek Andreja Črnič, *V spomin mag. Janeza Kramariča*.

Za tokratno likovno opremo revije je likovni urednik Janko Orač izbral fotografske izdelke udeleženk in udeležencev novomeškega mednarodnega festivala dokumentarne fotografije Fotopub 2011.

Rasto Božič

ODGOVORNI UREDNIK

Barbara Barbič, fotografija iz serije *GOSPA POMOČ*, 2011, fotografija

Marjanca Kočever*

SAGA

*moli moli
govori oče
v oškropljene spominčice
na obrazu
gledam ga
kako stoji med topoli
kot zmeraj
ko vabi domov*

*vstajam
že vstajam
ni več bodeče makije
tu ni več nikogar
ki bi mi v hrbet
vrezoval krvave žige*

*spet sem obujena
ko se je saga
že skoraj iztekla*

*zdaj z zvezdami utripam
na najvišji orbiti
da zavdam zimi
ki se mi zmeraj obeša
na zagrnjene boke
ko sem najgodnejša
za ognjeno nevesto*

* Pesmi so iz njene nove pesniške zbirke Mala sanjavka, ki je izšla pri založbi Goga.

PIETA

*kdo mi bo odpoljubil
žgaline s kože
ki je pogorevala
ko sem ležala
gola na skali
ki jo oče straži
že tisočletja*

*a tisti dan
je voda narasla
in poplavlila harpune
da so se mi
koščene ribe
zaletavale v hrbtenico*

*sonce je zgrešilo obzorje
in ščip je bil v zenitu
ravno opoldne
ko ne bi bila smela
slaviti obredij
deževnega moža*

*zato je
pričel snežiti
name*

*o pietá
kako je žgalo
stekleno ivje
v mojo skrčeno goloto*

*oče
oče
lama sabaktani*

SOPARICA

*ah ta soparica
ki vlaži mi telo in misli
ta mokri ogenj
ki kar gori
podnevi in ponoči*

*kot sok meden
mezi mi po pregibih
zaliva suhe sanje
v tem visokem času*

*da se razprta
zvečerim v sonce
ki razžarja polt
da temni želji se razpre
in se mlečno bela rosa
v moder sen ospe*

ŠKARJE

*skarje
lastovičjega repa
odrežejo poletje*

BONACA

*spominjam se svojega glasu
izpred tisočih let
ki je klokotal
v vodi za jezom
potisnila sem ga med kamne
kajti le oni razumejo
govorico prabesed
v njih živi pramorje*

*školjke se mi lepijo na telo
vsa sem rožnata
od njihovega nežnega mesa
nabreka mi v sredici*

*bonaca je popolna
da je dih gladek in dolg
od enega do drugega obrežja
zračni most med CO2 in O*

*bose noge podvodnih bitij
se udirajo vame
da sem vsa razmočena
podvodna devica*

*vsakomur ne-
vesta*

*izmuzljivi plen galebom
za zmerom čista čista
v beli brezmadežni srajčici
ki so jo
tik pred poročnim slavjem
sešile bele nune
v karmeličanskem samostanu
v zapriseženi tišini
za vrtljivimi okni
polnimi imen
in skritih sporočil*

*saj vendar ne moreš
nikomur govoriti
kako ti je strašna zver
pod rdečim ščipom
pregriznila jagnje
in se zato
ne moreš več ljubiti*

SVIT 2

*ozko mi je v prsih
en sam nizek hodnik
po katerem je odteklo
vse kar je bilo*

*sredica brez ognja
kot frida z drogom*

železna odvečnost

*kamnita usta
ne zmorejo besed
suh krstilni kamen so
v zapuščeni kapeli
ko svit nagriza temo*

*da me angeli
ne morejo več tolažiti
raztopili so se v danjenju
vsaj do večera in čez*

GOST

*kdo je gost
ki bo tišino
skomponiral v uspavanko
potegnil z lokom
iz bele konjske žime
po vseh napetih strunah
izvabil glas
iz stisnjenega grla
da se razprejo
zvezde na stenah
usnule
in bodo listi pod oknom
razsipali zelenilo
v eksploziji zore
po telesu
mi šepnil v uho
z glasom temnim
kot kraljevske moder pliš*

*o saj zaspiš
zaspiš*

Tomaž Šalamun*

KO SOVA PLATNO S SEBE ZMELJE

*Vlečenje pipice, Anastazij,
te ne bo pripeljalo*

*nikamor. Sva videla v toploto.
Figura je obličje, kos,*

*motiv. Na žveplu sod. V daljavi
oglašanje petelinov. Galeb*

*krikne. Otrok spi. List vrbe se
odloči in zapluje. Mož z*

*zlatim pasom las po sredi
glave zaliva gredo*

*pred hotelom. Sanjal sem,
kaj je Andraž na glas*

*bral. Potem se je zleknil med
blazine. Sanje so izginile.*

PITAGORINI POSTREŠČKI

*Kloni so iz kararskega
marmorja. Težko*

*bodo preživeli. Iz hiš rase
šop perja. Zaman.*

*S skominami v to, kar se
rima. Moja postelja*

*uvija stavbe. Kruh pripeljejo.
Skočijo iz avta.*

* Pesmi so iz njegove zadnje pesniške zbirke Opera buffa, ki je izšla pri založbi Goga.

*Poslušajo radio. Motor se
sliši in zapiranje*

*vrat. A mi hočeš, prosim,
dati bigo na zeleno?*

*Iz petero fantičkov bo
zrasel en košat tram.*

IZ KONCEV IN NOČI SI PREBIRA GRAH

*Prababica je zmlela enega starega in ga
požrla. Visela je čez ograjo.*

*Rekel je pumpa in izginil. Smrt
tudi zameša kavo in*

*vato. Zlasti če piha, se zbega.
Ne mara rogljičkov, to se*

*ve. Smrt je obrabljena, toči star
bencin. Rada prenaša križe in*

*težave. Smrt je tudi omamljena.
Večkrat. Takrat ji ploskamo.*

*Smrt se s frelo odpravi na trotoar.
Bledi, ker se je zmotila. Tu ni*

*vinograda. Odmaje se. In srce začne
spet laufati kot kaka krokotlička.*

AVE, ITALIJANI

*Pomiri žogo. Berta miži. Berta
nima več oči. Prišli bodo*

*možički, zaviti v rjuhe,
ki se bodo utapljali v*

*Maremmi. Meglo bodo imeli
na kitkah, igrali se bodo*

*z loparji. Imeli bodo velike
oči, v čelu zareze in*

*uhca kot zajčki. Valili bodo
ogromne krigle*

*z vulkani. Zvonilo bo.
Čisto narahlo*

*sem tekel čez Trst, ki se je
spremenil v ploskev.*

ŽIG ZMEHČATI S PENO

*Z vaško poltjo se
razumeš z*

*viharji. Čop je v gredi
las. Ptič je nagnjen*

*in drvi v loku po
krožnici.*

*Krona se mu obrača.
Konci! Spomnil*

*sem se rogov polžkov.
Muce so se zbirale*

*pod slapom. Govorile so:
Gorelo je, slabo*

*bo, kdaj bomo predle,
in so predle.*

LUPINA ŠKOLJK ZAJEMA VODO

*Jaz sem svilen, že malo kužen
prekat. Modrost se je*

*vkopala in odtekla. Nagci mi ližejo
čelo. Perje sem zložil v*

*kocko. Tako čakam. Čakam na
bundo. Čakam, da bodo*

*starci ukinili krvno osveto, ki
vzburja cigana. Bo njegov*

*otrok še mlel talent? Ob reki je
bilo suho meso. Trušč.*

*Sla po osmrtnicah in rdeči
nageljni. Ciganu*

*se po hodnikih priklanjajo kače.
Drevo zažarí. Poje in zažarí.*

PODARI MU VRBOV LIST

*Bela, lastnica pepelnika, žena
Chomskega in Adama,*

*Belo sta imela tudi Krleža in
Chagal, obema sem*

*dvoril. Z norčavostjo steče pes v
naravo. Tam oslepí. Klon ne*

*odpira vrat. Kratkoviden, loputá
z očmi. Saniraj, Yoko Ono.*

*Izgubila si štirice. Častniki na robu
planeta prenašajo kamne.*

*Vzburi se celovitost mašinerij.
Polt vedrí. Hlače imajo rob.*

*To gre v tržaško gledališče
in to v züriško gledališče.*

FOTOROMAVHI

*Ta zablodeli merjasec vesla.
Izkoristil je smrt.*

*V košku je precej pudra. V sanjah
je bilo rečeno na črto.*

*Iz betice in dveh betic zrase
nono. Oken je devet.*

*Pod rožami hodi mornar.
Pretiravamo s srčki.*

*Poglej si jo. Kako plava po
nebu. Ribica – jet. Kosí*

*trake. Fotoromavhi, iz pogače
sestopajo. Fotoromavhi in*

*Mali gaj. Združeni palčki.
Oba sta se odrezala.*

NIMAM VEČ SADJA ZATE

*nimam več sadja zate si rekla žival
in ne božaj me kot vsak dan ljubi
ne ljubi ljubi ne ljubi seštevaj cvetove
zdrsni po koži vendar samo s pogledom*

*nasloni se na mojo ramo z dihom
kajti postelja je peskovnik
blazina kamen za pod glavo
in tvoj dotik si rekla tako oddaljen*

*ne bova se zbudila ne zdaj ne nikoli
in srečevala se bova samo na postajah
minilo je si rekla čeprav podoba ostaja*

*ne vem kakšna si še pripomnila morda
slika začudenega pogleda z malo žalosti
ko si rekla nimam več sadja zate*

NAJINA LJUBEZEN RIŠE RDEČE CVETOVE

*najina ljubezen riše rdeče cvetove
najini poljubi jih arhivirajo
dotiki zapisujejo nevidno zgodbo
prve in druge in tisoč in ene noči*

*najina ljubezen se spreminja
najina smrt jo vedno dela večno
uklesuje v čas njena obraza
mojega tvojega mojegatvojega*

*najina ljubezen se spominja začetka
najin konec beži pred nama od prvega
in drugega in tisočprvega dne*

* Pesmi so iz njegove zadnje pesniške zbirke *Nimam več sadja zate*, ki je izšla pri založbi Goga.

*najina ljubezen ima roke in noge
ima najini telesi najina ljubezen ima
sposobnost da preživi ledeno dobo*

RAHLO

*rahlo kot vršički
zgubani
v jutru izgubljeni
dotaknjeni*

*za hip krhki
in potem
spet kot naključna
sapica*

*rahlo priprto
oči ali ustnice
toliko*

*da se vidijo
zobje režeči
v jutru*

da se ne pozabi

NAJINA JUTRA

*svetloba je srebrna pa potem bela
na koncu zlata
bakreno je telo pa potem posuto
s kapljicami*

*kot s koščki stekla
dotiki grabijo ne več po gladini
sežejo do krvi
zobje drobijo besede zaljubljenecv*

*pa tudi prebujanja
vsakič na novo pa potem navajeno
golota plane za mano*

*skok srne ki od zadaj sledi
je srebrn pa potem bel
na koncu samo še zlat*

LJUBIL SEM

*ljubil sem in hkrati zavrgel
je mogoče?
sovražil in spal v isti postelji
je mogoče?*

*krakal z volkovi in ostal zvest
je mogoče?
mislil in blebetal pa tudi molčal
je mogoče?*

*iskal poti v nikamor čakal na vrnitev
je mogoče?
mogoče objokovati nasprotja*

*mogoče ostajati zunaj in znotraj
je mogoče
biti živ in mrtev pokopan ljubljen obenem*

ni mogoče

SPI OTROK V MENI

*spi otrok v meni se prebujš
se ti dozdeva da se igraje vrti svet
počivaj pred jutrom otrok v meni
nočem odrasti niti krasti čas*

*nekomu drugemu ki čaka v meni
prekratko je bilo kot usako otroštvo
zato spi otrok v meni ne dovoli
da te predrami odraslost nekega dne*

*ko bo sonce visoko kot zrelost
kot dokončnost časa ko boš uzrl
svet kot da letiš nad njim otrok*

*vrni se takrat vrni previdno navzdol
klin za klinom stopnica za stopnico
v počasnem posnetku nazaj vame otrok*

RAJSKI VRT

*rajski vrt si ti
ko se zlekneš predme*

*rajski vrt sem jaz
ko poklekнем predte*

*rajski vrt sva midva
ko s poljubi kapljava
drug na drugega*

SKRIVALNICA

Sedeli so v zatohli sobi, nekateri zadihani in mastni, drugi lepo oblečeni, urejeni in z dostojanstveno držo. Na njihovih mizah so ležali kupi papirjev, ponekod lepo zloženi, drugje nametani vse vprek, da so se podirali in povzročali še večji nered. Soba je bila dolga in mize v njej so bile razporejene na levo in desno stran tako, da je prazen prostor med njima izrisal črko T. Na levi strani je bilo več miz, kupi papirjev mnogo višji, za njimi pa lenobni in naveličani osebki. Na desni strani so bile le tri mize z majhnimi kupi, pravzaprav je bilo na vsaki mizi le nekaj papirjev.

»Pa kaj je zdaj s to klimo?« se je ves rejen, da je srajca pokala po šivih, obrnil Material k Elektri.

Elektrika je skočila izza mize, iz oči so ji švigale strele, ko je zabrusila nazaj:

»Pa? Kaj sem zdaj jaz kriva, če so me izklopili? Raje pogledjte druge!«

Dnevnik in Kilometrini sta imeli mizo druga za drugo. Zdaj sta se povlekli vase, skušali sta postati čim manjši, da ju ne bi opazili. Vendar so bili kupi na mizah tako veliki, da ju ni bilo mogoče prezreti. Material in Elektrika sta istočasno zagledala njen kup in še preden ga je uspela poskriti, jo je Elektrika že prestrelila.

»Le kod si se potepala vse dni?«

Zdaj, ko je bila odkrita, se ni več sramežljivo skrivala, izzivalno je pokazala svoje obline in zabrusila nazaj.

»Če vi ne morete iz tovarne, je to vaša stvar. Nič mi ne morete, vse imam dokumentirano!«

Videla je presenečenje v njihovih očeh, zato se je nalašč še bolj hvalisala.

»Bila sem na Bledu, v Portorožu, Parizu, na Tajskem, večkrat v Bruslju, pač po vsem svetu.«

»In kaj si počela tam?« so jo spraševali naprej.

»Bila sem na simpozijih, strokovnih ekskurzijah, raziskovala sem trg. Pa kaj naj vam govorim, ko nimate pojma o poslovnem svetu.«

»Prav, prav«, so odgovarjali, »toda kaj za boga si počela na Tajskem s posebno maserko?«

»Pa v Andaluziji na igrišču za golf si se tudi izobraževala?« so spraševali tisti bolj seznanjeni.

»Iz zakaj si s sabo vlekla tudi Potne stroške in Kilometrino?« ji niso dali miru.

»Z vami se ni mogoče pogovarjati! Pa kaj ste se sedaj vsi spravili name? Reprezentanco pogledajte!« je s prstom pokazala nanjo, da je skrenila pozornost.

Reprezentanca je sedela v Diorjevi obleki, z Rolexovo uro in Toysovim nakitom okrog vratu.

»Nekaj stvari je pač treba podariti, sicer ne prideš zraven!« je imela takojšen odgovor.

»Že, že! Zakaj si pa darila nosila ljubici? Tam je Glavni že zraven!«

»Jaz imam vse podpisano in nisem nič kriva,« je se branila.

Za njo je sedel okravateni Svetovalec. Niso ga marali, bil je preveč vzvišen in preveč pameten. O vsaki stvari je vedel vse. Pri tem je govoril nekakšno slovnično slovenščino, in če so se nasmihali, je povedal, da on pač govori »hoch deutsch« slovenščino, o kateri nimajo pojma.

»Moji prejemki so v skladu s podpisano avtorsko pogodbo o svetovanju.«

Toda največji kup evrov je na svoji mizi občudovala Nagrada. Gledala je v milijonski znesek, ki je bil pripravljen, da ga ob koncu leta pospravi. Kup je bil tako velik, da bi ga povprečen moški s košem na rami težko nesel iz tovarne.

»Le kako ji je to uspelo?« so zavistno razmišljali drugi.

Čisto na koncu sobe je sedela Delavska plača. Na mizi je imela plačilne kuverte, bile so tako tanke, da se je videlo skozi. S tihim glasom je opozarjala nase, toda v tonu je bilo čutiti prej prosjačenje kot zahtevo.

»Le kaj naj rečem delavcem?« je končno potarnala malo glasneje.

»Ma, se boš že nekako znašla,« se z njenim problemom niso želeli ubadati.

Čisto na koncu je imela mizo Štipendija. Miza je bila prazna in izza nje so gledale le shirane in lačne oči.

Ko je bil spor med Stroški končan, so se vsi naenkrat obrnili proti desni strani, proti Prihodkom.

»Vi, vi ste vsega krivi! Vi dovolj ne delate!«

Prihodki so pokazali na Gotove proizvode.

»Njih je premalo, kar pogledajte! Danes je iz Proizvodnje dostavljen le tale kupček!«

»Delavci so vsega krivi!« je rekla Proizvodnja.

»Prepočasni so. Zakaj pa je kitajska roba lahko tako poceni?«

»Delavci, delavci so krivi!« so bili kar naenkrat složni Stroški in Prihodki.

Utihnili so, v sobi je postajalo še bolj soparno, po hodniku so zaslišali korake.

V sobo je stopila Bilanca. Bila je utrujena in zaskrbljena.

Že iz prejšnjih let so vedeli, kaj to pomeni. Ubogljivo so se po vrstnem redu razporedili na tehtnico, Stroški na levo in Prihodki na desno.

Z zadržanim dihom so skupaj z Bilanco opazovali jeziček na tehtnici, ki se je nevarno nagibal na levo in se tam tudi dokončno ustavil.

Velike, krvavo rdeče številke so bodle v oči.

Nastala je tišina, gledali so v rdeče številke, pa spet v tla.

Potem je zazvonil telefon. Dvignila je Bilanca.

»Glavni me kliče,« je povedala.

Ko je odšla, so čez nekaj časa poklicali še Svetovalec.

Čez kakšno uro se je Bilanca vrnila.

»Kako je bilo?« so vprašali vsi hkrati.

»Zdaj se bomo šli skrivalnice,« je povedala, potem pa v tršem tonu dodala:

»Stroški se morate skriti, vsak po svoje, kakor veste in znate!«

Zdaj so se prvič zares lotili dela.

Material se je skril pri Zalogah, prepričal je Inventuro, da je podpisala novo stanje.

Tudi Reprezentanca se ji je prilizovala, ko je videla, da ne gre, je stopila k Zalogi drobnega inventarja.

»Daj, vzemi kakšno moje darilce k sebi, vsaj kakšno sliko mi poknjiži, pa kakšno zlato uro tudi shrani, se ti bom že oddolžila!« ga je podkupovala.

Pristal je, saj med škarjami, likalniki in svedri lahko imam tudi nekaj boljšega, je razmišljal.

Nagrada sprva ni imela nobene ideje, potem pa ji je nenadoma kliknilo. Navdušena sama nad sabo je iz enega velikega kupa naredila več majhnih.

Zdaj se je v pisarno vrnil tudi Svetovalec.

»Pri Časovnih razmejitvah je še nekaj prostora. Tudi pri njih se lahko skrijete,« je delil nasvete.

Skrivanje so po nekaj urah uspešno končali.

Zdaj so ponovno stopili na tehtnico. Tokrat se je jeziček ustavil na ničli, pravzaprav le toliko čez, da se je pokazala majhna črna številka.

»Izvlekli smo se! Za letos!« se je oddahnila Bilanca in si obrisala pot s čela.

Bilanca je zdaj še natipkala izjavo, da so vsi Stroški in Prihodki prikazani v realnih vrednostih in v skladu z Računovodskimi standardi.

Pod izjavo so se vsi podpisali, seveda tistim poskritim to ni bilo dovoljeno. Nato so si zaploskali in s šampanjcem zaključili leto.

Naslednji dan je bila soba skoraj prazna.

Bilanca je odšla na Ajpes, Prihodki so se zapodili po trgovinah.

Material je odšepal v proizvodnjo in skupaj z delavci čakal na Električno.

Drobni inventar je zadremal v skladišču, tako da niti ni opazil, da Groharjeve slike ni več.

Dnevnic je prišla jutraj po svoje palice za golf, za njo se je iz pisarne izmuznila še Kilometrina.

Nagrada je že prejšnji dan pograbila svojo vrečo z denarjem in hitela z njo do Glavnega.

Svetovalec se je odločil za KTMV¹.

¹ Kar tako malo ven.

V pisarni sta ostali le Štipendija in Plača.

Štipendija je še vedno z odprtimi usti razmišljala, kam naj se priključi in skrrije.

Plača je v kuverte zložila obračune, datum izplačila ni bil napisan. Ga bo že dopisala, ko bo kaj evrov v banki, je dobila navodilo od Glavnega.

Proti koncu dneva so po vratih skrivalnice začeli trkati lačni in utrujeni delavci.

NAPAČNA DIAGNOZA

Prevedel Damijan Šinigoj

Tistega dne so ji povedali, da bom morda oslepel.

»Gospa,« je dodal zdravnik, »pustimo naravi, da naredi svoje. Nič še ni dokončnega.«

Ker je šlo za prirojeno napako, se moja mama ni počutila kriva. Zdravnik naju je še nekaj časa zadržal v ordinaciji. Tako je ublažil šok, ki bi ga mama čutila, če bi naglo prišla s toplega na hladno. Spodnje majice mi ni bilo treba sleči, tako da na hrbtu nisem občutil hladnega stetoskopa. Zdravnik je uporabljal nekaj nenevarnega, kar je spominjalo na baterijsko svetilko, roke pa so mu dišale po limonini lupini. Imel je velika rdečkasta ušesa, pa tak izraz na obrazu, kakor da popravlja stensko uro.

Na poti domov mi je mama kupila vse, kar sem si želel. Bilo ji je žal, da si nisem želel še več. Segal sem ji do pasu in ta višina je bila ravno pravišnja za božanje. Premerjal sem jo s pogledom, čeprav sem jo poznal na pamet. Najbolj mi je bila všeč, kadar si je kričče namazala ustnice ali nohte. Barve so me na mami veselile, še predvsem zato, ker sem mislil, da so tam zaradi mene, da bi jo lažje našel, če bi se izgubil. V tistem letnem času je bilo listje zeleno, jaz pa žalosten, ker se listja ne da podariti. Nabral bi ji ga polno naročje!

Misel, da bom oslepel, mi je postajala vse bolj všeč. Vprašal sem mamo, ali slepi ljudje sploh imajo oči.

»Imajo,« je rekla, »a se ne morejo na nič osredotočiti.«

Zamislil sem si dve popolnoma spolzki kuhani jajci, kako se obračata v očesnih vdolbinah. Kipi so mi v tem smislu delovali enako brezuspešno. Nisem mogel doumeti, da ne bom mogel še naprej videti tega, kar sem videl zdaj. Zaprl sem oči in se igral slepca. Zadal sem si nalogo, da bom tako šel vse do doma. Držal sem se mame in se spraševal, ali se tako počutijo slepi. Na pamet sem poznal vsako koščico v njeni roki. Mnogo ur sem preživel, držeč jo za roko.

Ko me je mrak začel skrbeti, sem naglo odprl oči. Vse je bilo kakor presejano skozi pogled nekoga drugega. Pomislil sem, da se tako morda vidi skozi očala. Ljudje so se mi zdeli kakor družina, katere člani se med sabo še niso spoznali. Videti je bilo, kakor da bi med hojo varčevali s časom. Hodili so drug mimo drugega, se dotikali, včasih so se v

* Goran Samardžić je bosanski pesnik, pisatelj, novinar in literarni urednik ter samosvoj, dinamičen in izviren avtor, ki je izdal več knjig poezije in proze. Zgodba je iz njegove zbirke kratke proze Dekle na cesti, ki je v Šinigojevem prevodu izšla pri založbi Goga.

koga zaleteli. Po takšnih trčenjih so avtomobile odpeljali na popravilo, ljudi pač ne. Narejeni so bili iz materiala, na katerem se ni poznala vdolbina od udarca.

Potem je ob nama, prav ob robu maminega krila, zavrl rumen volkswagen. V pokrovu kolesa sem zagledal svojo podobo. Če bi bil res videti takšen, bi se mi vsi razen mame čudili. Nos, usta in oči so se razvlekli v ogabno, prežvečeno maso. Človek z velikimi brki, ki so bili na majhnem obrazu videti kakor sposojeni, je odprl okno in začel nekaj govoriti moji mami. Zdelo se mi je čudno, da ji lahko nekdo, ki je ne pozna, nameni toliko besed. Bil sem prepričan, da besede niso prihajale iz ust, temveč iz košatih brkov in da pljuskajo po nama kakor žabe. Potem se je zaslišal rezek, visok žvižg, s kakršnim ljudje ponavadi kličejo psa. Mama je zardela in mi močneje stisnila roko. Kolikor sem lahko razumel, je bilo to zaradi zvoka, ki naju je prestrašil. Mama je razložila, da tisti človek nima dobrih lastnosti.

»Ampak, zakaj je potem vesel?« sem jo vprašal.

»Zato, ker nima očeta, da bi ga kaznoval.«

Ko je bila žalostna, je imela navado z mano govoriti kakor z odraslim. Čutilo se je, kako si je želela v meni najti primerno družbo. Bil sem njen mali, zvesti prijatelj, ki ga je iztisnila iz sebe. Nisem se še želel posloviti od nje.

Zamislil sem si ogromno postavo svojega očeta, ki je bila tako velika zato, da nas je lahko branila. Imel je široka ramena, močne roke in noge. Ko je sedel v fotelju in bral časopis, so se na kravati delali valovi. Ko je vstal in se kam namenil, se je z lasmi skoraj dotikal stropa. Drage obleke so se na njem same ravnale. V tistem času je bila prava muka na njem odkriti kakšno znamenje neurejenosti. Kravata je bila z zlato iglo pripeta ob rob srajce, hlače so dišale po vročem likalniku. Zlata igla z rubini in zarezi v obliki ribjih luskin je bila sestavni del njegove obleke. Mama je umikala pogled od nje, kakor da je začarana, oče pa jo je nosil zato, ker se je z njo počutil bližje nekemu. Bila je dragoceno darilo, nekaj, kar se daje zato, da bi se vzelo.

Od tedaj sem besedo LASTNOST povezoval z nečim grdim. Ljudje s preveč lastnostmi sivijo ali berejo, se približujejo v oblaku zadušljive pare, zavirajo (zaradi mame) ali pa širijo tisti neverjetni vonj po zažganem.

V ulici, ki je bila vse bolj domača, saj sva se približevala domu, je mama zajokala. Vse na njej je jokalo: oči in lasje in roke, celo poročni prstan, v katerega sem se bil zagledal, da bi pregnal nelagodnost. Avtomobili so se nama izogibali v varnem loku, nič ni dajalo vtisa, da sva pomembna. Druge matere in drugi otroci so se nama umikali, kakor da je najina žalost nalezljiva. Videti je bilo, kakor da so oddaljeni ponaredki pravih mam in pravih otrok, in mučil sem se, da bi si jih zamislil od znotraj. Podobni so bili najinim dvojnikom. V tistem trenutku bi me spoznanje, da mama in jaz nisva nič posebnega, ubilo.

»Saj bom nosil očala,« sem rekel. Mislil sem, da bodo te besede olajšanje zanj. Videval sem takšne otroke. Kadar jih je bilo več skupaj, je

bilo videti, kako da jih je strah, da drugim otrokom ne bi pokvarili vesolja. Ko so tekli, so jim očala polzela po nosu. Poskušali so jih učvrstiti z elastiko okoli ušes, zvijali so nosilce ...

»Ampak pretepati se pa ne boš smel in skakati z zidov. Moral si boš izmisliti kaj drugega, da se bom lahko spočila.«

Spraševal sem se, čemu sploh takšno življenje.

Ko sva vstopila, je hiša dišala drugače. Dišalo je po očetovi brivski vodici. Kakor da je bil vonj namenjen temu, da naju preseneti in prikuje na mesto. Oče je tako poredko prihajal domov, da sem se spraševal, ali naj se veselim ali naj se bojim. Če je bil jezen, se je vsak kot v sobi zdel ostrejši. Če se je smejal, so se stvari vzpenjale in hrzale z njim.

Prvič tistega dne je mama spustila mojo roko. Zadržal sem jo v zraku, potem pa potisnil v žep. Znotraj je prijetno grelo. Zamislil sem si podobo slepega in zapuščenega otroka, ki mu v kapo mečejo drobiž.

Mama se je odmaknila od mene, po sobah jo je nosilo neko drugo vznemirjenje.

»Poišči očeta, kje je oče, oče, tukaj smooo!« je klicala.

Bilo mi je nerodno namesto nje. Pogovarjala se je s prazno hišo. S sobami, skozi katere se je oče samo sprehodil. Spraševal sem se, kam je izginilo tisto dostojanstvo z ulice, ko ni niti z najmanjšo kretnjo izdala, da človek v rumenem avtu sploh obstaja. Nisem mogel doumeti, da je mama takšna in da jo po stanovanju razpršeni očetov vonj lahko pripravi do takšnega norenja. Mene je njegov vonj bolj pomirjal in malce skrbel, mama pa je bila voljna iti za njim tudi na konec sveta. O, kako se nekateri zazidajo v ljubezen, nekateri pa iz nje z lahkoto odidejo!

Ko je spoznala, da je to samo vonj, ne pa cel oče, se je mama nenedoma spomnila name. Pogledala me je. Iz poročene, zakonske ljubice se je spet spremenila v mamo. Ustrašil sem se njene bolečine, tega, da je bilo na njej nekaj živalskega, njene želje, da se spet združi s tistim, ki me je zaplodil. Jaz sem bil njegova pomanjšana in nenevarna inačica, spočeta iz kaprice in ponižana z maminim obnašanjem. Bolj bi mi bi mi bilo všeč, če se moj ranljivi, majceni jaz sploh nikoli ne bi rodil. Morali bi ga pustiti, da bi se valjal v nič. Vendar je bilo že končano. Prihodnost je zame šele pripravljala kalup. Tisti zadnji bo grob.

Oče je imel navado tudi od daleč priti domov in se obriti. Mislil je, da ima človek s čistimi, gladkimi lici, brez štrlečih bodic, manj razlogov, da ga je česa sram. Britje mu je pomenilo ne le higieno obraza, temveč tudi duše. Po britju in kopanju se je počutil lažjega v odnosu na vse, kar je doživel zunaj doma. Dom je bil prostor, kjer je lahko v pižami bral časopis, brez strahu, da bi ga vznemirjali. Mama se je trudila, da bi ga v to še bolj prepričala.

Tista leta je oče prihajal poredkoma. Pravzaprav se je samo občasno pojavljal, da bi preveril, ali smo še vedno tam in se potem vračal v nekaj, kar je bilo meni, drugače kot mami, popolnoma nerazumljivo. Midva sva mu v življenju postala breme, spleteno iz skrbi in ljubezni. Mislil sem, da se ljubezen pri odraslih dogaja edino prek otrok in da sta

moški in ženska brez skupnega potomca lahko samo dobra prijatelja. Tako se mi je zdelo najbolj pošteno.

O očetovi nezvestobi je mama imela dokaze, a se jih je bala še bolj kakor on. Odločila se je, da ga bo pomilovala. Govorila je, da je oče kakor vsi moški – otročji; da je trenutno stanje krize samo eno v nizu, iz katerega bo prišel kakor zmagovalec, čist in bogatejši za izkušnjo. Menila je, da je njegovo razuzdano obnašanje posledica partizanskih dni, smrti in lakote. Peljali so ga celo na streljanje. Rešil ga je neki pes. Velik nemški ovčar ga je blago ugriznil za zapestje in ga odpeljal iz skupine, pripravljene za uničenje (pred tem se je oče nekajkrat z njim igral in kradel hrano zanj; te je imel vedno preveč). Potem je skrbel za psa, ker je oficir ocenil, da ga je vreden. Celotisti pes, dresiran, da po potrebi grize in ubija, je vedel, da je moj oče dober!

Čustva so iz mojega očeta v tistih letih vrela na vse strani, mama pa se je trudila, da bi jih kaj prihranila tudi za naju. Ženska, s katero se je za nekaj let zapletel, je bila mamina prijateljica iz šolskih dni. Možnost, da bo oče ciljal tako blizu, se ji je zdela neverjetna. Ni si hotela priznati, da lahko takšna bizarnost lahko komu umaže življenje. Zato se je še naprej družila z njo in ostala v zakonu, malo pa tudi zato, ker v Beogradu, kamor sta se po naključju obe preselili, razen očeta ni nikogar poznala. Oče je pripovedoval, da sta bili ti dekleti skorajda nevarni za zdrav razum. Pod roko sta se sprehajali po glavni ulici Sarajeva, pogledi sprehajalcev pa so ju pekli kakor cigarete. Moj oče je bil tedaj za mamo in njeno prijateljico del anonimne množice, ozadje za njune sprehode. Predstavljal sem si, kako se iz nje svetlikajo oči. En par je bil tudi očetov.

Po mnogo letih, ko je oče ostarel in bil prikovan na posteljo, mi je mama povedala, da ni mogla razumeti, da je njena prijateljica zapeljala ravno mojega očeta. V njegovi prisotnosti ni hotela jesti, le kavo je pila in mu delala družbo do onemoglosti. Hrana bi skrhala ostrino, ki jo je brez sramu zabadala v očeta. Tistega, od česar se živi, kar se veže za mirno in redno prebavo, kar se pošteno golta in vnaša v telo z žlico, ni imela za pomembno. Govorila je, da iz datljev, mandljev in kave črpa vse, kar potrebuje, da ji od kruha dreveni čeljust. Tako je v očetu zakopala vsako gospodinjsko logiko.

Jasno sem se spominjal tiste ženske. K nam je prihajala v komaj občutenih razmikih. Ure dolgo sem ležal v njenem naročju in ji kukal pod krilo. Očarala me je z videzom, čeprav sem bil star samo štiri leta. Prozorne črne nogavice so stiskale meso, bile so tanke kakor povrhnjica in napete, kakor da bodo zdaj zdaj počile, ker so bile pritrjene z nečim, kar me je spominjalo na fračo. Spodaj je strašno lepo dišalo. Sredi tega vonja se je počutila varno kakor v kapsuli, iz katere je vsakemu dala po malo strupa.

»Mislim, da je glede bistva dečkov razumela edino to, da se tudi oni dajo zapeljati,« je rekla mama. »Čutila sem, da naju nenehno primerjaš in da si na moji strani. To se mi je zdelo kar malo smešno. Njena lepota

je bila zame nekaj logičnega, ker sem jo poznala skoraj od rojstva. Toliko časa sva preživeli skupaj, da sem se navadila tudi njenih napak. Ker je imela polno oboževalcev, sem menila, da bi bil tvoj oče v tej skupini popolnoma odveč.«

Na očetu se v začetku ni nič opazilo. Ko pa se dlje časa ni prikazala, je postal živčen in molčeč. Vse na njem je govorilo, da nekaj čaka. Iz nekega razloga sem krivil zlato iglo, ki jo je imel pripeto na prsih. Okraski na njej so se mi zdeli hudobni in preteči; podobna je bila miniaturni puščici, izstreljeni v cilj iz velike bližine. Vsaka stvar, ki jo je podarila očetu, je bila iz zlata in draga in nikoli za hrano. Vse so bile takšne, da se ne pozabijo. Poleg igle se je šopiril tudi zlat vžigalnik in zlata ploščica za ime in priimek. Nista imela svojih vrat, imela pa sta ploščico zanje – in to prazno. Takrat nisem mogel razumeti, da je ta ženska naš skupni sovražnik. Oborožila se je z lepoto, potrpljenjem in polnim barom dragih pijač, ki jih je moj oče z užitkom okušal. Zagotovo so se ji pod posteljo valjali tudi mandlji.

Včasih, ko je hotela očetu prirediti lepo predstavo in ga še močneje navezati nase, me je vzela v naročje. Zaradi strahu, da ne bi česa pokvaril, sem nehal dihati. Za razliko od maminega naročja je bilo njeno žilavo in trdo kakor sedež v čakalnici. V njem se mi je mudilo odrasti. Dobro se spomnim, da je oče od sreče skoraj zapel in odlebdel proti stropu. Napolnil se je s helijem ljubezni. Ženska z otrokom v naročju, ki je zmedeno gledala v neko točko in zardevala, je delovala bolj dobrodušno kot takrat, ko je sama hodila po ulici in z visokimi petami prebadala tla. Iz naročja sem prihajal vroč in zmešan, kakor da bi imel vročino. V tistem naročju je obstajala kost, ki sem si jo zamišljal kakor premec čolna, ki deli vodo na dve penasti pahljači. Pravzaprav je bila tista ženska tudi v stanju mirovanja videti, kakor da se ji nekam mudi.

Potem so prišle vaje za oči, temne sobe in kapljice za širjenje zenic. Svet je postal moten in narejen nekako za to, da me zgrabi. Imel sem občutek, da so se vsi, z očetom in mamom na čelu, spravili nadme. Nihče ni pustil, da bi oslepel; potem bi bil še bolj v središču pozornosti. Oče je prekinil ljubezensko zvezo in se posvetil boju z mojim vidom. Sam sebi je postavil niz zadolžitev, da bi lahko žensko, o kateri je imela mama jasno predstavo, čim prej pozabil. Meni narava očetove bolečine ni bila jasna, še manj pa dejstvo, da mu je mama pri tem pomagala. Niti v enem trenutku ni dovolil, da bi ostala sama. Oči in njihova zgradba so postali njegova obsedenost. Umislil si je, da se kompliciran očesni sklop lahko zamenja, če se le hoče. Ponos, ki ga je odlikoval in izzival spoštovanje, se je pred zdravniki in medicinskimi sestrami topil. Oče ni več imel tistega globokega glasu, ki je plašil ljudi in ga delal pomembnega, temveč tankega in šepetajočega, kakor da bi iz njega govoril nekdo, ki ga stiskajo za grlo, če ne rečem za jajca. Iz tega obdobja imam tudi fotografijo. Oče se smehlja, kakor da se mi ne sme zgoditi nič hudega.

Včasih mislim, da je zakon mojih staršev rešila zgolj napačna diagnoza.

Zgodba o ženski in mojem očetu se končuje mnogo kasneje in v Sarajevu, kamor smo se na mamino željo vrnili, in življenje začeli na novo. Ko sem nekega dne listal časopis, sem zagledal osmrtnico, na kateri se je, kakor v filmskem tedniku, smehljala očetova ljubica. Bila je ženska zlovešče lepote. Kakršen koli opis v smislu *oči je imela takšne in takšne, kaj šele zobe in usta in vrat*, bi me oddaljil od cilja; cilj pa ni bil zadeti, temveč biti zadet. Občutil sem, da bi namesto očeta postal njen suženj jaz, če bi bilo to možno. Ženska na fotografiji je na nek način to narekovala, ukazovala. Samo po sebi je bilo umevno, da ji moški služijo s telesom in z dušo. Postal sem odrasel in željan z nekom pomeriti moč. Moje ljubezenske izkušnje so bile mlačne in banalne. V sebi niso nosile niti trohice tveganja. Morda so bile podobne zgolj kakšnemu očetovemu ogrevanju. Dogajale so se na varnem, v zaklenjeni sobi. Mama je iztrgala tisto stran iz časopisa in jo vrgla v smeti. Potem je časopis dala očetu. Oče je hvaležno sprejel časopis, ki mu je manjkala en list. Zdelo se je, kakor da ga mama v zadnjem trenutku vara.

»Deset let,« je rekla. »Deset let je čakala, da nam spet pride v goste. To bi očeta morda ubilo.«

Na dnu osmrtnice je bila namesto ožaloščenih podpisana uprava nekega doma za ostarele. Ljudje, ki so to žensko imeli radi, so bili mrtvi ali pa so, kakor moj oče – čakali, da umrejo.

P. S. Mesec dni po tem je moj oče zares umrl. Tisto popoldne sem zaspal in sanjal o nekem starem balkonu, zaraščenem z bršljanom. Bil je pošastno prazen in negostoljuben. Zdelo se je, da se bo zrušil, če bo kaj težjega od mačke stopilo nanj. Podoben je bil odru, na katerem se lahko pojavijo le izbrani; tisti, ki jih teža več ne določa. Neprosojna zavesa na odprtih vratih je valovila in se napihovala, nabrekala kakor poročna obleka na noseči ženski. V snu so krepko zadišale vrtnice, zadoneli so zvonovi. Zaihtel sem, ko sta se na balkonu, mlada in svečano oblečena, pojavila moj oče in njegova fatalna ljubica. Nekaj od njene lepote je prešlo tudi nanj, nekaj od njegove dobrote nanjo. Čakala ga je in dočakala. Srečno, oče. Ampak, le kdo bo dočakal mojo mamo? Le kdo ...?

1988

Borut Peterlin, fotografija iz serije *MENJALNIK*, 2011, fotografija

Območje gradu Grm – že 20 let na poti revalorizacije

Kratek zgodovinski pregled območja in grobi opis stavb

Grad Grm oziroma Stavden Germ, kot je ob podobi zapisal Valvasor, že dolgo ne nosi tega imena, tudi oblika se je spremenila, čeprav je osnovna postavitev še vedno podobna tedanji. Grad Grm ima namreč zelo razpoznavno atrijsko obliko, ki se je ohranila vse do danes. Grad je skozi leta spreminjal podobo, pomembna je predvsem nadzidava okoli leta 1636, ko so ga nadzidali s še enim nadstropjem. Grajski stolp je ostal nespremenjen, zato danes deluje nekoliko nenavadno, po drugi strani pa gradu daje značilno obliko.

Podatki sicer kažejo, da je grad Grm dal pozidati eden od treh bratov Mordax, in sicer kot protiturško postojanko konec 16. stoletja, ki jo je nato njegov vnuk Wolfgang Ferdinand v drugi polovici 17. stoletja preuredil v rezidenco, ki je dobila podobo zgodnjebaročne arhitekture. Približno v tem času so nedaleč od gradu zgradili kapelo Božjega groba oziroma prvotno mavzolej plemiške družine Mordax. Kapela je tako predstavljala njegov neločljivi del. Ob izteku 19. stoletja so v neposredno bližino kapele prenesli leseno stavbo s povsem svojevrstno arhitekturo.

Na grafični upodobitvi s konca 19. stoletja je vidna še kapelica, ki je stala ob cesti, po drugi svetovni vojni pa so jo podrli. Podoba nam postreže s še eno manjšo stavbo na desni strani gradu, na robu platoja grajske vrtarnije, kjer na tem mestu stoji objekt še danes. Franciscejski kataster iz leta 1825 pa neposredno na levi strani gradu prikazuje še stavbo, ki je kasneje s prezidavami služila kot grajski hlev in gospodarsko poslopje.

Opozoriti je treba na še eno nezanemarljivo stavbo, ki se danes nahaja na Skaliskega ulici 3. O njej

Objekti stare mestne vrtarnije. (Foto: Miha Lukšič)

imamo zelo malo podatkov, tudi podrobni konservatorski programi, ki so jih izdelali na novomeški enoti Zavoda za varstvo kulturne dediščine (ZVKD) se s to stavbo pravzaprav ne ukvarjajo, verjetno zaradi pomanjkanja zgodovinskih podatkov. Kljub temu pa v franciscejskem katastru iz leta 1825 prav na tem mestu že vidimo zarisan objekt. Rembulanični kataster iz leta 1869 pokaže še dodaten objekt, tlorisno obliko, kakršno ima danes, pa je zaslediti na karti iz leta 1910. V letih med 1893 do osemdesetih let prejšnjega stoletja je delovala na tem mestu kmetijska šola, objekt pa so uporabljali za gojenje rastlin in kot vrtarjevo hišo. Današnjo podobo (pročelje vrtarjeve hiše) naj bi dobil okoli leta 1943.

Lastništvo gradu se je dokaj pogosto spreminjalo, vendar je treba poudariti, da se je od leta 1586 do 1948 (tj. 362 let) lastništvo spremenilo 15-krat, v letih od 1948 pa do danes (tj. 63 let) pa 9-krat. Zaradi hitre menjave lastnikov (po drugi svetovni vojni statistično na vsakih sedem let) in nejasne vizije gradu, predvsem po odhodu kmetijske šole v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, je grad in okolico pričel najedati čas.

Kompleks gradu Grm med letoma 1990 in 2000

Grajski kompleks – predvsem zgoraj na kratko predstavljene stavbe ter pripadajoča zemljišča – so leta 1991 bolj ali manj posrečeno uvrstili v Odlok o prostorskih ureditvenih pogojih za območje mestnega jedra – PUP¹. Uvrstitev območja v omenjeni odlok pa je nekoliko nenavadna, saj je bil ta namenjen mestnemu jedru, kamor območje gradu geografsko ne spada. PUP je predpisoval splošna oziroma okvirna napotila za revitalizacijo območja, ki pa jih do danes še niso uresničili. Omenjenega leta je takratni podpredsednik Industrije motornih vozil (IMV) za kompleks vrtinarije oziroma za njene nepremičnine zapisal, »da je kompleks vrtinarije primeren za izgradnjo kadrovskih stanovanjskih hiš (na primer za tujce z družinami ali brez, ki začasno bivajo v Novem mestu). Objekt ni primeren za bivanje, temveč za adaptacijo in ga je potrebno porušiti preje, preden se poruši sam«², del objekta (vrtnarjevo hišo) so v devetdesetih letih preteklega stoletja delno obnovili, drugi del je v rušenju.

Že leta 1992 je občinski zakonodajni organ sprejel Odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti in nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Novo mesto.³ Odlok je spremljal razvid vseh kulturnozaščiteneh parcelnih števil, med katerimi je najti grajski park Grm, grad Grm, kapelo Božjega groba in leseno hišo ob kapeli. V razvidu niti v strokovnih osnovah, ki so bile izdelane kot podlaga za odlok, ni najti nepremičnin grajske vrtinarije, kar je nekoliko nenavadno, saj je ta vsaj od leta 1825 predstavljala neločljiv del grajskega kompleksa. Je pa bilo območje vrtinarije označeno v tako imenovanih sinteznih kartah, ki grafično predstavljajo zaščitena območja in parcele, opredeljene v odloku.

Pri omenjenem odloku sta zanimiva predvsem 9. in 10. člen, ki pravita, »da bi moral občinski organ, pristojen za kulturo, podati predloge za vpis znamenitosti in spomenikov v zemljiško knjigo v

Grad Grm, prvo pročelje, pogled s Skalického ulice. (Foto: Miha Lukšič)

šestih mesecih po uveljavitvi odloka« in tudi »da bi morala občina vsem lastnikom zaščiteneh nepremičnin izdati odločbe in jih seznaniti s statusom objektov«.⁴ Danes, po 19 letih, odločbe še niso bile izdane, prav tako niso bili izvršeni vsi vpisi v zemljiško knjigo.

Posledično so prav te postopkovne pomanjkljivosti lastnikom nepremičnin povzročale mnoge težave in se je tako sama revitalizacija kompleksa v obravnavanem obdobju povsem ustavila. Dokumenti sicer kažejo, da sta država in Mestna občina Novo mesto med letoma 1994 in 2002 preko novomeške enote ZVKD v grad vložili nekaj manj kot pol milijona evrov, vendar je bil ta denar v večini porabljen za osnovno vzdrževanje gradu in za pogoje dela spomeniške službe v njem. Resna oziroma celovita in strokovno premišljena obnova pravzaprav sploh ni bila mogoča, saj ni bil izdelan

¹ Skupščinski Dolenjski list št. 12/1991.

² Dokument IMV, oktober 1991, dostopen v osebni arhivu A. Vrbičiča.

³ Uradni list Republike Slovenije, št. 38/1992.

⁴ Prav tam.

Grad Grm, stransko levo pročelje, pogled s Skaliskega ulice. (Foto: Miha Lukšič)

temeljni ureditveni dokument (ta dokument so sprejeli šele desetletje kasneje, leta 2010), tako da so bili vsi posegi v grad in njegovo okolico bolj ali manj »streli mimo«. Do izdelave ustreznega ureditvenega načrta za grajski kompleks, delni posegi na tem območju niso bili dovoljeni.⁵

Resnejši namen po gradbenih posegih so v obravnavanem obdobju izkazali trije lastniki, in sicer lastniki Božjega groba, gradu in stare vrtনারije. Do leta 2000, natančneje leta 1996, je uspelo pridobiti gradbeno dokumentacijo le takratnemu lastniku gradu, družbi Holding industrija motor-nih vozil, in sicer za adaptacijo dela pritličja gra-du za ureditev restavratorskih delavnic za ZVKD Novo mesto. Narejenih pa je bilo še nekaj doda-tnih gradbenih posegov, ki niso bili opredeljeni v dovoljenju.

Lastnik stare vrtনারije v istem obdobju ni uspel pridobiti gradbene dokumentacije zaradi zavrnje-nega soglasja spomeniške službe. Ob tem je po-trebno poudariti, da je isti lastnik leta 2008 ven-darle pridobil gradbeno dovoljenje, kljub temu, da se varstveni režim objektov od devetdesetih let preteklega stoletja ni spremenil. Lastniki kapele Bož-jega groba, pa so pridobili možnost delnega grad-

benega posega šele leta 2010 z novim občinskim podrobnim prostorskim načrtom (OPPN).

V dokaj zaspanem obdobju, to je od izselitve Kmetijske šole Grm v začetku osemdesetih let pre-teklega stoletja pa do leta 1994, je grad z okolico propadal, sadovnjaki kakor tudi park ob gradu so se povsem zarasli, le kapela Božjega groba je bila ves čas – in je še vedno – zgledno urejena.

Leta 1994 so lokalni in drugi mediji veliko pisali o gradu in njegovi prihodnosti, tako je bilo samo v Dolenjskem listu objavljenih kar pet člankov s to tematiko, v Delu dva, v Slovenskih novicah je bil grad Grm celo tema urednika. Tudi interno gla-silo Društva Novo mesto je grad obravnavalo na prvi strani. Poleg tega je v tem obdobju zasledi-ti še drugo dokumentacijo, kot so različni dopisi in podobno. Analiza navedenih člankov in dru-gih dokumentov pokaže na skupno značilnost v treh točkah, to so: 1. da zasebna lastnina grajskega kompleksa ni dobrodošla, 2. da je potrebno na-rediti vse, da postane grad last občine, 3. da bo ZVKD Novo mesto v gradu najel in obnovil pro-store za svoje delo.

Po letu 1994 se v medijih ni kaj dosti pisalo o gradu, zanimiv je morda članek v Delu iz leta 1995, v katerem je takratni minister za kulturo za-gotovil, da bo grad do leta 2000 obnovljen, kar

⁵ Dokument ZVKD iz leta 1996, št. NM-106/96-MS.

se do letos še ni zgodilo. Omenjenega leta je Dolenjski list objavil novico, »da ZVKD namerava v letu 1996 v grajskem stolpu urediti spominsko delovno sobo novomeškega rojaka, arhitekta akademika Marjana Mušiča, v teh prostorih naj bi bilo na voljo vse Mušičevo gradivo v zvezi z njegovim obsežnim in pomembnim delom pri ureditvi in obnovi Novega mesta«. ⁶ Do uresničenja napovedi še ni prišlo.

Med letoma 1996 in 1997 je bilo predvsem v lokalnih medijih objavljenih še nekaj člankov, ki pa ne podajo nobenih novejših spoznanj v zvezi z gradom in okolico. Je pa zato zanimiva najava napovedane črne gradnje na področju stare vrtnarije⁷, ki jo je zaradi neracionalnega odločanja in ignorance državnih ter lokalnih služb do revalorizacije tega objekta napovedal lastnik nepremičnin. Problem je nastal zaradi neusklajenosti državne in lokalne uprave. Na eni strani je javna služba kakršenkoli gradbeni poseg pogojevala s tako imenovanim prostorskim aktom višjega ranga, kot je, na primer, ureditveni načrt oziroma po trenutni zakonodaji OPPN, ki bi opredeljeval vizijo razvoja celotnega grajskega kompleksa, na drugi strani pa mestna občina ni izdelala takšnega akta in so ga izdelali šele leta 2010, torej 13 let kasneje. Kljub napovedim in brezizhodnem položaju, v katerem se je znašel lastnik, do napovedanih nelegalnih posegov ni prišlo.

Dejstvo, da na območju gradu niso bili dovoljeni posegi, je povzročilo popolno stagnacijo razvoja in obnove ne le stare vrtnarije, temveč območja kot celote.

Kompleks gradu Grm med letoma 2000 in 2010

V preteklem desetletju se z grajskim kompleksom ni zgodilo kaj bistvenega, z izjemo sprejetja OPPN in menjave lastništva gradu. Še vedno so bile močno prisotne želje po revitalizaciji stare vrtnarije in dozidave kapele Božjega groba. Celo desetletje je še preteklo, da je mestna občina vendarle

izdelala in nato sprejela OPPN, tako da so sedaj jasne možne poti za obnovo območja.

V postopku priprave OPPN pa se je pokazalo še nekaj zanimivosti, ki pa v javnosti niso sprožile večjega odziva. Vsekakor je potrebno omeniti stalna hotenja po prenosu lastništva gradu na občino oziroma državo. Tako je tudi razumeti prispevke v Delu, lokalnem Parku in Dolenjskem listu, kjer je govora, da bi grad morala odkupiti država, za obnovo pa naj bi občina prispevala 50 milijonov takratnih tolarjev. Govora je bilo še o tem, da naj bi v gradu našel svoje mesto tudi del Dolenjskega muzeja. Grad je nato štiri leta pozneje, leta 2009, dejansko odkupila država, del zemljišč grajskega kompleksa pa je prešlo v občinsko last.

Ker so v javnost prišle informacije o pravnih nekorektnostih v zvezi z odlokom iz leta 1992, ki ščiti kulturne spomenike, je občina leta 2005 v sodelovanju s strokovno službo izdelala nov odlok o zaščiti kulturnih spomenikov v Mestni občini Novo mesto, ki bi presegal z nastalimi težavami. V postopku sprejemanja odloka se je izkazalo, da so ga izdelali nestrokovno in pomanjkljivo, saj še danes, šest let po njegovem sprejetju, ni pravno zavezujoč, kar laično pomeni, da ne velja.

Podrobna analiza postopka sprejemanja odloka, način delovanja javnih služb in konkretne napake, ki so se pokazale v samem postopku pri sprejemanju odloka, so bile v letu 2005 natančno opisane v lokalnem Parku v petih delih.

Občina je tako pri pripravi OPPN za območje gradu morala upoštevati zakonodajo iz leta 1992 in pa smernice za to pristojne strokovne službe.

Leta 2006 se je pričel nov postopek za pridobitev gradbenega dovoljenja za adaptacijo stare vrtnarije, leta 2008 je bilo gradbeno dovoljenje tudi izdano. Ob tem je zanimivo, da se temeljna zakonodaja na tem območju od leta 1996 ni spremenila, vendar takrat ni bilo moč dobiti gradbene dokumentacije, 12 let kasneje pa je njena pridobitev tekla brez težav. Razlog za zavrnitev dokumentacije leta 1996 še vedno ni jasn.

Leta 2008 je grad in okoliške površine od Holdinga IMV odkupila družba Grad Grm, ki je načrtovala grajski kompleks nameniti predvsem hotelski dejavnosti višje ravni. Ta koncept je vseboval tudi zasnove za apartmajsko naselje v okolici

⁶ Dolenjski list, 5. 10. 1995.

⁷ Dolenjski list, 7. 5. 1998.

Grad Grm, stransko levo pročelje, pogled s Skalického ulice. (Foto: Miha Lukšič)

gradu, vendar so varuhi kulturne dediščine tovrstnemu razvoju kompleksa nasprotovali. Omenjeno podjetje je zato grad leta 2009 prodalo Ministrstvu za kulturo, novomeška občina pa je odkupila nekaj zemljišč njegovega območja. Trenutno z gradom preko javnih služb ZVKD Novo mesto in Arhiva za Dolenjsko in Belo krajino upravlja država.

Kako naprej oziroma kaj prinaša novi OPPN

Glede na to, da je OPPN dokaj kompleksen prostorski akt, naj v tej točki opozorim na bistvene novosti, ki naj bi jih po novem dovolili oziroma so predvidene na območju gradu. H kapeli Božjega groba je dovoljen prizidek, grad, kapela, hiša na Trdinovi 27 in vrtna uta se ohranijo v obstoječih gabaritih, stavba na območju stare vrtarnije se lahko preuredi, deloma poveča. Zunanji videz vseh stavb mora ostati avtentičen. V samem grajskem kompleksu pa so med drugim predvidene dejavnosti trgovine, gostinstva, izobraževanja, dejavnost verskih organizacij in podobno. Na novo je predviden objekt ob gradu (na mestu grajskih hle-

vov), servisni podzemni objekt med gradom in to novogradnjo, nadomestna gradnja na mestu stare vrtarnije, prizidek ob kapeli Božjega groba ter parkirišče s podzemno garažo.

Na platoju vrtarnije je predviden prireditveni prostor oziroma gledališče na prostem, ob gradu pa še pušpanov vrt. Na celotnem območju sta predvideni kar dve otroški igrišči, sprehajališče in še nekaj posegov v smislu sanacije trenutnega stanja.

Celoten načrt, ki je izdelan v duhu »v dobrobit javnosti«, tako dokaj natančno predstavlja revitalizacijo območja kot celote.

Glede na trenutno gospodarsko stanje se bo vsekakor pojavila težava pri finančni izvedbi tega načrta. Od sredine devetdesetih let preteklega stoletja naprej sta vse stroške v zvezi z gradom Grm (nakup gradu in zemljišč, priprava OPPN, vzdrževalna dela na gradu in v parku ...) nosila državni in občinski proračun.

Nekoliko nenavadno je namreč, da lokalna skupnost izdelala podroben načrt razvoja nekega območja brez znanega vlagatelja. V danem stanju to pomeni, da če država ali občina ne bosta financirali še izvedbe revitalizacije, se bosta stagnacija in z njo počasen propad območja nadaljevala. Lahko

se celo zgodi, da bo ta isti načrt predstavljal popolno oviro za celotno območje gradu, saj je verjetnost, da se bo pojavil zasebni vlagatelj in vlagal v izboljšanje javnega dobra, kot predvideva OPPN, nerealna. Še posebej sedaj, ko je večinski lastnik grajskega kompleksa država.

Na območju sta sicer znana dva manjša naložbenika, lastnik kapele Božjega groba in lastnik stare vrtnarije, ki sta tvorno sodelovala pri pripravi OPPN, vendar bo njun vložek, če se bosta sploh odločila za naložbo, v primerjavi z vložkom, ki je potreben za revitalizacijo gradu in okolice, mizeren.

Če bi zapisal, da se gradu in okolici po dveh desetletjih različnih pravnih, upravnih in lastniških peripetij obetajo boljši, lepši časi, bi verjetno obveljal za nerealnega optimista. Že leta 2000 je dr. Mihaličeva v prispevku *Kdo jih boče in čigavi naj bodo*⁸ na podlagi obsežne študije ugotovila, da so stroški vzdrževanja gradov enormni in da se gradov z vidika ekonomičnosti ne splača kupovati. Piše še, da lastniki zaradi prevelikih stroškov vzdrževanja gradove celo podarjajo, hkrati pa je ugledna angleška fundacija za upravljanje zgodovinske stavbne dediščine National Trust ugotovila, da je prevzemanje podarjenih gradov finančno samomorilsko dejanje.⁹ Omenjena avtorica, profesorica in vodilna strokovnjakinja za ekonomiko turizma v Sloveniji, še ugotavlja, da so gradovi v državni lasti mrtvi, neosebni, hladni in statični ter da se v odnosu do družbe ne razvijajo. To pa zato, ker v njih ni življenja in družbene dinamike, diametralno nasprotje so gradovi v zasebni lasti.

Država je na Slovenskem že pregovorno slab gospodar, kako naj si sicer razlagamo dejstvo, da trenutno na Dolenjskem in v Beli krajini prodaja kar dva gradova, ki imata status spomenika državnega pomena (grad Gradac in grad Otočec), v istem času pa kupi grad, katerega lastnika in hkrati investitorja, ki želi grad in okolico preurediti v hotel višje kategorije, onemogoči.

Državo tako poleg plačane kupnine čaka še obnova same stavbe, naložba v druge objekte, podzemne garaže, odprto gledališče, sprehajališče in

podobno, kar je glede na dejstva o grajskem menedžmentu v zahodni Evropi zadnjih nekaj let odprava v nemogoče.

Na podlagi dokumentacije zadnjih dvajset let lahko zaključim svoj pogled na prihodnost gradu Grm in z gotovostjo zatrdim, da je zanka okoli vratu revitalizacije kompleksa gradu Grm kot celote dokončno zategnjena, stol pa izmaknjen.

Kapela Božjega groba. (Foto: Miha Lukšič)

Viri:

- Izhodišča varstva naravne in kulturne dediščine za grajski kompleks Grm iz leta 1995; Konservatorski program za grajski park Grm iz leta 1997; Smernice varstva kulturne dediščine za ureditveni načrt grad Grm iz leta 2005; Konservatorske smernice za nekdanji hlev in gospodarsko poslopje ob gradu iz leta 2009; Konservatorski načrt za grad Grm prav tako iz leta 2009. Vseh pet map izdelala služba ZVKD Novo mesto.
- Odlok o občinskem podrobnem prostorskem načrtu Grad Grm, MO Novo mesto 2010.
- Mitja Simič, Zgodovinski vrtovi Dolenjske in Posavja, Dolenjska založba, Novo mesto 2000.
- Janko Jarc, Iz preteklih stoletij Novega mesta, Novo mesto skozi čas, Dolenjski muzej, Novo mesto 1990.
- Aljoša Vrbič, Analiza postopka pri pridobitvi gradbenega dovoljenja, diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede, 2008. Dostopno na: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/Vrbetic-Aljosa.pdf>

⁸ Delo 29. 4. 2000, Sobotna priloga.

⁹ Prav tam.

Jurjeva domačija – prostor doživetij

Uporaba dediščine na primeru Jurjeve domačije, Občine 11, Dobrnič

Danes veliko govorimo o kulturni dediščini, ki določa našo identiteto. Veliko govorimo o zgodbah, ki jih moramo poznati, ko jo podajamo obiskovalcem turističnih točk. Kaj pa z njo resnično počnemo? Kako jo vključujemo in uporabljamo v vsakdanjem življenju ali pri pripravi različnih turističnih prireditev ter dogodkov, kako jo vključujemo v ponudbo spominkov ... ?

V svojem prispevku bom predstavila, kaj z dediščino počnemo na Jurjevi domačiji, kako jo uporabljamo pri različnih dejavnostih in kako pomagamo pri popularizaciji le-te, predvsem med mladimi, ki bodo nekoč nosilci te dediščine, materialne in nematerialne, odvisno koliko je bodo obdržali.

O domačiji ...²

Jurjevo domačijo so leta 2000 z odlokom razglasili za kulturni spomenik lokalnega pomena. Lastnik domačije je Občina Trebnje, ki je tudi financirala obnovo. To je vodila strokovna služba novomeške območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine, konservatorski načrt zanjo pa je pripravil Dušan Strgar. Obnova domačije je potekala od leta 1991.

Domačija iz sredine 18. stoletja obsega pritlično, delno zidano in delno leseno stanovanjsko hišo s *črno kuhinjo, hišo, kamro in štibelcem*, v naštetih prostorih pa je tudi dobro ohranjena notranja oprema. Ohranjeni so tudi svinjaki, kašča, vodnjak ter pod.

Jurjeva domačija. (Foto: Alenka Lamovšek)

¹ Univ. dipl. etn. in kult. antr. (Opomba urednika)

² Podroben opis domačije povzemam iz promocijskega gradiva Jurjeve domačije, zloženko je pripravila Občina Trebnje.

Zaradi kulturnih, etnoloških, krajinskih, zgodovinskih in drugih izjemnih lastnosti je posebno pomembna za spoznavanje kmečkega življenja v času pred drugo svetovno vojno, med njo in takoj po njej. Na podlagi poznavanja objektov in njihove uporabne vloge pa sklepamo, da sta bili poljedelstvo in živinoreja materialni podlagi, ki sta pogojevali način življenja nekdanjih prebivalcev domačije.

Domačija je gručastega tipa in jo sestavljajo pritlična kmečka hiša s črno kuhinjo in lesenim svinjakom, stranišče »na štr'bunk«, lesena kašča, lesen skedenj, kapnica z »vago«, brajda in sadovnjak. Domačijo sta v preteklosti dopolnjevala še hlev in enojni kozolec, ki pa se nista ohranila.

Stanovanjska hiša je pritlična, delno zidana in delno lesena. Okna na zidanem delu pritličja imajo polkna, na lesenem pa teh ni. Streha je dvokapna, krita s slamo, s čopom na obeh koncih slemen. Glavna vhodna vrata v stanovanjsko hišo s ceste vodijo v vežo s črno kuhinjo, v kateri je svinjski kotel. Iz nje vodijo zadnja pomožna vrata na dvorišče, v svinjak in hlev, ki ga označujejo le še ohranjeni temelji za hišo. Nad črno kuhinjo se pne velik obok ali tako imenovana »šija«, spletena iz vrbovega protja ali »bek« in ometana z blatom. V njej so sušili suhomesnate izdelke. Iz veže vstopimo v manjšo shrambo ali »špajzo«, na drugi strani pa v večjo sobo, imenovano »hiša«, in iz te v kamro, na drugi strani pa v manjšo sobo, imenovano »štiblc«, ter v klet, ki je najstarejši ohranjeni del hiše.

V »hiši« je zidana krušna peč, nasproti nje pa »bohkov kot«, ki ima v tem primeru križ pribit na steno, kar pomeni, da je bila gospodarica v hiši ženska, če pa bi razpelo stalo na polici v kotu, bi pomenilo, da je bil gospodar moški. Ostali del sobe je lesen, notranja oprema je dobro ohranjena, pomembne pa so »mevtrga« – miza s koritom za mesenje, »gredenca« in obvezni pručki, ki sta ju uporabljali Rezka in Milka, zadnji prebivalci domačije.

Kamra je lesena, posebnost tega prostora pa je, da so jo v času druge svetovne vojne zmanjšali in njen manjši predelali v skričališče za ljudi in zaloge hrane v času obvezne oddaje. »Štiblc« na drugi strani hiše pa je zidan in ima debele zidove ter

Brajda in glavni vhod v Jurjevo domačijo.
(Foto: Alenka Lamovšek)

dobro ohranjeno notranjo opremo – omare, mizo, zidno omarico, skrinjo in podobno.

Klet je pritlična, njena tla so iz zbite zemlje, strop je lesen in prepojen s katranom. V kleti so shranjevali poljske pridelke, hranili vino in delovno orodje. Danes je v kleti shranjena vrsta predmetov, ki so jih pri življenju in delu uporabljali na domačiji.

Na dvoriščni strani se stanovanjsko hišo naslanja manjši gospodarski objekt – lesen svinjak, pokrit s slamnato enokapnico. Postavili so ga med drugo svetovno vojno.

Skedenj so zgradili po letu 1730, predelali oziroma razširili pa so ga po letu 1848. Pritlično gospodarsko poslopje je leseno in postavljeno na kamnito podlago, pokriva ga slamnata streha. Njegova notranjost je razdeljena na dva približno enaka prostora. Pod njegovim nadstreškom je shranjen lojtrni voz, ob skednju pa je ohranjen sadovnjak s starimi sortami jablan in hrušk.

Kašča je postavljena nasproti hiše, na drugi strani ceste. Ohranili so se njeno leseno pritličje in križna vezava brun, notranja oprema ter predali za skladiščenje žit. Poleg kašče stoji zidan vodnjak »na vago«, namenjen zbiranju kapnice oziroma domači oskrbi s pitno vodo in za napajanje živine. Njegov pokrov je lesen, pridvižna »vaga« pa je izdelana iz hrastovine.

O vsebinah ...

Četrto leto zapovrstjo kot upravljalca domačije vodim po njej obiskovalce različnih starostnih

skupin in zanimanj. Tu naj opozorim, kako zelo pomembno je, da vsebino in način vodenja prilagodimo različnim skupinam (seveda je zaželeno, da se vnaprej dogovorimo z organizatorji obiska, kaj želijo obiskovalci slišati o dediščini, domačiji in izkušnjah pri delu na tem področju). Hkrati je potrebno dediščino kot zanimivo in uporabno v vsakdanjem življenju predstaviti tako mladini kot starejšim.

Dejavnosti, povezane z dediščino Jurjeve domačije, bi lahko razdelila na več sklopov: predstavitve, delavnice, raziskovalne dejavnosti, sodelovanje pri projektih, mentorstva študentom in dijakom, aplikacija dediščine, spominki, razstave in drugo.

V okviru predstavitve domačije obiskovalcem sem že omenila njihovo prilagodljivost, pomembno pa je tudi, da predstavimo dediščino strokov-

no, brez romantičnih ali negativnih vložkov. Nemalokrat se namreč zgodi, da obiskovalci pogrešajo cvetje v kakšnem starem lončarskem izdelku ali pa leseni samokolnici in škaflu. Nekateri tudi pogrešajo, da ob predstavitvi domačije nisem oblečena v narodno nošo.³

Obiskovalce domačije je treba zato večkrat opozoriti, da s tovrstnim romantičnim odnosom do dediščine tej pravzaprav škodijo. Pri tem se največkrat izgubi prvotna raba predmeta in se izoblikuje nova. Prvotna se zabriše in pozabi, kot kaže, denimo, opisani primer cvetja v lončarskih izdelkih. Pri tovrstnih predstavitvah največkrat uporabim primer okrašenega lojtrnega voza pred sodobnimi bencinskimi črpalkami, s čimer bomo čez nekaj generacij pozabili, zakaj so voz prvotno sploh uporabljali. Podobno je z različnim starim orodjem, ki krasi zunanost in pročelja stanovanjskih hiš ali gospodarskih poslopij. Po drugi strani pa

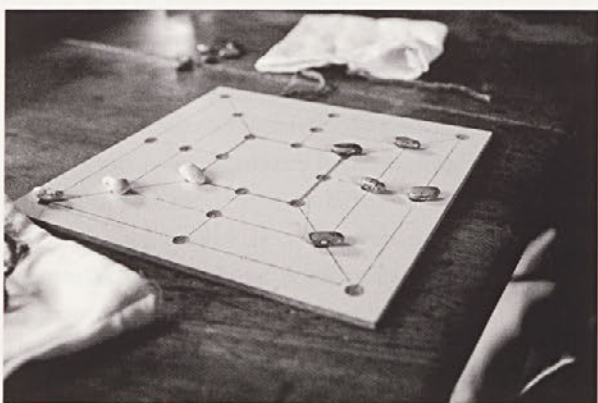
Jurjeva domačija: peka jedi v krušni peči.
(Foto: Alenka Lamovšek)

Jurjeva domačija: delavnice peke kruha.
(Foto: Alenka Lamovšek)

Jurjeva domačija: lončarska delavnica.
(Foto: Alenka Lamovšek)

Jurjeva domačija: družabna igra – špana.
(Foto: Alenka Lamovšek)

³ Tako namreč menijo ob prihodu.

gre tudi za neznanje. Tako se, na primer, marsikateri gostilničar rad ponaša z elementi premične dediščine, vendar se nemalokrat zgodi, da leseno kolo uporabi za lestenic ali pa na prešo za stiskanje grozdja nalepi napis »ne plezaj po kozolcu« ali kaj podobnega.⁴

V okviru različnih projektov na domačiji potekajo tudi delavnice, med odmevnejšimi sta zagotovo Moje poletje v Trebnjem in Moja jesen v Trebnjem, na katerih mladino seznanjamo predvsem z nematerialno dediščino, in sicer jim različni

rokodelci podajajo svoje znanje o pletarstvu, lončarstvu, izdelkih iz ličkanja, izdelovanju ljudskih glasbil, družabnih iger, igrač in podobno. Skratka, gre za različne rokodelske delavnice. Večkrat pripravimo tudi delavnice šivanja za starejše in peke kruha v krušni peči, ki je posebno privlačno za otroke in mlade gospodinjice. Odziv na takšne delavnice je izjemen, udeleženci doživijo del dediščine in jo odnesejo v svoje osnovno okolje, kjer lahko pridobljene izkušnje in znanje razvijajo naprej.

Raziskovalna dejavnost in mentorstvo študentom na domačiji sta povezani dejavnosti, saj se navadno študenti različnih strok na domačiji ustavijo z željo, da bi tam opravili prakso ali kakšno drugo študijsko obveznost, kot so različni seminarji, arhitekturni posnetki poslopij in podobno. Skratka, na domačijo prihajajo študenti različnih strokovnih področij, med njimi etnologi, zgodovinarji, arhitekti, študenti turizma in različnih pedagoških smeri. Tovrstna dejavnost je ključnega pomena, saj tako ostajamo v stiku z različnimi strokovnimi panogami, hkrati pa smo seznanjeni s trenutnimi smernicami in predlogi mladih raziskovalcev. V okviru omenjenih dejavnosti zberemo veliko gradiva, ki ga uporabimo pri drugih projektih na do-

Jurjeva domačija: pletarska delavnica
Florjana Kastelica, 8. oktober 2010.
(Foto: Alenka Lamovšek)

mačiji (delavnice, spominki, dodatna ponudba in drugo). Posebno zanimive so zbrane zgodbe iz domačije pod naslovom *Matrca je dala, matrca je vzela* Mojce Ramovš in Petre Špehar ter *Nabiralništvo na Občinah* Maruše Golob.

Z Jurjevo domačijo sodelujemo tudi pri različnih projektih⁵ in natečajih, svetujemo različnim društvom pri oblikovanju vsebin s področja dediščine (dogodki, prireditve in razstave), prav tako svetujemo ljubiteljskim raziskovalcem in zbiralcem dediščine ter na tak način

skrbimo za promocijo domačije tudi na drugih področjih.

Ena od pomembnejših dejavnosti na domačiji je priprava uporabe dediščine v okviru različnih razstav in spominkov. Vse to poteka v projektu *Ujeti trenutki dediščine*, pri katerem različni fotografi, rokodelci in drugi ustvarjalci s svojim delom in pogledom opozarjajo na dediščino. Na drugi strani je še priprava spominkov z Jurjeve domačije, ki pa seveda temeljijo na kulturni dediščini, lokalnih zgodbah o ljudeh, ki so tam živeli, nekaj je tudi takih, ki so povezane s temami raziskovalne dejavnosti na domačiji (nabiralništvo in podobno). Sama vidim še veliko priložnosti, ki jih ponuja kulturna dediščina omenjenega prostora, to pa nameravamo uporabiti in predstaviti javnosti, »ko bo prilika takšna«.

Kulturna dediščina ponuja vrsto priložnosti, seveda pri tem poudarjam njeno primerno uporabo, za kar je potrebno nekaj znanja o njej in terenu, hkrati pa sta potrebni prilagodljivost in iznajdljivost.

⁴ Tovrstnih primerov je kar nekaj in jih na terenu dokumentiramo ter opozarjamo na napake.

⁵ Zgodbe iz skrinje, Družabno življenje nekdaj in danes in podobno.

Partizanski fotograf in organizator fotoreporterske službe Franjo Veselko

✓ 2

Fran Veselko (1905 – 1977) je znan predvsem kot vodja fotosekcije Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS). Od aprila 1944 do osvoboditve je organiziral in vodil fotosekcijo propagandne komisije pri njegovem predsedstvu in učil na I. partizanski gimnaziji v Črnomlju. Manj je v širši javnosti znan kot izredno dejaven fotoreporter in izjemen organizator partizanske fotoreporterske službe. V težkih vojnih razmerah je po kapitulaciji Italije, septembra 1943, do osvoboditve, maja 1945, posnel okoli dva tisoč vojnih tematsko raznovrstnih posnetkov, ki s svojo sporočilnostjo presegajo dokumentarno raven.¹ Po številu posnetkov ga uvrščamo v sam vrh slovenske odporiške fotografije. Hkrati ga na podlagi ohranjenih medvojnih dokumentov v Arhivu Slovenije predstavljajo kot dejavnega organizatorja, dokumentalista, teoretika in vizionarja na področju ohranjanja dragocene partizanske fotografske dediščine. Zelo ilustrativne so besede partizanskega »letečega« fotoreporterja Edija Šelhausa, ki je večkrat izjavil, da bi večina njegovih medvojnih posnetkov izginila in propadla, če jih v temnici fotosekcije SNOS v Bordonovi hiši v Črnomlju ne bi dodatno izpiral in dokumentiral natančni profesor Veselko.

Franjo Veselko, profesor zgodovine in geografije, domoljub, partizanski fotoreporter in šolnik, se je rodil 4. januarja 1905 v Središču ob Dravi kmetu Matiji in Rozaliji, rojeni Jakl. Po osnovni šoli v rojstnem kraju je med letoma 1918 in 1926 obiskoval gimnazijo na Ptuj, kjer je deloval v vadiateljskem odseku Sokola in leta 1926 tekmoval na vsesokolskem zletu v Pragi. V Ljubljani je štu-

diral zgodovino in zemljepis. Po diplomi se je leta 1931 zaposlil kot prefekt v dijaškem domu na Ptuj, nato pa – sprva kot suplent in nato kot profesor – od leta 1933 do 1938 na tamkajšnji gimnaziji. V teh letih se je seznanil s socialnim in nacionalnim zatiranjem slovenstva, ki ga je prinašal prihajajoči nacizem. Zaradi pokončne domoljubne drže je moral Ptuj zapustiti in oditi v Novo mesto, kjer je med letoma 1938 in 1942 poučeval na tamkajšnji gimnaziji. Osvobodilni fronti (OF) se je pridružil jeseni 1941. Ilegalno je poučeval dijake, ki so jih fašisti izključili. Poleti 1942 so ga italijanski okupatorji aretirali in internirali v Treviso ter Gornars.² V taborišču se je povezal z OF in v njej deloval propagandno.³

Po kapitulaciji Italije se je septembra 1943 pridružil partizanski fotosekciji Glavnega štaba Slovenije (GŠS), ki je imela prostore v gradu Soteska na Dolenjskem. S seboj je vzel fotoaparat, kemikalije in fotografski posodi. Sprejel ga je takratni vodja fotosekcije inž. Miloš Brelih. V gradu je bila tudi dobro opremljena temnica, kjer je Veselko skupaj s Čorom Škodlarjem razvil vrsto filmov, ki so nastali po zmagi partizanske vojske nad italijanskim okupatorjem ter belo in plavo gardo. »Navdušen nad dobrimi pogoji dela sem še isti dan po prihodu zvečer razvil nekaj posnetkov Roga, Baze 20 in zaščitne čete GŠS,⁴« se je spominjal začetka svojega partizanskega fotografskega delovanja. Plodno delo je z vdorom nemške vojske v

¹ Bogato in dragoceno zbirko hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije (MNZS) v Ljubljani.

² Franc Podnar: Veselko Franjo. V: Slovenski biografski leksikon (dalje SBL), 4. knjiga. Ljubljana, 1980–1991, str. 426.

³ Po pisnem zapisu sojetnika in partizanskega fotoreporterja V. Bavca, ki se je skliceval na pričanje Franja Veselka, Odločba Komunalnega zavoda za socialno zavarovanje Celje, 26. marec 1971. Last Stojan Dominko, Brežice.

⁴ Silvo Teršek: Franjo Veselko: Domovini smo ohranjevali obraz..., TV-15, 4. marec 1971, str. 14.

Novo mesto ustavila ofenziva, grajsko temnico pa so morali zapustiti. »Začela se je šesta ofenziva in moral sem se ločiti od fotodelavnice. Samo leče sem hitro odvil s povečevalnika in jih z nekaj filmi vtaknil v krušno torbo. Drug material sem po Brelihovem navodilu skrbno zložil v zaboj, ki so ga člani gospodarske komisije z živežem vred odpeljali do Poloma v Suhi krajini.«⁵

Ruševine po prvem nemškem bombardiranju Novega mesta. Takratna Ljubljanska ulica, 14. september 1943. (MNZS)

Enote 15. divizije so porušile železniški most v Novem mestu, 16. september 1943. (MNZS)

Veselko, ki se je medtem pridružil Cankarjevi brigadi, je med nemško ofenzivo v težkih vojnih razmerah naredil zelo kakovostne posnetke brigade ter njenih bojov in premikov. Poseben vtis napravijo njegove kolone partizanov, v tem delu partizanske fotografije pa je enakovreden legendarnemu partizanskemu fotoreporterju Jožetu Petku. Fotografiral je tudi številne mitinge, proslave in dejavnost v zaledju – partizanske delavnice, bol-

nice, prevoze ranjencev in podobno. Ti posnetki Veselka umeščajo med partizanske fotoreporterje, ki so presegali dokumentaristični način fotografiranja in ga dopolnjevali z umetniško izpovednim, kot je primer pri Božidarju Jakcu, Jožetu Petku, Gojku Pipenbacherju, Čoru Škodlarju, Ediju Šelhausu, dr. Janezu Milčinskem in drugimi.

Skupina borcev Cankarjeve brigade med nemško ofenzivo na Ilovi gori, 1. november 1943. (MNZS)

Ranjeni borec Cankarjeve brigade med nemško ofenzivo, november 1943. (MNZS)

Izvidnica Cankarjeve brigade v cerkvenem zvoniku na Zaplazu nad Čatežem, 11. november 1943. (MNZS)

⁵ prav tam, str. 14.

Cankarjeva brigada na pohodu nad Zagradcem, 2. december 1943. (MNZS)

Cankarjeva brigada na pohodu nad Zagradcem, 2. december 1943. (MNZS)

Iz Podkraja se je Veselko – delno peš, delno pa na saneh – napotil v Črnomelj. »V Črnomlju sem s pomočjo profesorja Alfreda Kosa pri fotoamaterju Ivanu Pirnatu razvil prve filme s posnetki Cankarjeve brigade. V krušni torbici se mi niso prav nič pokvarili in lahko si mislite, kako sem bil tega vesel.«⁶

Nato je deloval kot vojni dopisnik, kulturnik in fotoreporter v štabu artilerijske brigade 15. divizije. Poleg fotografiranja je sodeloval pri pripravi mitingov, režiral, igral in bil inštruktor podoficirskega tečaja. Vseskozi je opozarjal na pomen fotoreporterske službe in partizanske propagandne fotografije.

Zato se je v začetku marca 1944 udeležil konference, s katero je vodstvo propagandnih odsekov 7. korpusa želelo spodbuditi razvoj in uspešno delo fotoreporterske službe. Na njej je Veselko govoril

o pomenu fotoreporterstva.⁷ Konferenca je ostala brez vidnih rezultatov. Ne glede na to si je vztrajno še naprej prizadeval za uspešno organizacijo fotoreporterske službe.

Artilerijsko brigado je zapustil 28. aprila 1944 na poziv Jožeta Zemljaka⁸, načelnika Odseka za informacijo in propagando pri predsedstvu SNOS. 5. in 6. maja 1944 se je udeležil prve konference novinarjev na osvobojenem ozemlju v Metliki, ki je dala nove spodbude fotoreporterski službi. Pogovarjali so se predvsem o propagandi v najširšem smislu, znotraj katere je imela pomembno mesto tudi fotografija.

Zaradi njegove fotografske nadarjenosti in organizacijskih sposobnosti ter želje po oblikovanju osrednjega fotografskega arhiva so Veselka imenovali za vodjo fotosekcije SNOS.

»V Črnomlju sem začel iz nič. Fotodelavnico sem si uredil v kleti pri Bordonovih, ki je imela na srečo elektriko in vodovod. Vojni fotoreporter France Cerar mi je odstopil povečevalnik brez objektiv in žarnice. Na srečo sem imel pri sebi še vedno objektiv iz Soteske, ki mi je kmalu pokazal odlične povečave. Star in godrnjav drogerist mi je s težavo prodal nekaj kemikalij. Pravo dragocenost, sto odličnih fotografskih papirjev, pa sem slučajno odkril v nekem kupu pri trgovcu Golobu v Metliki. Kmalu sem pridobil nove sodelavce. Fotograf Vinko Bavec mi je prinesel posnetke Notranjskega odreda in tam požganih vasi, Daro Kopinič posnetke iz Metlike in okolice, tovariša Ivan Pirnat in Alfred Kos posnetke iz Črnomlja, tovariš Maksimilijan Zupančič pa iz Gubčeve brigade. Po dveh dneh smo že pripravili prvo razstavo izbranih povečav na trgu pri hotelu Lackner v velikem izložbenem oknu, pri katerem se je kar trlo gledalcev. Razstavljene slike smo menjavali približno vsakih štirinajst dni. S kolesom sem vozil slike tudi v Metliko, Semič in Stari trg ob Kolpi. Kurirji so prinašali posnetke iz brigad. Črnomelj je po-

⁶ prav tam, str. 14.

⁷ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (AS 1643), t.e. 492 I., 7. marec 1944.

⁸ Jože Zemljak (1908–1987), krščanski socialist, politik in diplomat. V Znanstvenem inštitutu Predsedstva SNOS je bil leta 1944 načelnik informacijsko-propagandnega in kulturno-prosvetnega odseka, Enciklopedija Slovenija, 15. zvezek, Ljubljana 2001, str. 151–152.

stal glava in srce Slovenije. V njem in njegovi okolici so bili različni vojaški in politični tečaji, šole, gledališče, radijska postaja, agencija Tanjug in podobno. Neumorni sodelavec naše fotosekcije je bil tovariš Edi Šelhaus, leteči fotoreporter, ki je snemal ob krajih ob Kolpi vse do Notranjske. Fotografiral je pogo-rišča, otroke in ljudi, ki so se vračali iz internacije, narodnoosvobodilne odbore pri delu in še in še.⁹

Potujoče razstave niso bile obsežne, vsebovale so od 20 do 40 fotografij, večinoma velikosti 18 x 24 centimetrov. Postavljali so jih na vidnejša mesta po vaseh, trgih in mestih. Večkrat so z njimi gostovali po celotnem osvobojenem in polosvobojenem oze-mlju. S pomočjo fotografije so lahko civilni prebi-valci in partizani spoznali pomen narodnoosvobo-dilnega boja ter posledice, ki jih je sovražnikovo raz-dejanje zadalo Slovencem. Fotografije so bile pritrje-ne na kartonsko podlago in po možnosti zaščitene s steklom. Opremili so jih z opisi prikazanih motivov, večkrat tudi v angleščini, da so lahko njihovo vsebino razumeli tudi člani zavezniških misij. Zelo pomemb-ne so bile fotografije, ki so nazorno seznanjale za-veznike o boju partizanske vojske proti nacifašizmu. Fotografija je učinkovala močnejše kot nekatere dru-gje vrste propagandnega gradiva, saj je neposredno in zelo realistično dosegala propagandni učinek.¹⁰

Tega se je krepko zavedala vodilna struktura naro-dnoosvobodilnega gibanja, ki je fotografsko službo in dejavnost tudi finančno izdatno podpirala.

Veselko, ki je največ delal v fotografskem labora-toriju, se je dobro zavedal, da je potrebno posnetke temeljito izpirati in zaščititi. Sekcija je bila v danih pogojih dobro opremljena z napravami, ki so bile predvsem namenjene razvijanju in kopiranju najra-zličnejših posnetkov. Preskrbljenost s fotografskim gradivom in drugimi potrebščinami je bila zadovo-ljiva, čeprav ne vedno. Veselko je tudi začel sistema-tično urejati in popisovati vsebino posnetih filmov ter fotografij in jih razvrščati v albume.

Franjo Veselko v temnici fotosekcije SNOS pregleduje posnetke, Črnomelj, 24. oktober 1944.
(Foto: Maksimilijan Zupančič, hrani MNZS)

Rozalija Gorše in Ivan Pirnat zapisujeta fotografsko dokumentacijo, Črnomelj, 22. januar 1945. (MNZS)

Alfred Kos in Franjo Veselko izpirata filme, Črnomelj, 23. marec 1945. (MNZS)

⁹ Silvo Teršek: Franjo Veselko: Domovini smo ohranjevali obraz..., TV-15, 4. marec 1971, str. 14.

¹⁰ Franc Fabec, Dejan Vončina: Slovenska odporniška fotografija 1941–1945, Modrijan, Ljubljana 2005, str. 115.

Fotosekcija SNOS je glede na *Pravilnik o fotoreporterski službi*, ki ga je izdala fotosekcija GŠS, povezovala delo vseh fotoreporterjev po partizanskih okrožjih in rajonih. Da bi partizanske fotoreporterje še bolj spodbudil in jim olajšal terensko delo, je Veselko na pobudo načelnika Jožeta Zemljaka napisal poseben referat, ki so ga razposlali fotoreporterjem različnih okrožij. V njem je navedel, kaj naj fotoreporterji fotografirajo. Izbral in podrobno je opisal 42 različnih motivov – od brigad, orožja, žrtev, pogorišč, gospodarskih in kulturnih dejavnosti do otrok, dela na poljih in drugih takratnih vsakdanjih dogodkov. Zanimivo je, da si je že predstavljal čas osvoboditve. Napovedoval je, da bodo prav vse fotografije pomemben pričevalec vojnih časov, o njih pa je govoril kot o pomembni obogatitvi revij in časopisov. Navajal jih je tudi kot pomoč pri snovanju scenarija za »naš veliki zgodovinski film Slovenski partizan«. Posebej je poudarjal¹¹, da se mora fotoreporter postaviti na mesto, kjer bo ostal neviden, in tako zagotoviti spontanost posnetka.

Fotoreporterji fotosekcije SNOS so imeli razdeljena delovna področja. Jože Bitenc, Daro Kopinič in Alfred Kos so spremljali kulturne prireditve, Maksimilijan Zupančič in Ivan Pirnat zanimive dogodke na osvobojenem ozemlju, Peter Romanič dogodke iz političnega življenja, Miro Pavlin je fotografiral funkcionarje in gledališke predstave, Rozalija Gorše pa je bila odgovorna za administrativno delo. Vinko Bavec in Edi Šelhaus sta bila potujoča fotoreporterja. V sklopu fotosekcije SNOS so delovale še fotosekcije pri pokrajinskih odborih OF (za notranjsko, novomeško, ribniško, črnomaljsko in druga območja).¹²

Vodja fotosekcije Veselko je poleg organizacije in usmerjanja fotoreporterjev skrbel za tekoče delo v temnici, dokumentacijo in seveda za fotografiranje številnih zalednih dejavnosti na osvobojenem ozemlju.

Iz dokaj obsežnega medvojnega dopisovanja v Arhivu RS med Veselkom in Zemljakom, načelnikom propagandnega odseka SNOS, od maja do konca septembra 1944, lahko razberemo, kako pomembna člena sta bila pri organizaciji zaledne fotoreporterske službe oziroma fotosekcije SNOS. Pomembna sta bila tudi za izdelavo omenjenih navodil fotorepor-

terjem na terenu, vse doslej navedeno fotografsko in arhivsko delo, za preskrbljenost partizanskih fotoreporterjev in sodelavcev, denimo, Pirnata in Bavca¹³.

Čeprav mu je bil nadrejen, je Zemljak s svojo duhovno širino sprejemal številne Veselkove pobude, ga pri tem podpiral in usmerjal. V dopisu Veselku mu 9. maja med drugim naroča: »Ti pa pojdi v Štab ter se s tovarišem Trobcom in Pipenbacherjem pogovori o skupnem delu. Tam boš dobil tudi fotografsko kamero in eventualno tudi nekaj materiala. Dobro bi bilo, da izdelate skupen predlog o organizaciji fotografske službe po vsej Sloveniji tako po vojaškem kakor civilnem sektorju ter načrt pošljete na Odsek za informacijo in propagando pri SNOS.«¹⁴

31. maja je Veselko glede organizacije fotografske službe Zemljaka v pismu pozval: »Prosim te, ker Tvoj poziv bode še največ zalegel, da pošlješ propagandnim odborom okrožij Novo mesto, Ribnica, Notranjska dopis sledeče vsebine: Propagandni odsek se poziva, da takoj poroča semkaj, kaj je do sedaj napravil glede fotoreportaže, o kateri so se dovolj podrobno dogovorili za Notranjsko tov. Boštjan, za Ribniško dr. Lavrič, za Novomeško tov. Hilbert s šefom fotosekcije SNOS-a tov. Veselkom na novinarskem kongresu v Metliki 6. maja,« in nadaljeval: »Nemudoma, če že niso, naj v svojem okrožju določijo fotoreporterje, ki morajo fotografirati vse, kar spada za našo propagando. Filme, razvite ali nerazvite je treba takoj razposlati na naslov Fotosekcija SNOS-a, črnomaljsko okrožje. Ne odpiraj film! (Priložiti je treba popis posnetkov, kaj predstavljajo). Vsak fotoreporter bode dobil od vsakega posnetka po eno sliko in okrožje pa lahko tudi več, če jih bode pisмено naročilo za svojo propagando. Če nima fotoreporter okrožja filma, ga bomo mi poslali. Propagandni odsek okrožja bode odslej odgovoren, če bode odslej ostal kak važen dogodek v okrožju nefotografiran, pa bi lahko bil. V okrožju mora fotoreporter v prostem času poizvedovati in pobirati pri zasebnikih slike (ki se po uporabi na željo vrnejo), ki se tičejo italijanske okupacije in pozneje ter jih z besedilom opremljene poslati na zgoraj navedeni naslov.«¹⁵

¹¹ Franc Fabec, Dejan Vončina: Slovenska odporniška fotografija 1941–1945, Modrijan, Ljubljana 2005, str. 111.

¹² Prav tam, str. 99.

¹³ ARS, AS 1643, t. e. 492 II., 31. maj 1944. V tem pismu Veselko načelnika Zemljaka prosi, naj Bavcu in Pirnatu nujno priskrbi čevlje.

¹⁴ ARS, AS 1643, t. e. 492 II., 9. maj 1944.

¹⁵ ARS, AS 1643, t. e. 492 II., 31. maj 1944.

Veselko v pismu, 1. junija, Zemljaku sporoča, da je naročil filme in fotografski papir za fotosekcijo in dodaja: »Ker mi prinese to naročilo partizan, ki je za to Zvezo s Hrvatsko od naše oblasti določen, bom moral stvar plačati. Denarja nimam in Te prosim, da mi pošleš vsoto, kakor si jo obljubil ustno. Trenutno nimam niti lire v žepu.«¹⁶

Zemljakov odgovor Veselku 3. junija: »Tovariš Veselko, priloženo ti pošiljam 200 lir, ki jih izroči tovarišu Bavcu za pot. Poslal sem mu tudi čevlje in 1 srajco. Več mu zaenkrat ne morem. Glede Pirnata sem pisal okrožnemu odboru, da mu preskrbi hrano. Prosim te, da mi javiš tudi njegovo ime, da mu lahko izstavim legitimacijo. Upam, da si 1000 lir, ki sem ti jih zadnjič poslal, dobil.«¹⁷

Veselkovo poročilo Zemljaku 5. junija: »Danes sem prejel na okrožju 1200 lir in sicer 1000 lir za potrebe fotosekcije, 200 lir pa sem izročil tov. Bavcu.« Nato je obvestil Zemljaka glede Bavčeve potnine, glede Pirnata in njegove prehrane ter podal natančen obračun nakupa fotografskega materiala za prvih 1000 lir. Razliko 252 lir je Veselko uporabil zase, za kolo, ki ga je končno uspel kupiti od nekega kmeta v Suhi krajini. »Kolo sedaj imam in si bom mnogo truda in časa prištedil. Na poti sem bil v petek, soboto in nedeljo. Prinesel sem nekaj posnetkov s proslave artilerije XV. divizije. Propagandne razglednice Ti pošljem jutri. V sredo ali četrtek zamenjam slike v črnomaljski izložbi z novimi. Po platno za nalepljanje slik sem pisal. Ko ga dobim, bomo nalepili.«¹⁸

Veselkovo poročilo Zemljaku o uspešni razstavi. Za nas je zanimiva vsebinska razdelitev motivov:

1. Grozodejstva in žrtve fašistov v času italijanske okupacije ter žrtve belega terorja.
2. Ruševine, povzročene od Nemcev in belogardistov.
3. Partizani in njihove akcije.
4. Kulturno udejstvovanje partizanov v zaledju.

Dalje Veselko z žalostjo ugotavlja, da zaradi pomanjkanja fotografskega materiala in neustreznega fotoaparata ni mogel posneti telovske procesije: »Sedaj sem bil kakor riba na suhem! Z silno jezo mi je

bilo žal, da sam nimam Leica aparata, s katerim bi lahko vsaj jaz slikal. Tako sem storil vse, kar je bilo v mojih močeh, in mislim, da mi ne boš štel v zlo tega neuspeha. Trudim se, kolikor le morem, naročam, svetujem in premišljuje, kako bi izboljšal svoje delo« in nadaljuje: »Pred menoj ležijo tri pisma, ki sem jih napisal propagandnim odsekom: notranjsko, novomeško in ribiško okrožje s pozivom, naj vendar nekaj ukrenejo in pošljejo posnetke.«¹⁹

12. junija je Veselko poslal Zemljaku *Proračun predvidenih izdatkov za fotomaterial* in dodal: »Jaz sem ta proračun v finančnem pogledu približno natančno sestavil! Če bi imel v rokah naročeno nabavko iz Karlovca, bi Ti preračunal na podlagi resničnih cen. Filme bom poslal v okrožja in fotoreporterje na ta način obligiral. Tov. Brenku sem obrazložil moje dosedanje delo, fotoreportersko situacijo v posameznih okrožjih, pokazal mu vsebino filmov, ki jih imamo pri nas v delavnici. Po telefonu sem poklical tov. Trobca na sestanek fotoreporterjev belokranjskega okrožja, ki bo v torek ob 20. uri v prostoru propagandnega odseka. Mnogi mi izražajo veliko zadovoljstvo z našo novo fotoizložbo. Nove razglednice ti pošljem jutri ali pojutrišnjem.«²⁰

18. junija je Veselko poročal, da je članek *Kaj na fotografiramo?*, ki ga je naročil Zemljak, gotov in dodaja: »Mislim, da je dober in praktičen. Dobro bi bilo, da bi ga dobil kot navodilo vsak naš fotoreporter. Danes bom ga pretipkal, jutri zjutraj ga odpošljem. Piši tov. Trobca, da mi odstopi vsaj 50 papirjev 18 x 24, ki sem jih videl vsaj 200 pri Čampi v temnici.«²¹

V številnih dopisih Veselko prosi Zemljaka, da bi posredoval pri komandi XV. divizije za fotografa in marljivega sodelavca Pirnata v fotografskem laboratoriju fotosekcije SNOS v Črnomlju, da se vrne in nadaljuje delo. S svojim požrtvovalnim delom in svojo opremo (na primer, povečevalnim aparatom za filme 6 x 9) je Pirnat razbremenil Veselka, da je lahko odšel na teren in fotografiral raznolike zaledne dejavnosti. Zato je razumljivo, da si je Veselko prizadeval za njegovo vrnitev. V dopisu 21. junija je Veselko prosil Zemljaka, da bi Pirnatu omogočili, da se vrne k fotografskemu delu, »za katerega je res usposobljen

¹⁶ ARS, AS 1643, t. e. 492 II., 1. junij 1944.

¹⁷ ARS, AS 1643, t. e. 492 II., 3. junij 1944.

¹⁸ ARS, AS 1643, t. e. 492 II., 5. junij 1944.

¹⁹ ARS, AS 1643, t. e. 492 II., 9. junij 1944.

²⁰ ARS, AS 1643, t. e. 492 II., 12. junij 1944.

²¹ ARS, AS 1643, t. e. 492 II., 18. junij 1944.

in potreben. Brez povečevalnega aparata za filme 6 x 9 ne bom mogel shajati. Pirnat se nahaja na poti k XV. brigadi, po drugi verziji pa je mogoče pri novo-meškem področju.« In nadaljuje: »Prosim Te, doseži, da mi tov. Trobec odstopi eno škatlo 100 razglednic in 50 povečevalnih papirjev 18 x 24. Čakam na naročeni fotomaterial.«²²

28. junija Zemljak piše Veselku: »Mislim, da te je Cene Logar dobil in da sta se izčrpno pogovorila o potrebah fotografskega oddelka. Vsaj vsako okrožje mora dobiti svojo leico. Sestaviti pa moraš tudi seznam filmov in za predvajanje filmov. Po možnosti govori o tem s tov. Brenkom, ki se nahaja v Beli krajini.« In nato Veselka obvešča: »S papirjem, ki ga ima fotosekcija pri Štabu, najbrž ne bo nič, ker so ga precej porabili za fotografije, ki smo jih poslali v inozemstvo.«²³

Sredi leta 1944 je bila partizanska fotografska propagandna produkcija v polnem zamahu, zato je bila oskrba s fotografskim materialom zelo pereča. Tega se je zavedal tudi Zemljak, ki je Veselku 5. julija sporočil: »Dne 8. t. m. ob 3. uri popoldne bo v Semiču v gostilni Derganc sestanek zastopnikov naših fotosekcij. Na sestanku se bo obravnavalo vprašanje o nabavi fotografskega materiala, vprašanje organizacije in kadrov. Sestanka se prav gotovo udeleži ter obenem povabi še tov. Brenka.«²⁴

Obrtno-industrijska razstava v Črnomlju med 27. julijem in 5. avgustom 1944. (MNZS)

Poleg pomanjkanja fotografskega materiala so bile velike težave z obutvijo in obleko. Nato kaže tudi do-

pis, ki ga je Zemljak 14. julija poslal Veselku: »Priloženo Ti pošiljam pismo od tov. Bavca. Prosim, da mu odgovoriš na vse, kar ti piše. Jaz bom skušal dobiti za njega kako obleko in čevlje. Upam, da si dobil aparat in filme. Uporabi jih in razdeli po svoji uvidevnosti. Skušal bom dobiti še nove vire za nabavo filmov in papirja.«²⁵ In pa Veselkovo pismo Zemljaku: »Prosim te res nujno, da izposluješ na merodajnem mestu, da dobim jaz hlače, samo hlače, ker moje so res v obupnem stanju. Jaz nimam navade prositi, sam napravim in potrpi, v teh hlačah pa več dolgo ne bom mogel potrpeti.«²⁶

Kot mednarodno znani umetnik in fotograf je bil Božidar Jakac v partizanih še posebej cenjen, kar kaže tudi Veselkovo poročilo Zemljaku: »Priloženo ti pošiljam 44 razglednic. Večina slik prikazuje ranjence in invalide pri transportu v varno zaledje. Slike po mojem niso za tuzemsko propagando našega boja, pač pa mogočno dokumentirajo naše žrtve, posebno v inozemstvu. Če je le mogoče, spravi jih v Ameriko k našim Slovencem. Nekatere so ganljive do solz: na primer partizanka – invalid brez desne noge, ki jo nese na rokah partizan, mlad partizan – invalid z berglami, partizani z obvezano roko na vozu. Fotografiral je Jakac,«²⁷ ... in pa Zemljakov dopis Veselku 17. avgusta, ki kaže na poseben položaj Jakca: »Kako sta prišla z Jakcem navzkriž, da Ti je vzel vse filme? Zakaj mu nisi naredil od vsakega njegovega filma vsaj po eno malo sliko? Če hočeš z njim delati, mu boš pač moral iti na roko. V resnici je škoda za njegove filme, ki so tako dobri. Če ga moraš pregovoriti, ga pregovori, da Ti filme odstopi.«²⁸

Veselkov dopis 17. septembra Zemljaku zelo povedno kaže na pomanjkanje fotografskega papirja: »Pred kratkim mi je Cene Logar za ameriške Slovence naročil, da naj od dobrih propagandnih posnetkov napravim po 5 povečav, najmanjši dovoljeni format 18 x 24. Jaz sem v veliki zadregi za papir kar napravil že preko 20 takih povečav in porabil zadnji papir, namenjen za izložbo v Črnomlju in drugod. No sedaj jih imam zopet nekaj na razpolago. Ampak jaz mislim z ozirom na stisko za papir, da je boljše, da napravim po 1 povečavo, od katere si v Ameriki

²² ARS, AS 1643, t. e. 492 II., 21. junij 1944.

²³ ARS, AS 1643, t. e. 492 II., 28. junij 1944.

²⁴ ARS, AS 1643, t. e. 492 II., 5. julij 1944.

²⁵ ARS, AS 1643, t. e. 492 II., 14. julij 1944.

²⁶ ARS, AS 1643, t. e. 492 II., 24. julij 1944.

²⁷ ARS, AS 1643, t. e. 492 II., 1. avgust 1944.

²⁸ ARS, AS 1643, t. e. 492 II., 17. avgust 1944.

lahko napravijo poljubno število reprodukcij, ki so enakovredne originalu. Drugega izhoda spričo naših težav za papir ni!²⁹...

Pogreb ponesrečenih ameriških pilotov, Vojna vas pri Črnomlju, 2. april 1945. (MNZS)

Zavezniška pomoč, Predgrad, 7. november 1944. (MNZS)

Ranjeni partizani opazujejo pristajanje zavezniških letal, Griblje pri Črnomlju, marec 1945. (MNZS)

Pogovor angleškega pilota s partizani, Griblje pri Črnomlju, marec 1945. (MNZS)

Vkrcavanje ranjencev na zavezniška letala za prevoz v Bari, Črnomelj, marec 1945. (MNZS)

zato ga raje uporabi za naše razstave. Če pa si že naredil po eno reprodukcijo tudi prav...³⁰

Oktobra 1944 je izvršni odbor OF za vodjo oddelka za fotografijo in kinematografijo imenoval Franca Brenka, Veselko pa je ostal vodja fotosekcije SNOS v okviru novega oddelka za fotografijo in kinematografijo in je bil Brenku neposredno odgovoren.

²⁹ ARS, AS 1643, t. e. 492 II., 17. september 1944.

³⁰ ARS, AS 1643, t. e. 495 V., 20. september 1944.

Delo v fotosekciji SNOS za razstavo v hotelu Lackner v Črnomlju: Edi Šelhaus, Maksimilijan Zupančič, Franjo Veselko in Daro Kopinič, 17. december 1944. (MNZS)

Propagandni letak za napoved fotografske razstave v hotelu Lackner v Črnomlju, december 1944. (Foto: Alfred Kos, hrani MNZS)

Višek svoje dejavnosti je fotosekcija SNOS doživela z razstavo izbranih partizanskih fotografij v črnomljskem hotelu Lackner med 25. in 31. decembrom 1944. Na njej je s 167 fotografijami sodelovalo trideset brigadnih, okrožnih in področnih fotoreporterjev iz vse Slovenije. Osem tisoč obiskovalcev je za najboljšo izbralo fotografijo z naslovom *Na straži* fotografa Jožeta Bitenca.³¹

Konec aprila 1945 se je Veselko pridružil številnim fotoreporterjem, ki so se iz Bele krajine odpravili proti Trstu, da bi dokumentirali sklepne boje za osvoboditev Slovenskega primorja. Med potjo v osvobojeni Trst je fotografiral 97. nemški korpus, ki se je vdal Jugoslovanski armadi, in kupe orožja, ki je ležalo ob cestah. V Trstu je v uredništvu časopisa *Piccolo na-*

šel v visokem kupu papirja bogat plen, več tisoč nemških povečav z vzhodnega, zahodnega in balkanskega bojišča, med njimi tudi posnetke desanta na Drvar. Vse omenjene fotografije hrani MNZS.

Življenje v osvobojenem Trstu – Tržačani si v izložbi ogledujejo partizanske fotografije, 4. maj 1945. (MNZS)

Kot član propagandne komisije se je 10. maja 1945 pripeljal v Ljubljano, kjer so na Prešernovi cesti, v vili pri Moderni galeriji, na hitro uredili fotografsko delavnico. Številne posnetke navdušenih množic ob osvoboditvi Ljubljane in sprejema slovenske vlade so čez nekaj dni razstavili v poslopju Bate, današnje Name. Povedne posnetke so prinesli tudi interniranci Dachaua. Negative so imeli zavite kar v cunjah.

»Svojo dolžnost sem, kolikor je bilo v moji moči kot partizanski poročevalec- amater, opravil. Navdaja me notranje zadoščenje, da se mi je posrečilo zbrati in ohraniti toliko negativov, tega silno občutljivega materiala, ki bi sicer kaj lahko propadel in se porazgubil. Delo je bilo opravljeno z najboljšimi močmi in silno požrtvovalnostjo. Samo tisti, ki so bili v središču dogajanja, vedo, koliko truda je bilo treba, da smo rešili, kar danes imamo.«³²

V partizanski bolnici Jelendol, 1944. (MNZS)

³¹ Iztok Durjava, Zlata Sluga, Franc Podnar: Fotoreporterska služba med NOB, Muzej ljudske revolucije Slovenije, Ljubljana 1979, str. 24.

³² Silvo Teršek: Franjo Veselko: Domovini smo ohranjevali obraz..., TV-15, 4. marec 1971, str. 14.

Otrok se igra s kokošmi, Črnomelj, avgust 1944. (MNZS)

Partizanski fotoreporter Čoro Škodlar pri snemanju s kamero, Črnomelj, 25. februar 1945. (MNZS)

Mlačev žita, Črnomelj, avgust 1944. (MNZS)

Po vojni je bil Veselko prvi, ki se je v takratnem Inštitutu narodne osvoboditve in poznejšem Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani (sedaj MNZS) vse do leta 1951 honorarno resneje posvetil urejanju

številnih fotografij iz vojnega obdobja. Njegovo pionirsko delo je bilo velikega pomena za nadaljnji razvoj fotooddelka. Kot zanimivost naj omenimo, da so njegov način urejanja fotografij v fototeki preprosto imenovali »veselko«³³.

Po vojni je učil na ljubljanski I. gimnaziji in od leta 1950 do upokojitve, leta 1967, na učiteljskišči. Predaval je na tečaju za učitelje diplomante cone B v Portorožu, bil je inšpektor za srednje in strokovne šole. Bil je odličen pedagog praktik in je o vprašanih pouka tudi pisal. Umrli je 27. junija 1977 v Ljubljani.³⁴

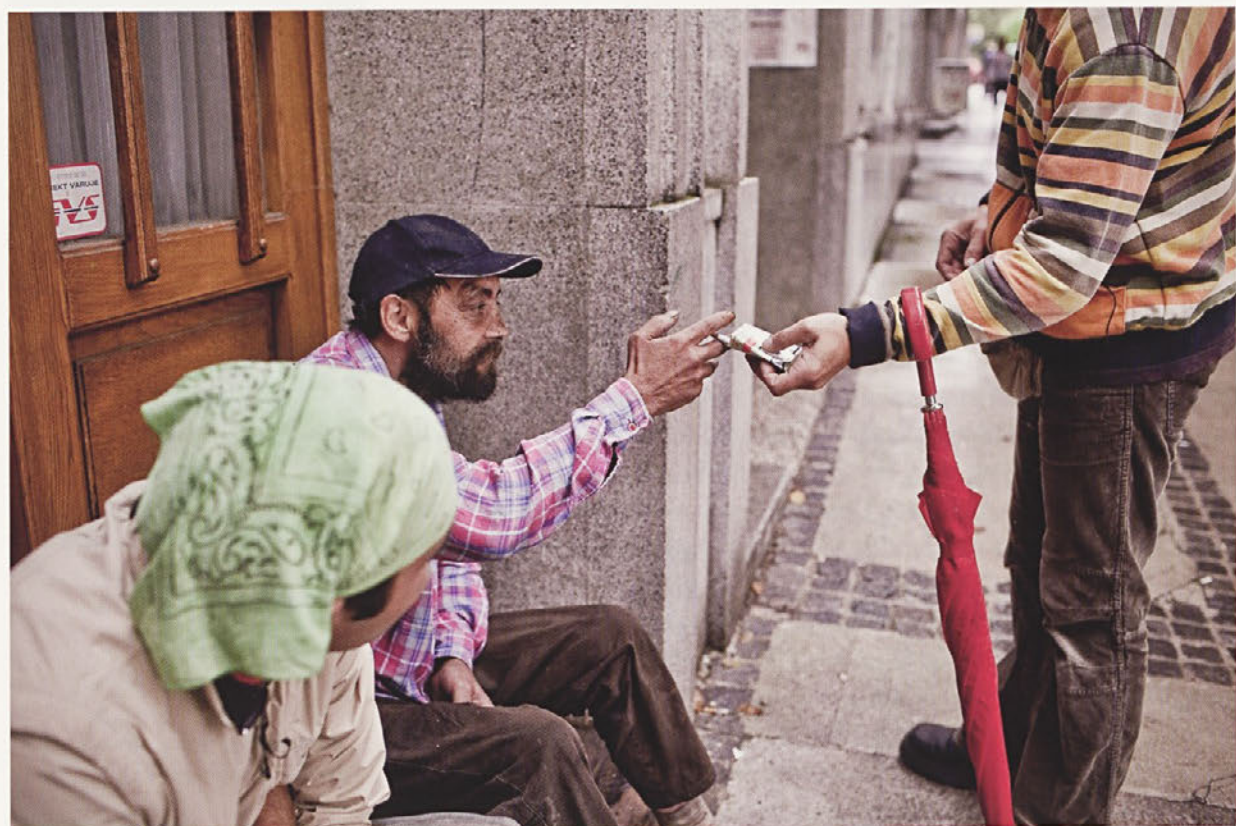
Profesor Franjo Veselko – vedno v snovanju – pa se je zapisal tudi v slovensko zgodovino. V času, ko je služboval na Ptuju, ga je pritegnila zgodovina tega mesta. Iz tega je nastala razprava oziroma prevod ptujskih mestnih statutov iz leta 1376 v slovenščino, s katero je sodobnika seznanil z življenjem srednjeveškega ptujskega meščana, njegov prevod pa je služil tudi za šolski pripomoček.

Med narodnoosvobodilnim bojem je v okviru fotosekcije posnel celo vrsto pomembnih dogodkov iz takratne politične in vojaške dejavnosti ter zbral bogato filmsko in slikovno gradivo. Z opisanim je ustvaril izredno pomemben fond, ki za omenjeno obdobje slovenske zgodovine dopolnjujejo pisne in druge vire. Vlogo tega gradiva za obravnavo zgodovine narodnoosvobodilnega boja, ki ga je Veselko v svoji natančnosti in delovni doslednosti posebej dokumentiral, spoznamo iz mnogih del, ki jih ilustrirajo slike njegove fotosekcije. Zavaljo tega bo Veselko, ki so ga imenovali tudi partizanski fotograf, trajno zapisan tudi v slovenski historiografiji.³⁵

³³ Vanja Martinčič, Dejan Vončina: Fototeka Muzeja novejšje zgodovine, Zbornik 1948 – 1998, Ljubljana, str. 47.

³⁴ Franc Podnar: Veselko Franjo. V: Slovenski biografski leksikon (dalje SBL), 4. knjiga. Ljubljana, 1980–1991, str. 426.

³⁵ Dr. Ferdo Gestrin: In memoriam Franjo Veselko (1905–1977), Zgodovinski časopis XXXI, 1977, str. 535.

Denis Zupan, fotografija iz serije 7h - 19h, 2011, fotografija

MATJAŽ BRULC

»Ne vem, kaj boste s tem počeli, ampak to bi bil v Evropi pravi hit.«

Pogovor s Petrom Simičem, pionirjem grafičnega oblikovanja na Dolenjskem

»Mi smo se takrat še šli neko kulturo, in zato so bili to lepši časi od današnjih,« s kančkom nostalgije pripoveduje Peter Simič. Leta 1942 rojeni Novomeščan je s svojo dejavnostjo v lokalnem prostoru na marsikaterem področju oral ledino: kot grafični oblikovalec, oblikovalec knjižnih publikacij, urbane opreme in pohištva je bil v Novem mestu dejaven vse od sedemdesetih let minulega stoletja.

Oblikovalska stroka mu priznava osrednjo vlogo pri razvoju in vzponu grafičnega ter industrijskega oblikovanja na Dolenjskem. Pripada prelomni generaciji slovenskih arhitektov, oblikovalcev in teoretikov, katerih vzpon se je začel v šestdesetih letih prejšnjega stoletja – Petra Simiča imamo lahko tako z gotovostjo za njen dopolnjujoči člen v dolenjski metropoli. Oblikoval je vizualne komunikacije za številna podjetja in ustanove, marsikatero izmed njegovih del se je znašlo tudi v tujini. V osemdesetih letih preteklega stoletja je pogosto sodeloval z Dolenjsko založbo in Dolenjskim muzejem. Za svoje delo je prejel vrsto nagrad in priznanj na oblikovalskih natečajih v Sloveniji oziroma v nekdanji skupni državi.

Izvira iz razvejene, ob tem pa tudi izredno zanimive rodbine, ki je z delovanjem na področju kulture in gospodarstva v dolenjskem prostoru brez dvoma pustila pomemben pečat. Njegovo življenjsko zgodbo je močno zaznamovalo prav Novo mesto, v katerega, kot pravi, je bil od nekdaj močno zaljubljen. Nekdanji dijak novomeške gimnazije in boem je prijateljeval z nekaterimi najpomembnejšimi kulturniki in umetniki svojega časa; njegove pripovedi so začinjene s številnimi anekdotami, v katerih nastopajo znameniti sodobniki. Uspehom navkljub je bilo novomeško okolje marsikdaj tudi pretesno zanj, še danes pa ostaja zelo kritičen do prostora, v katerem živi.

Upokojil se je leta 2003, leto kasneje je prejel nagrado Mestne občine Novo mesto za življenjsko delo. Pogovor za revijo Rast je nastal v njegovi delovni sobi v hiši na Mestnih njivah, povod zanj je bila retrospektivna razstava njegovega dela, med 7. oktobrom in 4. novembrom predstavljena v novomeški galeriji Simulaker.

Peter Simič, Novo mesto 2007.
(Foto: Borut Peterlin)

Peter Simič leta 1945.
(Arhiv portretiranja)

Začniva z vašimi predniki. Odkod izvira vaša rodbina?

Naše rodbinsko deblo je raziskano vse do začetka 18. stoletja. Prvotni zapis priimka je bil Schimitz, najverjetneje so bili to najemniški vojaki iz tridesetletne vojne, ki so se v te kraje v 17. stoletju preselili iz Flandrije. To se lahko sklepa tudi po nekdanjih sosedih, ki so se pisali Flander.

Pri očetov doma se je reklo pri Šimcu. Vendar je očetov brat na vsak način trdil, da smo mi Simiči, da rod izhaja od Uskoka, ki je prišel čez Gorjance in se ženil pri Šentjerneju. Stric je tako prepričal mojega očeta, da smo Simiči, in tako sta oba prevzela to obliko priimka.

Vaš oče in stric sta imela pred drugo svetovno vojno kaj zanimiva poklica.

Očetova družina je izhajala iz Cerovega Loga. Njegov brat je bil v nekdanji Jugoslaviji v kraljevi službi. Bil je agronom in kletar, ki je študiral na Dunaju, in v tistih časih eden najboljših specialistov za vino. Bil je vodja knežjih vinogradov v Iloku pri Osijeku. Njegova arhivska vina se še danes prodajajo na dražbah. Ena steklenica njegovega vina iz leta 1935 je bila, denimo leta 1989, v Londonu prodana za 999 funtov.

Moj oče je končal kmetijsko šolo na Grmu. Pred drugo svetovno vojno je bil nekaj časa oskrbnik gradu Otočec. Takratni lastnik gradu je bil malo tu, malo pa v Avstriji in moj oče, ki je bil približno njegovih let, je vodil grajsko posestvo in skrbel za gospodarstvo. Na skrbi je imel vse opravke, povezane z gradom, zato je pogosto zahajal k županu v bližnji Šentpeter, kjer je spoznal tudi mojo mamo, njegovo hčer.

Kako je potekala njuna skupna življenjska pot po poroki? Nekaj časa sta živela na Dolenjskem, potem pa sta jo mahnila v svet.

Tako je. Oče je kmalu po poroki z mojo mamo vzel v najem grad Dobrava pri Kostanjevici na Krki. Ko pa se je v tridesetih letih preteklega stoletja začela huda gospodarska kriza, je bil prisiljen vse skupaj opustiti. Z mamo sta šla najprej na Bled, kjer je oče pri ministru Šverljugi urejal vrtove in parke pri njegovi vili. Tam sta prišla v stik s srbsko gospodo, z raznimi ministri, kraljičnami in tako naprej, ki so na Bled prihajali na oddih. Mama je morala vseskozi »ljubiti ruku«, kot se je reklo, in tega enostavno ni prenesla. Mama je zato sklenila, da ima zadosti, in kljub udobnemu življenju sta z očetom potem vse skupaj pustila. Oče je zatem dobil ponudbo za oskrbnika na gradu Snežnik, pa mama ni hotela živeti v tisti samoti. Tako sta se praznih rok vrnila v Novo mesto, kjer oče druge službe kot na pošti ni dobil. Tako je začel najprej delati kot pismonoša.

Kot ste rekli, je mamin rod izviral iz Šempetra pri Otočcu. Kdo so bili ti ljudje?

Stari oče po mamini strani je izviral iz posestva Kij pri Lutrkem selu, kjer se je ustalila Eva Barbara Sonce. Bila je ena izmed hčera plemiča Janeza Sonce, ki je bil v 17. stoletju deželni prokurator, carski

svetnik in ljubljanski župan, med drugim tudi lastnik gradov Klevevž, Mokronog in Otočec. Mamin oče se je iz Kija priženil v Šentpeter, kjer se je rodila moja mama. Priženil se je v družino Junc, po domače Marante, kjer je bila nekoč znana gostilna, ki je kasneje pogorela in v katero je svoje čase pogosto zahajal tudi Janez Trdina. Trdina je bil zagledan v mamino prateto, lepo gostilničarjevo hči Maričko Junc, o kateri je precej pisal.

Vaša starša sta se na začetku druge svetovne vojne znašla v Novem mestu. Očeta so med vojno ubili.

In to ravno na današnji dan¹. Moj oče je bil napreden krščanski socialist. Bil je tudi v Osvobodilni fronti oziroma v mestni partizanski četi, kjer je deloval ilegalno. 14. septembra 1943, ko sem bil star eno leto, so Nemci z letali bombardirali Novo mesto. Otroci smo z mamo zbežali v Šentpeter, oče pa je moral ostati v mestu. Z nami ni mogel, ker se je partizanski štab ravno v tistem času selil na Rog, on pa je imel zato določene opravke na pošti – imel je precej tvegano službo, ker je iz pošte izločeval razne ovadbe in podobno. Predvideno je bilo, da se bi kasneje tudi on umaknil s partizani. Ena od bomb je med bombardiranjem padla na gasilski avto poleg pošte. Oče je bil ravno takrat na begu proti Loki in je bil v tisti eksploziji smrtno zadet. Če bi ostal na pošti, bi ostal živ.

Takrat smo v Novem mestu živeli v stanovanju nad staro pošto na današnjem Novem trgu. To je bila velika stavba, kjer so bili tudi prostori mestnih gasilcev, v višjih nadstropjih pa še nekaj stanovanj. Bližina eksplozij je povzročila, da je naše stanovanje ostalo brez oken in vrat, in ko se je mama potem vrnila v mesto, je bilo stanovanje že izropano. Starša sta imela tam prihranke, s katerimi sta si nameravala postaviti hišo na Mestnih njivah, ampak denarja ni bilo več. Mama se je tako s tremi otroki znašla na ničli. Do konca vojne smo bili v Šentpetru pri njenih, šele potem smo se vrnili v Novo mesto. V popolno revščino.

Po vojni so meščani obdelovali njive, da bi preživeli, in tako smo imeli tudi mi eno njivo v mestu, še prej pa eno v Šentpetru. Spomnim se, ko me je jemala s seboj na njivo v Šentpeter, in sva morala prehoditi šest kilometrov tja in šest nazaj. Namesto kruha smo imeli takrat pečeno polento.

Bili ste najmlajši izmed treh sinov in tudi vaših bratov se marsikateri izmed starejših Novomeščanov gotovo dobro spominja.

Oba sta se izšolala na novomeški gimnaziji. Starejši, Marjan, je bil nadarjen risar in sprva si je želel na arhitekturo. A je moral zaradi revščine po vojni te načrte opustiti in je šel najprej v železniško prometno šolo. Miran, drugi brat, pa je šel študirat v Ljubljano. Bil je odličen športnik, odbojkar pri novomeškem Partizanu, ki je bil takrat v zvezni

¹ Pogovarjala sva se 14. septembra.

Z Božidarjem Jakcem ob predstavitvi njegove monografije v galeriji Dolenjskega muzeja leta 1990. (Foto: Bojan Radovič)

ligi. Kasneje je prestopil k državnemu prvaku, Braniku iz Maribora. Miran je postal direktor Novoteksa, kasneje pa eden vodilnih uslužbencev Dolenjske banke v Novem mestu.

Starejši brat Marjan je ob delu dokončal ekonomsko šolo in potem še fakulteto. Postal je načelnik za gospodarstvo na novomeški občini, kasneje je bil tudi župan Novega mesta. S tega položaja je šel v Ljubljano, kjer je postal republiški sekretar za delo. Danes bi temu rekli minister za delo. Kasneje je šel v novomeški IMV za direktorja in potem v Belgijo, kjer je postal direktor tovarne Adria Caravan. Tam je pričakal upokojitev. Bil je zelo uspešen, od Francois Mitteranda je prejel francoski *Ordre national du Merite*².

Tudi vi ste se šolali na novomeški gimnaziji. Kakšne spomine nanjo imate?

Gimnazijo sem končal leta 1960. Gimnazijsko šolanje je takrat potekalo osem let, bila je nižja in višja gimnazija, vmes pa si moral opraviti še malo maturo. Seveda so moji spomini na tiste čase naravnost fantastični. Šola je bila takrat precej drugačna, kot je danes. Mnogo strožja, v nižji gimnaziji smo bili tudi še tepeni, ponoči smo imeli *hora legalis* ..., a so bila to vseeno krasna leta. Zbrala se nas je zanimiva generacija sošolcev, tu sta bila recimo Čibe Blažon in Filip Robar – Fič. Z marsikaterim izmed nekdanjih sošolcev smo še danes v prijateljskih stikih. Omeniti moram tudi našega profesorja Marjana Dobovška, ki je bil sedem let moj razrednik. To je bil čudovit človek, ki nam je dal izjemno širino. Profesor Dobovšek je bil skupaj s Tonetom Gošnikom in drugimi začetnik tabornišstva v Novem mestu, vodil nas je na izlete v planine ...

V dijaških letih ste bili tudi član znamenite gimnazijske jazz zasedbe Dizzy Combo.

Pri Dizzy Combu sem igral klarinet. V tistih časih sem bil zelo navdušen nad glasbo, spominjam se, kako smo ponoči na münchen-skem radiu poslušali Music USA, kjer so vrteli predvsem jazz. V Dizzy Combu smo prav tako preigravali jazz, new orleans, chicago stil in tako naprej. Pogosto smo igrali na plesih v Novem mestu, tudi v Festivalni dvorani v Ljubljani smo nastopili. Igrati sem si res želel, ampak znanja pa ni bilo dovolj. Za seboj sem imel le nekaj let učenja klarineta v glasbeni šoli, in to je bilo na žalost premalo. Bil pa sem tudi precej samokritičen in sem igranje počasi opustil. Tudi arhitektura me je v tistih časih vedno bolj zanimala. Ko sem začel študirati v Ljubljani, sem klarinet enostavno prodal in si s tem denarjem kupil šestila.

² Red za zasluge.

Z Ženo Ljubico Simič in arhitektom Jožkom Matohom ob odprtju njegove slikarske razstave, 80. leta preteklega stoletja. (Foto: Branko Babič)

Z Jožetom Lampretom ob postavljanju opozorilnih znakov, Otočec, 1980. (Arhiv portretiranca)

Kako so v tistih časih, na izteku petdesetih let, sprejemali jazz, ki je veljal za glasbo zahodnjaške dekadence?

Mladina je bila, tako kot je danes pri pop glasbi, seveda navdušena, sprejela je to glasbo in rada hodila na naše koncerte in plese. Težav z oblastjo zaradi jazzja ni bilo kaj dosti, ker oblast sploh ni vedela, kaj to je.

Nekoliko drugače pa je bilo z znamenitim novomeškim kulturnim združenjem Pro et Contra z začetka šestdesetih let, ki ste mu pripadali tudi vi.

Res je, takrat sem bil malo bolj opazovan. Vsako soboto, ko sem prišel domov iz Ljubljane, sem v mestu ponočeval s svojo družbo, tudi s člani Pro et Contra, in seveda smo marsikaj govorili. Dobro se spomnim: ob nedeljah sem ponavadi dlje spal – pa me je pogosto prišla zbuditi mama. Mi je rekla: »Prišel je tovariš iz Udbe, te čaka pred vrati.« Jaz pa sem ji rekel, naj mu naroči, da se dobiva opoldne v kavarni – in to je bil potem že kar najin običaj, ta nedeljska zaslišanja v kavarni.

Ta oblast oziroma Udba se je iz naše takratne perspektive zdela povsem nenevarna. Dejansko smo z njimi manipulirali, jaz sem si pogosto kar izmišljeval stvari in jih tako malo hecal. Saj niso vedeli, za kaj gre. Imeli so pač navodila, naj malo popazijo na nas. Pri dežurnem na Udbi je visel listek: Opazujte Robarja³ in Simiča. Opazovani smo bili, a so pretiravali in ni bilo nič resnega.

Spomnim se neke prijetije, ko sva bila z Robarjem skupaj v samostanu Pleterje. V traktu, kjer so bili naši prostori, sva na hodniku nekega dne srečala priorja v družbi dveh »tovarišev«. Je zaigral veliko za-

³ Filipa Robarja Dorina.

Peter Simič in arhitekt, profesor Janez Suhadolc na novomeškem Glavnem trgu, 1978. (Foto: Marko Mušič)

čudenje, ko naju je zagledal: »A vidva sta tudi tu?« Potem je prišel čez kakšno uro spet k nama in razburjen spraševal, kaj da naju je ravno v tistem trenutku prineslo na hodnik. »Tisti človek z menoj je bil šef novomeške Udbe in je spraševal tudi po vaju, če sta tu in kaj počneta. Jaz sem mu pa zatrjeval, da sploh nič ne vem.«

Kaj je bil pravzaprav Pro et Contra?

Pro et Contra je bila kulturnoumetniška skupina, ki jo je Stane Granda v nekem zapisu označil celo za bolj pomemben fenomen od novomeške pomladi. Takrat smo bili že študentje, bili smo provokatorji, sprožilci določenih stvari. Naša oblast se je takrat bala vsega drugačnega, najbolj pa jim je šel v nos predvsem ta »contra«. Predstavljali so si, da se ne-vem-kaj dogaja. To je bil sicer čas, ko se je v Sloveniji pričelo vrenje med študenti in intelektualci. Takrat so v Ljubljani mladi intelektualci in umetniki ustanovili revijo *Perspektive*, mi pa smo bili z nekaterimi dobri prijatelji. V Novem mestu smo tako organizirali literarni večer, na katerega smo pripeljali tedanje perspektivaše, kot sta bila Dane Zajc in Gregor Strniša, pa tudi Janeza Menarta in Toneta Pavčka. Prišel je tudi Edvard Kocbek, ki je bil takrat v precejšnji nemilosti pri oblasteh. Ta literarni večer je v politični in kulturni javnosti, denimo v Naših razgledih, vzbudil precej polemik, tudi zato, ker so se na odru pojavili po političnih nazorih in primernosti tako različni ustvarjalci. Nas so takrat označili za novomeško ekspozituro *Perspektiv*.

Idejni vodja skupine je bil sicer Filip Robar. Bil je najbolj dejaven, pa tudi najbolj provokatorski. Drugi smo bili malo bolj »pridni«, čeprav smo mislili drugače, kot se je takrat mislilo. Robar ali Fič, kot smo ga klicali, pa je znal biti tudi precej radikalen. Spominjam se, ko je pred

S profesorjema Marjanom Dobovškom in Jožetom Glonarjem ter sošolci na obletnici mature na Bregu. (Arhiv portretiranja)

V ateljeju, 6. december 1988. (Foto: Branko Babič)

odhodom v Ameriko po Novem mestu lepil plakate, naperjene proti oblastem, ki ni protestirala proti vojni v Vietnamu.

Po gimnaziji vas je čakala Ljubljana, študirat pa ste šli arhitekturo.

Vpisal sem arhitekturo, a ko sem prišel na fakulteto, sem bil silno razočaran. Imel sem ideale o umetnosti, navduševal me je Jože Plečnik. Vpis na fakulteto ni bil omejen, arhitektura pa je bila takrat moden študij in je bilo vpisanih preko dvesto študentov. Naše število so potem klestili s predmeti, kot so matematika, statika in mehanika, ki so bili pretrd oreh za marsikateriga študenta. Naša fakulteta se mi je zato zdela preveč tehnično usmerjena in študij sem precej hitro zaso-vražil. Poleg tega sem se v tem času začel intenzivno družiti z literati. Na Likovno akademijo sem k profesorju Slavku Pengovu hodil risat večerni akt, na primerjalni književnosti pa sem redno poslušal tudi znamenita predavanja Dušana Pirjevca Ahaca.

Študij sem potem vseeno pripeljal do diplome. Za diplomsko nalo-go sem dobil projekt univerzitetne slavnostne dvorane. Takrat sem se navdihoval pri nemškem arhitektu Ottu Freiu. Začel sem raziskova-ti pnevmatske membrane, napihljive, elektronsko krmljene kupole in podobno. Namesto da bi hodil na fakulteto, sem tako na Inštitutu Jo-žefa Stefana študiral vso to tehnologijo. Dva meseca me ni bilo na fa-kulteto, ko pa sem prišel, mi je Ravnikarjev asistent zabrusil: »Faks je resna stvar. Disciplinirajte se in nadaljujemo raje drugo leto.« Bil sem užaljen, ker sva se sicer s tem asistentom zelo dobro razumela. Nisem pa pomislil, da bi lahko bil zaradi moje odsotnosti užaljen tudi on.

Od takrat nisem več prestopil praga fakultete. Vse do tistega dne, ko me je leta kasneje prijatelj Janez Suhadolc povabil na zagovor svoje profesorske habilitacije. Res pa je, da sem imel vmes še težko prometno nesrečo in sem bil hudo polomljen. Leta 1970 me je namreč v Novem mestu na prehodu za pešce zbil avto. Imel sem trojni zlom noge, dva-krat zlomljeno medenico in poškodovano glavo. Čakalo me je dolgo in težko okrevanje, a na srečo brez trajnih posledic. Lahko bi bil invalid.

Pred nesrečo sem bil bolj tako, kot se je reklo, boem, po nesreči pa sem se zresnil in začel veliko delati.

Eden vaših profesorjev na arhitekturi je bil prav tako Novomeščan, Marjan Mušič, s katerim ste razvili odnos, ki je bil mnogo več kot odnos med študentom in profesorjem.

Profesor Marjan Mušič je predaval razvoj arhitekture. Njegova predavanja so bila vedno množično obiskana. Bilo ga je neskončno krasno poslušati. Bil je eden najbolj razgledanih profesorjev, pravi duhovni aristokrat. S profesorjem Mušičem sva se zelo dobro razumela, globoko sem ga spoštoval. Ko sem bil še v Ljubljani, sva večkrat kam skupaj šla. Potreboval je sogovornika in poslušalca, jaz pa sem preko njega – pa tudi preko ljudi, kot je bil Janko Jarc, s katerim sem se prav tako veliko družil – ohranjal dragoceni duhovni stik s starejšo generacijo Novomeščanov.

Kasneje, ko sem se ustalil v Novem mestu, sem imel nekaj časa najet atelje na Mušičevini, na profesorjevi domačiji v Kandiji. Profesor Mušič je bil na svoj dom zelo navezan. S svojim psom dalmatincem Zenom se je iz Ljubljane večkrat pripeljal na obisk k meni v Kandijo. Odpeljala sva se na Gorjance in ponavadi zaključila dan v Recljevi gostilni v Šentjerneju. Pripovedoval mi je o rastlinah, kako sta v gimnaziji z njegovim profesorjem, znamenitim naravoslovcem Seidlom, hodila po gorjanskih košenicah. Od njega se je ogromno naučil o rastlinah, katerih sadike je prinašal v Kandijo in tako plemenitil svoj vrt.

Takrat se je začela tudi vaša ljubezen do rastlin.

Ko sem zapustil Mušičevino, sem pogrešal stik z naravo, z rastlinami. Z ženo sva leta 1980 na Vrčicah kupila majhno posestvo, kjer sva

V Vrčicah, 11. september 2001. (Arhiv portretiranja)

skozi leta prenovila hišo in skedenj. Tam sva zasadila sadovnjak in obdelovala velik vrt. Bila sva ena prvih v teh krajih, ki sva začela pridelovati ekološko hrano.

Eden teh velikih mož, s katerimi ste navezali globlje stike, je bil tudi nekdani prior samostana Pleterje, kjer je v tistih časih deloval svojevrsten ustvarjalni azil za mlade umetnike.

Res je, prior Karel Drolc, izjemno moder in odprt človek, je bil še ena velika osebnost v mojem življenju. S prijatelji smo veliko časa preživeli v pleterskem samostanu, ki je bil nekakšno kontemplativno zatočišče nekaterih slovenskih umetnikov in literatov. Takrat je bilo kar neka-ko v modi, da si se odpravil v pletersko samoto. Nekaterim sicer to ni ravno ustrezalo in so se kmalu vrnili v »civilizacijo«. Tam sta, denimo, bivala umetnostni zgodovinar Marijan Zadnikar in Marjan Mušič, ki sta študirala gotško arhitekturo stare cerkve, pa pisatelja Pavle Zidar in Peter Božič. Tam je bil še Mate Dolenc in njegova ljubljanska družba. Tudi številni novomeški prijatelji iz naše generacije so redno zahajali tja in še mnogi drugi.

Prior in menihi od nas niso pričakovali, da bi se udeleževali verskih obredov. Pri obrokih smo dobivali vino, zato smo včasih postali tudi preglasni in nas je moral prior opominjati, da smo pravzaprav v samostanu. Nekoč se nama je s pokojnim Petrom Breščakom, znanim novinarjem in literatom, posrečilo, da sva prisostvovala nočnemu oficiju. Videti menihe v temni samostanski cerkvi ob petju gregorijanskih ko-ralov je bilo zame čudovito mistično doživetje.

Če se vrneva k vašim študentskim letom v Ljubljani, ste se takrat že aktivno ukvarjali z grafičnim ter industrijskim oblikovanjem.

Z Mišem Andrijaničem in Zvonetom Pelkom smo imeli v Ljubljani sprva nekakšen design biro. Takrat smo za silvestrovanja in maškarade oblikovali podobo prostorov Hotela grad Otočec in bližnje restavracije pri motelu. Izjemen gostinec, direktor Hotela grad Otočec Jože Lampret, je bil takrat naš reden naročnik. Z njim sem delovne odnose ohranil tudi kasneje, ko sem imel že svoj atelje. Za vse svoje potrebe po oblikovanju se je obračal name. Mnogo let sem bil njegov oblikovalec za Hotel grad Otočec in za novomeške lokale, kot je bila denimo Ribja restavracija na Glavnem trgu.

Kakšen je bil takrat vaš status? Verjetno niste bili zaposleni.

Na začetku sem imel celo obrt, to je bila takrat edina možnost poslovanja. Vse je postalo lažje, ko so ustanovili Jugoslovansko avtorsko agencijo in sem lahko potem posloval prek nje. Dokončno pa so se stvari uredile, ko sem bil leta 1977 sprejet v Društvo oblikovalcev Slovenije in sem dobil, kot se je takrat reklo, svojstvo umetnika. Spomnim se, da sem bil takrat prvi samostojni umetnik v Novem mestu. Poleg mene je imel ta status, kot so mi povedali na Zavodu za socialno zavarovanje, še neki glasbenik iz Žužemberka. No, to ni bil nihče drug

Peter Simič z novomeškim rojakom, arhitektom Zvonetom Pelkom, ob odprtju razstave *Silentium – Arhitektura tišine*, Kartuzijanski samostani v Evropi v Mauverbachu pri Dunaju leta 2007. (Foto: Rasto Božič)

Arhitekt Marko Mušič in Peter Simič ob odprtju Simičeve retrospektivne razstave *Oblikovanje v novomeški galeriji Simulaker*, 7. oktober 2011. (Foto: Rasto Božič)

kot znameniti glasbenik Vinko Globokar, ki je sicer živel in ustvarjal v Parizu.

Eden vaših prvih oblikovalskih uspehov je bila odkupna nagrada za projekt "Napihni luč" leta 1971. Šlo je za projekt, ki se je v mnogočem navdihoval ravno pri idejah, s katerimi ste se srečali pri vaši diplomski nalogi.

To je bil eden prvih mednarodnih natečajev, pri katerem sem sodeloval. Razpisovalec je bil Akcijski sekretariat za Design (AS Design), žirija pa je bila mednarodna, tako za industrijsko oblikovanje kot za grafični dizajn. Zmagal sem v prosti temi, tako imenovani *pro bono publico*⁴, kjer sem zasnoval produkt, ki ni bil nikjer definiran. Naredil sem pnevmatiko za luč. Torej, šlo je pravzaprav za napihljivo luč, kar je bilo v tistih časih nekaj revolucionarnega.

Z omenjenim projektom so se kasneje dogajale zelo zanimive reči.

Pojavil se je nek nemški poslovnež Franke. V tem projektu je videl odlično poslovno priložnost, želel je postaviti tovarno, kjer bi ta svetila serijsko izdelovali. Bil je povsem navdušen. Spomnim se, da je član žirije, znani finski oblikovalec Ilmari Tapiovaara rekel: »Ne vem, kaj boste s tem počeli, ampak to bi bil v Evropi pravi hit.«

Ampak problem je bil, kako vse to uresničiti. Nemški poslovnež je živel v Speyerju, tam je nameraval odkupiti zapuščeno skladišče ameriške vojske, kjer bi stekla proizvodnja. Jaz sem navijal za to, da bi bila tovarna kje bližje domu, recimo na Bavarskem ali blizu švicarske meje. Seveda pri nas ni bilo razpoložljive tehnologije, s katero bi lahko vse to izvedli. Tako sem bil že na tem, da se preselim v Nemčijo. Izračuni, ki smo jih delali, so bili naravnost fantastični, vse je bilo videti odlično. Gospod Franke je bil pogosto pri meni, tu v Novem mestu, bil je navdušen, pripravljen je bil najeti najboljše inženirje. Potem pa se je zgodila nesreča. Hudo se je poškodoval z avtomobilom, njegov partner pa ga je medtem izigral. Ni se več oglašal in vse skupaj je padlo v vodo.

Koliko so bili v tistih časih gospodarstveniki pri nas sploh dojemljivi za industrijsko oblikovanje?

Bilo je tako kot danes, isti problemi, kot so sedaj. Bil sem odvisen predvsem od samega sebe, pogosto sem imel občutek, da živim v nepravem kraju in nepravem času. V Novem mestu namreč za te reči ni bilo veliko posluha. Z Jožetom Knezom, direktorjem Novolesa, sva se nekajkrat srečala in sem ga nagovarjal, da bi ukrenili kaj v tej smeri. Rekel je, da imajo tako ali tako že utečene posle, iz Amerike dobivajo naročila in to je bila vsa njihova ambicija. In vsi so bili zadovoljni. V Novem mestu je bilo vedno vse odvisno od posameznikov, kot so bili Jože Lampret v Krki in Franci Šali na Dolenjski založbi, kjer so mi dali delo. Drugje tega ni bilo veliko.

⁴ Za javno dobro. (Opomba urednika)

Sicer je v tistih časih v Sloveniji obstajalo nekaj svetlih izjem. Bilo je nekaj podjetij, ki so se zavedala priložnosti, ki jih prinaša dobro oblikovanje. Ena takšnih je bila denimo tedanja Iskra. Tam so se zbirali nadarjeni oblikovalci, kot sta bila Boris Savnik in Miljenko Licul. Pa recimo podjetje Meblo, kjer je začel Oskar Kogoj.

Kako pa ocenjujete stanje na tem področju danes?

Danes oblikovalske stroke v provinci praktično ni več. Danes je oblikovalec vsak, ki ima računalnik in zna delati s programi. Ljudje mislijo, da je to dovolj, pa ni res: računalnik je zgolj orodje. Seveda deluje pri nas v Sloveniji vrsta dobrih oblikovalcev, ljubljanska šola je nenazadnje zelo dobra in daje temu primerne rezultate.

Medtem pa v provinci vsak dela in vsak zna, ni več dobre presoje. Ko je bilo enkrat konec natečajev, ni bilo več meril, kaj je dobro oblikovanje. Namesto natečajev so prišli razpisi, kjer si moral oddati cenovno ponudbo, ne pa izdelka! Kar je bila katastrofa. Naše okolje je zato včasih tako onesnaženo z »oblikovalskimi« produkci, da ti lahko postane kar slabo. Mi smo se takrat še šli neko kulturo, in zato so bili to lepši časi od današnjih. Če hočeš biti uspešen danes, moraš biti predvsem sredi dogajanja, moraš poznati ljudi, imeti zveze, moraš znati prodajati.

Kako bi sploh opredelili dobro oblikovanje?

To je zelo težko in zapleteno vprašanje. Odvisno od tega, za kakšno naročilo gre. Obstaja več zahtev: izdelek mora biti oblikovan funkcionalno, po potrebi tudi ergonomsko. Imeti mora podobo. Odnos med temi zahtevami je bil v preteklosti različen. Od zgodovinskih slogov, ko je bila bistvena dekoracija, do denimo Bauhauza, ko je bilo pravilo, da oblika sledi funkciji. Kasneje so nastopili razni modernizmi, danes pa ni splošnih pravil, zdi se mi, da ni več čisto jasno, kako je s tem.

Ena vaših pomembnejših stvaritev je bila tudi Priloga takratnega Dolenjskega lista, ki ste jo oblikovali med letoma 1974 in 1978.

Delo na Dolenjskem listu je bila zame zelo dragocena izkušnja. Ker sem sodeloval v vseh fazah nastajanja časopisa, sem dobro spoznal tehnologijo teh postopkov. Vendar sem šel počasi vsem na živce in so me bili že precej siti, češ da preveč kompliciram. Pri grafični pripravi in prelomu sem zahteval, da se pač naredi tisto, kar sem si zamislil. Takratni časopisi so bili z oblikovalskega stališča nezanimivi in pusti, s Prilogo pa sem hotel zadevo povzdigniti na neko višjo raven. Štiri leta sem jo oblikoval, potem pa sem imel tega zadosti. Ko je bila pred kratkim okrogla obletnica Dolenjskega lista, se na to Prilogo nihče niti spomnil ni, kot da je bil to en velik nič.

Vendar je bila Priloga v strokovnih krogih zelo dobro sprejeta.

Res je, v letih 1975 in 1978 je bila Priloga uvrščena na jugoslovanski bienale grafičnega oblikovanja v Zagrebu, prejela je še nekaj drugih strokovnih pohval, predvsem Društva oblikovalcev Slovenije.

Retrospektivna razstava Petra Simiča v Simulakru. (Foto: Rasto Božič)

Spomnim se, ko je pred leti na zaključku Kostanjeviškega poletja k meni stopil arhitekt Grega Košak, eden od nestorjev oblikovalske stroke pri nas, tudi predsednik Društva oblikovalcev Slovenije. Mi je rekel: »Veste, vam moram zaupati, da smo takrat v Ljubljani jaz in še nekaj kolegov ob četrtkih prav čakali na Prilogo, da je prišla v kioske, da bi videli, kaj novega je Simič napravil.«

V osemdesetih letih preteklega stoletja ste veliko delali tudi za Dolenjski muzej.

Takrat je bil tam direktor Ludvik Tončič, za njim je prišel Franci Šali, ki nama je z nečakom, arhitektom Borutom Simičem, celo odstopil atelje v pritličnih prostorih muzeja. Šali je zelo širok človek in

S hčerko Almo ob ogledu retrospektivne razstave. (Arhiv portretiranja)

z njim smo res dobro sodelovali. Bil je politik, ki se je kasneje vrgel v kulturo, po duši pa je bil vseskozi pesnik.

Je bila vaša uveljavitev, glede na to, da sta bila vaša brata vidna gospodarstvenika, kaj lažja? So se vam kakšna vrata zato odprla hitreje?

Ne. Bilo je kvečjemu obratno, to je bilo zame samo težje in slabše. Moja brata sta bila velika poštenjaka. Na primer, leta 1978, ko je bil župan občine moj brat, smo Marko Mušič, Ladislav Pengov in Janez Suhadolc začeli s projektom celostne mestne podobe. Izveden je bil natečaj za nov razpoznavni znak Novega mesta in uniforme mestne godbe. Pročelja v mestnem jedru so dobila novo podobo, ki so jo hodi-li občudovat celo iz Zagreba in Ljubljane. Ker je bila v Novem mestu takrat zvezna konferenca jugoslovanskih mest, je občina za ta namen razpolagala z določenimi sredstvi. Vse to se je dalo narediti, ker je bil župan razgledan človek in je razmišljal moderno. A to, da sem njegov brat, zame ni bilo najbolj ugodno. Bal se je, da bi mu pozneje kdo kaj očital. Ko je za njim prišel nov župan, pa so se ti projekti, ki so vzbujali pozornost strokovne javnosti, tako ali tako počasi končali.

Če se za trenutek vrneva k vašim ateljejem, ko že omenjate eno vaših postojank v muzeju. Z ateljeji ste imeli v vseh teh letih kar precej težav, kajne?

Res je, večkrat sem selil svoj atelje. To je bila prava grozljivka. Če samo pomislim, kolikokrat sem se selil in renoviral prostore! V eni teh stisk me je k sebi vzel prošt Jožef Lap, ki mi je dal v pritličju proštije prostore z lastnim vhodom. Od tam sem šel leta 1974 na Mušičevino, kjer sem preživel svoja najbolj uspešna leta. Imel sem najet del hiše,

zraven je bil vrt in tam sem pogosto gostil svoje prijatelje in umetnike, ki so prihajali k meni. Na Mušičevini sem ostal nekako do poroke, hišo so takrat prodali, z ženo pa sva se preselila v neko garsonjero.

Atelje ste imeli potem dolgo časa na Hladnikovi ulici, v hiši, kjer je živel vaša mati.

Mama je do smrti živela na Hladnikovi in bila sva precej navezana drug na drugega. Bila je čudovita ženska, nikoli ni imela nobene pripombe, pa čeprav je bila hiša vedno polna mojih prijateljev, ki so pri nas jedli in spali. Ko je ostarela, je bila precej bolj spokojna, če je vedela, da sem tam blizu. Tako sem potem dolgo časa obdržal atelje v tisti hiši in hkrati pazil na mamo.

Vam ni bilo nikoli žal, da ste ostali v Novem mestu? Vas ni nič vleklo v svet tam zunaj?

O ja, bil sem že na tem, da atelje preselim v Ljubljano, ker je bila zame tu grobnica. Ko sem nekoč spoznal neke Američane in se nekaj dni družil z njimi, sem se spraševal, kaj sploh delam tu ... Med temi tujci sem srečal tako sorodne duše – bolj sorodne, kot sem jih poznal v domačem okolju. Prijatelj Marko Mušič mi je celo našel atelje na Mesnem trgu v Ljubljani. Pa vendar nisem šel. Tu je bila mama, pa tudi v Novo mesto sem bil tako zaljubljen.

Pač tako je bilo, ostal sem. Kljub vsemu. Še zlasti zadnje obdobje je bilo kruto, v devetdesetih letih ni bilo skorajda nobenega dela več, imel sem skrajno neredne dohodke. K sreči sva imela z ženo njivo na Vrčicah, da sva lažje prišla skozi. Ko so delodajalci moje generacije odšli v pokoj, sem tudi jaz izgubil svoje naročnike. Zadnji večji projekt je bila zasnova urbane opreme za Novo mesto. Krasno se je začelo, ampak tudi iz tega ni bilo nič, tako kot z vsem ostalim v Novem mestu. Je prišel nov župan in je bilo hitro vsega konec.

Pogosto ste se družili z ljudmi iz kulturnih krogov, tako doma v Novem mestu kot v Ljubljani med študijem.

V Ljubljani sem se v zgodnjih študentskih letih v glavnem družil z literati, denimo s Petrom Božičem, ki je precej hodil k nam domov in s katerim sva bila tudi veliko v Pleterjih, pa z Danetom Zajcem, Dominikom Smoletom in še nekaterimi. Bili so sicer nekoliko starejši od mene, pa vendar smo bili dobri prijatelji. Na Mušičevino v Kandijo pa so zahajali tudi moji mlajši prijatelji, ustvarjalci iz Novega mesta.

Kakšno je bilo torej nekoč družabno življenje v Novem mestu, če ga primerjamo s sedanjim?

Dandanes se je način življenja močno spremenil. Nekoč je bilo družabno življenje nekaj popolnoma drugega. Ljudje so se individualizirali, zaprli, odtujili, večino časa preživijo pred računalniki in televizijami ali pa v svojih zidanicah. Spomnim se, kako so bili včasih lokali polni, obe mestni kavarni, Metropol in kavarna na Glavnem trgu, sta bili vedno nabito polni. Potem je bil še hotel Kandija z vrtom, restavraci-

Peter Simič ob odprtju njegove retrospektivne razstave Oblikovanje v galeriji Simulaker, 7. oktober 2011. (Foto: Rasto Božič)

ja Breg je bila prav tako fantastičen lokal. Če je bil Glavni trg dnevna soba mesta, je bila nekdanja Ribja restavracija kot dnevna soba dnevne sobe – ko sem prihajal iz Ljubljane, sem vrgel torbo v kot in šel najprej pogledat v to restavracijo, kje je kdo in kaj je novega.

Za razliko od danes so takrat tudi starejši ljudje hodili v lokale in živeli družabno. Glavni trg je bil nekoč poln, na žalost pa tega nekdanjega življenja in utripa mesta ni več. V Ljubljani ni tako, tam jim je uspelo oživeti nabrežja Ljubljanice, uspelo jim je pritegniti ljudi.

V Novem mestu se je vedno govorilo čudne stvari. Recimo, zaprimo promet skozi Glavni trg, pa bo vse v redu. So ga že zaprli in je bila taka puščoba, da ni bilo nikjer nikogar! Zapreš lahko kvečjemu samo določene kareje, mesto pa je treba naseljevati z vsebinami. Če ni programa, če ni oživiljenega mesta, zakaj bi pa ljudje sploh prihajali vanj? Saj tam ni praktično ničesar. Le zanemarjene hiše, razkopane ceste in pločniki, da me je včasih kar sram.

Sicer pa so to stare zgodbe. Enaki problemi so bili v sedemdesetih letih. Stvari se tukaj pač zlepa ne premaknejo. Ampak takrat je bil v mestu vsaj del meščanskega razreda, ki je negoval kulturo, zdaj pa tudi tega sloja ljudi ni več. Iz tega razloga, denimo, v mestu ni več gostovanj festivala stare glasbe Seviq Brežice – ker preprosto ni bilo obiska. Cvičkarija na Glavnem trgu se mi zdi totalen anahronizem. Meščanov skratka ni več, meščani smo postali kmetje v svojih zidanicah in vikendih.

Matej Molek, fotografija iz serije *PRIJAZNI GOSPODIČ*, 2011, fotografija

Smernice razvoja v avtomobilski industriji

Namesto uvoda

Pred meseci sva s sinom stala na križišču in čakala, da se prižge zelena luč na prehodu za pešce. Ko sva ob zeleni luči šla čez cesto, je sin postal pozoren na avto, ki je stal pred semaforjem. Bil je lep, nov model, vendar to ni pritegnilo njegove pozornosti, pač pa, da je imel motor ugasnjen. Ko se je prižgala zelena luč, je njegov voznik ponovno pognal motor in počasi odpeljal. Sinu sem pojasnil, da je bil včasih največji frajer v mestu tisti, ki je imel najbolj hrupen avto, iz katerega se je kadilo in smrdelo po bencinu ter zažganih gumah, pred semaforjem pa je pritiskal plin do konca. Danes je frajer, kdor ima avto z majhno porabo goriva, ki ne povzroča hrupa in ne onesnažuje okolja, ki vozi razumno in po predpisih ter daje prednost šibkejšim udeležencem v prometu.

Mobilnost in avtomobilska industrija

Potreba in želja po svobodi in odkrivanju novih dežel sta človeka vedno gnali v gibanje. Sprva je pešal, nadaljeval je s pomočjo živali. Izumil je kolo, ki je bilo osnova za razvoj različnih prevoznih sredstev. Danes je mobilnost ena od ključnih sestavin svobode. Imeti možnost gibanja pomeni za ljudi, da lahko gredo na delo, v šolo, po nakupih, na izlet ali potovanje. Potrebe ljudi se z razvojem tehnike in prevoznih sredstev spreminjajo, prav tako pa tudi spreminjajoče se družbene razmere narekujejo nove potrebe in usmerjajo tehnološki razvoj na področju avtomobilske industrije.

Avtomobilska industrija je danes v svetu vodilna visokotehnološka panoga, ki ustvari skoraj desetino svetovnega bruto domačega proizvoda (BDP).

Vsako sedmo delovno mesto je neposredno ali posredno povezano s proizvodnjo vozil. Vsako leto je izdelanih 60 milijonov novih vozil, danes pa je na cestah več kot milijarda vozil. Avtomobilska industrija predstavlja motor razvoja Evropske unije (EU). EU je največji proizvajalec vozil na svetu, skoraj tretjina teh pa je narejenih v Uniji. Avtomobilska industrija v EU je največji naložbenik v privatnem sektorju, 70 odstotkov intelektualne lastnine je povezane z raziskavami in razvojem na področju proizvodnje vozil.

Avtomobilska industrija ima v Sloveniji, še posebej na Dolenjskem, bogato tradicijo in zgodovino. Na temeljih nekdanje Industrije motornih vozil (IMV) so se razvile uspešne gospodarske družbe, Revoz, ki proizvaja osebna vozila Renault, Adria Mobil – bivalne prikolice ter TPV – avtomobilске dele in komponente. V Sloveniji danes proizvaja osebna vozila zgolj Revoz, medtem ko se s proizvodnjo avtomobilskih komponent ukvarja veliko podjetij, predvsem dobaviteljev prvega in drugega reda. Slovenska avtomobilska industrija povezuje skoraj sto podjetij, preko 600 kooperantov in ustanov znanja s skoraj 25.000 zaposlenimi in 150.000 posredno povezanimi. Podjetja veliko večino izdelkov izvozijo, kar predstavlja več kot petino celotnega izvoza Slovenije in desetino slovenskega BDP-ja. V povprečju slovenska avtomobilska industrija vlagi 5 odstotkov realizacije v razvoj in raziskave, preko 12 odstotkov pa v nove tehnologije. Med opaznejša podjetja zagotovo sodijo Cimos, Iskra Avtoelektrika, Hidria, Kolektor in ne nazadnje TPV.

Povezovanje, tako vertikalno kot horizontalno, je od nekdaj sestavni del politike razvoja v avtomobilski industriji. Aktivno sodelovanje pomeni zmagovalno kombinacijo za vse vpletene strani,

¹ Doc. dr. Tomaž Savšek je pomočnik predsednika uprave družbe TPV.

kajti to je pot, ki vse udeležene hitreje vodi k zastavljenim ciljem. Podjetja v avtomobilski industriji intenzivno sodelujejo s fakultetami in inštituti ter so dejavni član Evropskega združenja avtomobilskih dobaviteljev, Tehnološke platforme za vozila, ceste in promet (ERTRAC²) ter pomembni člani številnih mednarodnih razvojnih projektov v avtomobilskem sektorju.

Razvoj proizvodov in inženirstvo leta 2030

Za lažje razumevanje razvojnih prioritet avtomobilske industrije v naslednjih letih je smiselno pogledati, kakšne bodo širše smernice razvoja proizvodov in inženirstva leta 2030. Morda je to zelo oddaljena prihodnost, vendar je dobro imeti pogled tudi nekoliko preko obzorja, kot ga lahko vidimo izključno v trenutnih razmerah.

Ljudje bodo zelo hitro prevzeli nove tehnologije in navade, ki bodo skladne z njihovo motivacijo in občutki. Želja po gibanju in potovanju bo osebna izbira. Kulturne ovire se bodo brisale, angleščina bo postala del osnovne izobrazbe. Ključno bo obvladovanje vse kompleksnejših sistemov in komunikacija. Na področju tehnologij in procesov bo pomembno osnovno fizikalno in tehnično znanje, ki ga bo moč nadgraditi na različnih področjih. Priča bomo novim laserskim tehnikam pri obdelavi materialov ter novim 3D računalniškim sistemom za učinkovitejši razvoj. Elektronika bo omogočila razvoj najmanj tisočkrat hitrejših procesorjev, povečale se bodo spominske zmogljivosti in ločljivost zaslonov. Mehatronika bo prehajala v »adaptroniko«, ki bo vsebovala več strojne presojе, nadzora in odločanja. Programska oprema bo omogočala boljše modeliranje in realistične simulacije. Vse pomembnejši bodo učinkoviti poslovni informacijski sistemi na področju ERP (angl. *Enterprise Resource Planning*) sistemov ter večfunkcionalni CAD (angl. *Computer-Aided Design*) sistemi na področju razvoja inovativnih proizvodov. V bodoče se lahko pojavijo novi proizvodi, predvsem z namenom večje uporabnosti, integracije in boljših uporabniških vmesnikov. Vsebine, kot so komunikacije, dokumentacija ter varnost znanja in

informacij, bodo ključni dejavniki, ki bodo vključeni v vseh bodočih rešitvah. V bodoče bodo vse večje možnosti oblikovanja materialov glede na posebne potrebe naročnikov. Pričakuje se integracija senzoričnih zmožnosti v nove materiale. Z novimi postopki se bo izboljšala kakovost že uporabljenih materialov. Stroški razgradljivosti in reciklabilnosti bodo veliki, zato bo že pri oblikovanju izdelkov potrebno upoštevati te elemente. Pri proizvodnji in uporabi izdelkov bo nujno varčevanje z energijo. Pomembna bo sonaravna proizvodnja in hramba energije, kar pa se bo moralo reševati celovito.

Vrednote bodo temeljile na splošni etiki, strpnosti in smislu življenja, kar se bo odražalo tudi na odnosu inženirstva do kulture in socialnega okolja. Informacije o dejstvih in osnovnih podatkih bodo ene od ključnih za izogibanje socialnim konfliktom. Ker je realnost zelo kompleksna, bodo morali vsi deležniki imeti visoko stopnjo znanja in razumevanja osnov kompleksnih struktur. Omejeni viri v povezavi z vse večjo populacijo in vse večjimi osebnimi potrebami bodo ključni problem človeštva. Poleti želimo hlajenje, pozimi ogrevanje, nobenih omejitev pri naši mobilnosti itd. Na drugi strani si želimo nizko stopnjo hrupa, onesnaženja, neokrnjeno naravo, zanesljivost in varnost. Populacije razvitega sveta se starajo in živijo vse dlje, kar bo imelo posledice na področju zaposlovanja, zdravstva in pokojninskih sistemov. V nerazvitem svetu se povečuje število mladih, ki iščejo izobrazbo. V celoti pa večanje prebivalstva odpira nove izzive na področju vode, hrane, energije, varovanja zdravja, izboljšanja življenjskih razmer, dostopnosti do informacij, komunikacij in mobilnosti.

Na področju mobilnosti in transporta bo ključen prost pretok ljudi in blaga, s poudarkom na zmanjšanju obremenjenosti okolja, ki bo temeljilo na uporabi novih tehnologij in boljše infrastrukture. V ospredju bodo informacijska in komunikacijska tehnologija (IKT) ter inteligentni transportni sistemi za upravljanje prometa in transporta, ki jih bodo uporabljali za upravljanje posameznega vozila in načrtovanje poti. Povečana bo uporaba vseh vrst transporta, njihova medsebojna povezava in učinkovitosti. Razvili bodo nove koncepte osebne in skupinske mobilnosti in transporta. Pri avto-

² ERTRAC - European Road Transport Research Advisory Council.

mobilih bo zmanjšanje porabe energije temeljilo na optimizaciji ter na zmanjševanju teže in trenja.

Strateška razvojna agenda

ERTRAC je lani pripravil *Strateško razvojno agendo*³ (SRA). SRA povezuje ključne deležnike na področju cestnega transporta, njen cilj je pripraviti sklop aktualnih priporočil za nosilce odločanja v privatnem in javnem sektorju, da bodo lahko določili razvojne in inovacijske prioritete, ki bodo skladne z evropskimi prioritetami za sonaravni transport in zaščito okolja. Vodilo SRA je »50 odstotkov učinkovitejši transportni sistem do leta 2030«. Potreba po sonaravnem cestnem transportu bo oblikovala koncepte bodočih vozil, ki jih lahko razdelimo v naslednje sklope:

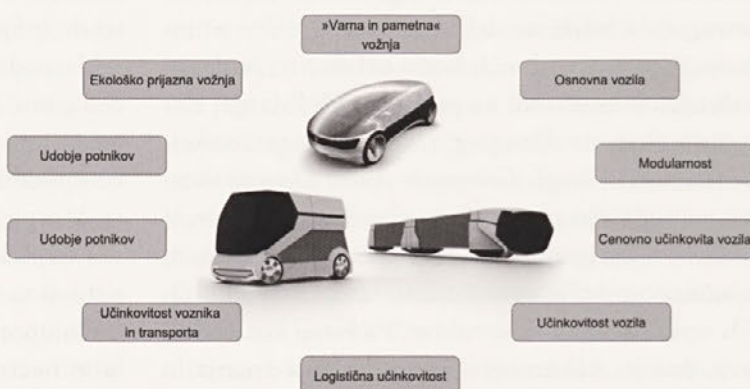
- Ekološko prijazna vožnja: nevtralni CO₂ emisijski odtis, lažji materiali v vozilih, hibridni in v popolnosti električni koncepti vozil, napredni motorji z notranjih izgorevanjem ter izposoja in skupna uporaba vozil.
- Varna in pametna vožnja: interakcija med vozili ter med vozili in prometno infrastrukturo, inteligentno upravljanje prometa, napredno opozarjanje, na primer o vremenskih razmerah, o zastojih na cestah itd., ter lahka in v prometnih nesrečah še vedno varna vozila.
- Osnovna vozila, ki si jih kupci lahko privoščijo: nizkotehnološki motorji za trge z manjšo kupno močjo, uporaba starejših proizvodnih generacij za izvoz na razvijajoče se trge ter specifikacija osnovnega interierja v vozilih.
- Modularnost: motorji različnih moči, fleksibilna nadgradnja za zadovoljitev uporabnikovih potreb oziroma želja ter integracija in uporaba umetne inteligence.
- Udobje potnikov: avtomatska ali delno avtomatska vožnja, integracija računalniških naprav v vozilih s cestnimi infrastrukturnimi IKT sistemi ter

široko področje prilagodljivih sistemov v notranjosti ali zunaj vozila.

- Cenovno učinkovita vozila: zmanjševanje stroškov vozil skozi celoten življenjski cikel ter modularni koncept vozil.
- Učinkovitost vozila: pogoni novih generacij, kakovostna proizvodnja in operativno vzdrževanje, aerodinamika in nizek kotalni upor ter razni dodatki in materiali, ki povečujejo učinkovitost vozila.
- Logistična učinkovitost: načrtovanje poti, odprte IKT platforme, e-tovor ter modularna tovarna prevozna sredstva.
- Učinkovitost voznika in transporta: avtomatska eko-vožnja, kooperativni varnostni sistemi, (delno) avtomatska vožnja, transport »brez papirja«.
- Učinkovitost terminalov: rokovanje, nadzor, avtomatsko nakladanje / razkladanje ter optimizirana transportna vozlišča.

* glede na 2010	Kazalnik	Ciljna vrednost
Dekarbonizacija	Energetsko učinkovit mestni potniški promet	+80%* (pkm/kWh)
	Energetsko učinkovit tovorni promet	+40%* (tkm/kWh)
	Obnovljivi viri v energetskem bazenu	Biogoriva: 25% Elektrika: 5%
Zanesljivost	Zanesljivost urnikov prevozov	+50%
	Dostopnost mest	Ohraniti Izboljšati, kjer je možno
Varnost	Usodne in težke poškodbe	-60%*
	Kraje in poškodbe tovora	-70%*

Na poti k 50-odstotnemu učinkovitejšemu cestnemu transportu do leta 2030.

Potreba po sonaravnih cestnih transportnih sistemih bo oblikovala bodoče koncepte vozil.

³ ERTRAC Strategic Research Agenda 2010, oktober 2010, Bruselj.

Družbeni izzivi cestnega transporta

Strateška razvojna strategija obravnava štiri ključne družbene izzive, ki so povezani s cestnim transportom: zmanjšanje uporabe fosilnih goriv (tako imenovana dekarbonizacija), zanesljivost transportnih sistemov, njihova varnost ter globalna konkurenčnost avtomobilske industrije.

Na področju dekarbonizacije je v ospredju predvsem povečanje energetske učinkovitosti vozil oziroma transportnih sistemov ter uporaba obnovljivih energijskih virov. Na to področje je potrebno gledati celovito. Kaj smo dosegli, če uporabljamo vozilo na vodik? Vozilo je energetsko zelo učinkovito, a pridobivanje vodika kot goriva je energetsko izredno potratno in glede na trenutne tehnološke zmožnosti zelo neučinkovito. Prav tako se lahko vprašamo, kaj smo dosegli, če uporabljamo električno vozilo, ki je ekološko izredno sprejemljivo, električna energija pa se proizvaja v ekološko izredno sporni termoelektrarni. Zato je potrebno gledati celoten energetski in ekološki odtis od proizvodnje vozila in goriva za to vozilo, kot tudi operativno uporabo in na koncu razgradnjo in reciklažo takega vozila.

Na zanesljivost cestnega transporta gledamo predvsem z vidika točnosti in zanesljivosti urnikov prevoza ter ohranjanja in izboljševanja dostopnosti do mest in drugih naselij. V prihodnosti bomo uporabljali kombinacijo različnih prevoznih sredstev, ki bodo odvisni predvsem od razdalje. Na razdaljah do štiri kilometre bo najbolj smiselno peščiti ali pa uporabiti klasično ali električno kolo. Pri razdaljah do 200 kilometrov bo smiselno uporabiti baterijska električna vozila, pri večjih razdaljah pa hibridna in vozila s sistemom za hitro polnjenje. Pri razdaljah nad 500 km bodo tudi v prihodnosti še vedno prevladujoča vozila z motorji z notranjim izgorevanjem. Uporaba posameznih vrst transportnih sistemov bo seveda odvisna tudi od geografskih danosti, podnebnih in vremenskih razmer ter kulturnih in drugih socialnih razmer v določenem okolju.

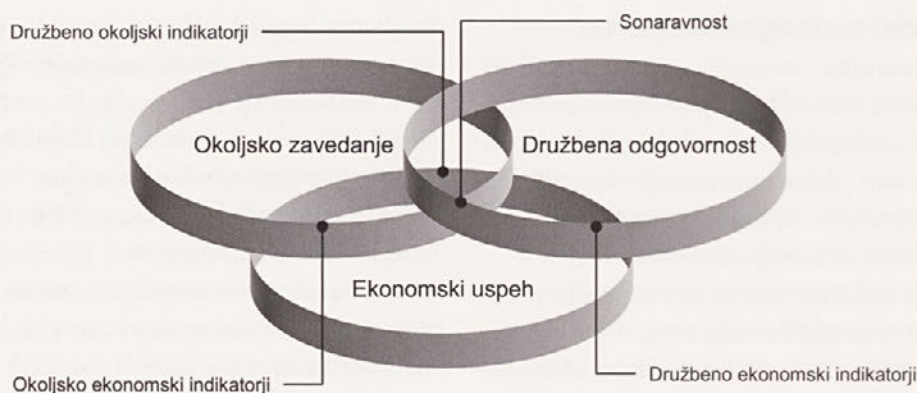
Na področju varnosti transportnih sistemov bodo aktivnosti usmerjene predvsem v zmanjšanje usodnih in težkih poškodb ter zmanjšanje kraj in poškodb vozil in tovora. Varnost je osnovna vre-

dnota moderne družbe in kot taka stalno prisotna tudi v avtomobilski industriji. Vprašanje varnosti dejansko ni več vprašanje, ampak obveza v vseh novih generacijah vozil. Cilji niso usmerjeni le v izboljševanje varnosti potnikov v vozilih, temveč tudi zagotavljanju večje varnosti drugih udeležencev v prometu, predvsem pešcev in kolesarjev. Posebno pozornost namenjajo novim aktivnim in pasivnim varnostnim sistemom, ki bodo zagotavljali boljšo varnost najbolj ranljivih udeležencev prometa.

Vsi ti izzivi zahtevajo sistemski pristop tako pri razvoju vozil kot tudi cestne infrastrukture, transportnih storitev in energijskih virov. Da bi ohranili in še povečali konkurenčnost evropske in s tem tudi slovenske avtomobilske industrije na globalnem trgu, bodo morali biti evropski proizvodni sistemi še učinkovitejši. To bomo dosegli z izboljšanim upravljanjem in organizacijo ključnih družbenih dejavnikov:

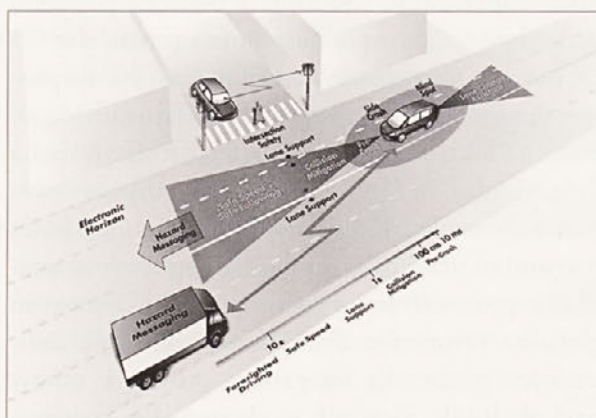
- okoljsko zavedanje, ki vključuje emisije in onesnaženje, surovine, proizvodnjo ter energijo in mobilnost,
- družbena odgovornost, ki vsebuje socialne kompetence, enake možnosti, raznolikost in človeške pravice, ter
- ekonomski uspeh, pri katerem spremljamo konsistentno donosno rast, povrnitev investicij, stroške lastništva in dobiček iz poslovanja.

Družbenookoljski indikatorji v cestnem prometu bodo v bodoče vplivali na področje zdravja in varnosti (na primer manj nesreč pomeni manj poškodb in krajše zdravljenje), na področje regulativ in zakonodaje (na primer novi Euro NCAP varnostni standardi) ter na klimatske spremembe in krizno upravljanje. Odražali se bodo na področju izobraževanja in usposabljanja (na primer vse večje potrebe po visokotehnoloških kadrih), na promociji zaposlitev v avtomobilski industriji, vplivali bodo na lokalne ekonomije in podjetništvo ter na dvig socialne in življenjske ravni v skupnosti. Na področju okoljskoekonomskih indikatorjev bodo pomembni učinkovita izraba virov, globalno upravljanje proizvodnje ter energetska učinkovitost in globalno ravnotežje. Kombinacija vseh treh indikatorjev predstavlja integrirani pristop k obravnavi okoljskih, socialnih in ekonomskih izzivov v

globalni avtomobilski industriji in logističnih procesih s ciljem dolgoročne sonaravne rasti.

- energije v bodočem transportu,
- hibridizacija pogonov v cestnem transportu,
- sonaravni transportni sistemi: zeleni, varni in učinkoviti koridorji,
- evropski tehnološki in proizvodni koncept za električna vozila,
- varen cestni transport,
- integriran sistem mestne mobilnosti,
- vedenje in pričakovanja uporabnikov cest,
- gibek (angl. *resilient*) transport glede na klimatske spremembe ter
- evropski avtobusni sistem prihodnosti.

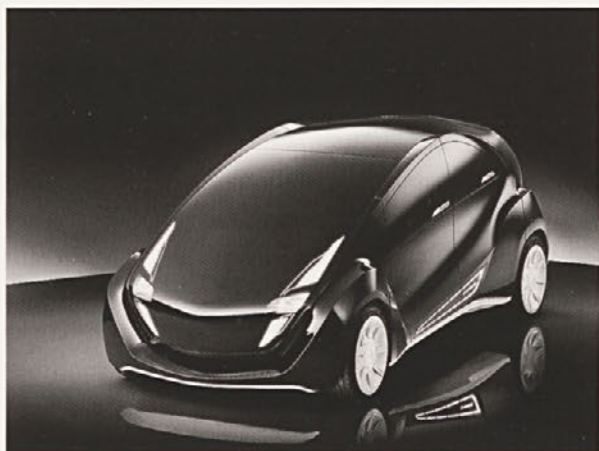
Slovenske razvojne prioritete

Cilj partnerstva SiEVA je združevanje znanja, kompetenc, potencialov in razvojne infrastrukture za razvoj novih rešitev na področju naprednih motorjev z notranjim izgorevanjem, hibridizacije in elektrifikacije vozil, varnosti in udobja ter proizvodne odličnosti. Z vključevanjem v slovenska in mednarodna združenja bo SiEVA ustvarila mrežo povezav pri izmenjavi in pridobivanju novih znanj. Z vrhunsko opremljenostjo in koncentracijo razvojnih kapacitet se bodo sodelujoči partnerji v Evropi in svetu pozicionirali kot pomembni razvojni in predrazvojni dobavitelji globalnim proizvajalcem vozil. Vizija partnerstva SiEVA je ustvariti vodilno razvojno jedro slovenske avtomobilske industrije, ki bo z inovativnimi, konkurenčnimi in prebojnimi rešitvami za globalni trg povezovalo in podpiralo partnerje v razvoju njihovih kompetenc. Rešitve bodo namenjene vgradnji v oko

lju prijazna vozila vodilnih evropskih in svetovnih blagovnih znamk. Ključne vsebine programa razvojnega centra SiEVA obsegajo razvoj, analizo, sledenje globalnim trendom ter druge podporne aktivnosti na naslednjih področjih:

- konstrukcije električnih strojev za električna vozila (EV) in hibridna vozila (HV),
- arhitekture pogonskih sistemov električnih in hibridnih pogonov ter mehatronskih alternativnih rešitev z nadgradnjo funkcionalnosti,
- topologije močnostnih elektronskih pretvornikov,
- algoritmi električnih krmiljenih pogonov,
- pomožni elektromehanski pogonski sistemi v vozilih,
- varnost in udobje voznika in potnikov v potniškem prostoru,
- varnost pešcev in kolesarjev,
- mehatronski sklopi za povečanje varnosti in udobja,
- novi visokotrnostni materiali pri izdelkih iz pločevine, cevi in žic,
- tehnologije na nivoju izmenjave informacij in energije,
- novi materiali na področju električnih strojev,
- viri električne energije za EV in HV,
- ekonomski vplivi na poslovanje partnerskih podjetij in
- neposredni in posredni vplivi na družbo in na okolje.

TPV ima v partnerstvu pomemben delež, hkrati pa je prevzela vodilno vlogo pri razvoju sedežev, vzglavnikov in drugih delov, ki povečujejo varnost in udobje potnikov v vozilih nove generacije. Prav tako ima TPV pomembno vlogo pri prenosu inženirskega in poslovnega znanja med industrijskimi partnerji ter slovenskimi inštitucijami znanja, še posebej fakultetami, ki se razvijajo v okviru novomeškega visokošolskega prostora. Pri tem ima še posebej mesto Fakulteta za industrijski inženiring v Novem mestu z novim visokošolskim programom Inženiring in vozila.

Partnerstvo SiEVA si je za cilj postavilo sinergijski ekološki varni avtomobil, izdelan iz sestavnih delov, razvitih v Sloveniji.

Sklep

Torej, kdo je največji frajer v mestu? Voznik z največjim, najbolj hrupnim in smrdljivim avtomobilom prav gotovo ne več. Zmagovalec bo ta, ki bo znal voziti sonaravno ter svoje vozne potrebe in navade prilagoditi okolju, socialnim potrebam in ekonomskim zmožnostim. Po omenjenem dogodku na prehodu za pešce me sin večkrat opomni z vprašanjem, ali sem ali nisem frajer. Še posebej, ko sediva v avtu in pazljivo spremlja mojo vožnjo.

Gospodarska kriza je že marsikomu pomagala k razmisleku v tej smeri. Marsikateri voznik, ki se danes odloči za novo vozilo, ne gleda več na velikost in število »konjev«, pomembnejša je poraba in ekonomičnost. Marsikdo se odloči in raje vzame zase »pravo številko« avtomobila. Namesto, da vozi celo dvakrat prevelik avto, tak voznik raje enkrat na leto privije na streho prtljažnik ali pa pripne lahko tovorno prikolico. Ali pa si enostavno sposodi kombinirano vozilo. Pa smo že pri ekološko prijazni vožnji, pri konceptu modularnih vozil, pri smotrnem načrtovanju poti, izposoji in skupni uporabi vozil.

Pogled znanosti na razvoj jugovzhodne regije

Iskanje razvojnih priložnosti je vse pogostejše predmet akademskih študij tudi z namenom, da bi se v Sloveniji spodbujalo nastajanje regij znanja, inovativnosti in uspešnosti. V tem procesu je pomemben prenos znanja in dela v skupne programe s pomočjo podpornih ustanov kot tudi način povezovanja in medsebojnega sodelovanja v posamezni regiji. Oblika sodelovanja je odvisna od projektov in želja sodelujočih in je lahko specializacija, kooperacija ali samo za vsak primer posebej določena sinergija. Bistveno je, da se s sodelovanjem poveča konkurenčnost ponudbe in ustvarja medsebojno zaupanje sodelujočih. Kot opozarja lani izdana knjiga *Inovativna jedra v regionalnem razvoju*¹ avtorjev Franeta Adama, Ane Hafner, Daneta Podmenika, Darka Podmenika, Boruta Rončeviča, Urše Šinkovec in Ane Vojvodić, mora biti pristop k temu strateškemu procesu prilagojen specifičnemu regijskemu položaju in njegovi dinamiki.

Omenjeni avtorji so kot indikatorje in elemente za gradnjo regionalnega inovacijskega sistema opredelili človeške vire ter ekonomske vidike.

Preglednice kažejo, da je osrednja slovenska regija najbogatejša s človeškimi viri in zato tudi najuspešnejša v razvoju. Jugovzhodna regija ima indeks delovne migracije 90,5 (osrednja regija 122,6), stopnjo prostih delovnih mest 0,5, stopnjo registrirane brezposelnosti 6,3 (Slovenija 6,7), stopnjo dolgotrajne brezposelnosti 3,5 in 6,9 odstotka brezposelnih z višjo in visokošolsko izobrazbo (Slovenija 10,3). V Sloveniji je 22,6 odstotka prebivalcev s terciarno izobrazbo, v naši regiji pa 20,1 odstotka, toda brez izobrazbe imamo 22,7 odstotka prebivalstva, medtem ko jih ima Slovenija le 18 odstotkov. V Sloveniji so štiri univerze, od teh ni v naši regiji nobene. Od 62

visokošolskih zavodov jih je v regiji šest, vsi so samostojni in neorganizirani v univerzo. Od 112.718 študentov v državi jih je 8.270 iz jugovzhodne regije, dobra polovica od teh je študentk. Bruto domači izdatki za raziskovalno-razvojno dejavnost so znašali v regiji 12,6 odstotka in glede teh je bil prispevek države najnižji od vseh regij. Izdatki so nastali skoraj v celoti v poslovnem sektorju, medtem ko jih v državnem, visokošolskem in zasebnem skoraj ni bilo. Prav tako je v naši regiji pretežni del raziskovalcev v poslovnem sektorju (249 in štirje v visokošolskem sektorju) v nasprotju z osrednjo regijo, kjer je zaposlena večina raziskovalcev, in to v državnem sektorju. V Sloveniji je 186 podpornih ustanov, ki povezujejo sodelovanje znotraj regij, od tega jih je v jugovzhodni regiji osem, in sicer območne organizacije, zbornica in razvojni center. Regija sploh nima v svojem podpornem okolju društva inovatorjev, inkubatorjev, pisarn za prenos tehnologije, tehnološkega parka, grozda, platforme, tehnološkega centra, centra odličnosti in tehnološke mreže, ni ne poslovnih angelov² in ne skladov rizičnega kapitala. V letu 2007 je Slovenija imela podeljenih 255, jugovzhodna regija pa 21 patentov.

Med ekonomskimi vidiki je pomemben razvoj podjetništva. Med letoma 2004 in 2006 se je v Sloveniji število podjetij povečalo za 2.206, od tega v jugovzhodni regiji le za 23. Bruto domači proizvod na prebivalca je znašal leta 2007 v državi 17.123 evrov, v jugovzhodni regiji pa 15.938 evrov, kar je 4.503 evrov več kot leta 2003. Rast je skoraj enaka kot v državi, kar ne nakazuje upanja, da bomo državno povprečje

¹ Inovativna jedra v regionalnem razvoju, Vega, Ljubljana 2010.

² Tako se imenujejo podporniki podjetnikov, ki verjamejo v uspeh inovacij. Svetovno znani poslovni angel je bil Owens, ki je pri kragujevski Crveni zastavi na ta način pridobil lastništvo njenih patentov. V Sloveniji je izraz najprej povzel Jože Vilfan, ki je izdal revijo Podjetnik in je avtor nagrade Gazele.

v naši regiji kdaj dosegli. Tudi vseh bruto naložb je kar polovica v osrednji regiji. Z inovacijo izdelka ali postopka se v Sloveniji ponaša 35 odstotkov podjetij in na tem povprečju je tudi stanje v jugovzhodni regiji. Gospodarska samovzdržnost je najugodnejša v osrednji regiji, ki je ekonomsko najmočnejša in njen družbeni bruto proizvod na prebivalca kar 43 odstotkov višji od slovenskega (24.600 evrov). Naša regija je po mnenju avtorjev omenjene knjige na tem področju v kritičnem položaju, ker je na začetku novega tisočletja kar štiri leta nazadovala v razvoju. V primerjavi z drugimi v ekonomski konkurenčnosti, investicijski intenzivnosti, pri migracijah in trajnih presežkih brezposelnih. V regiji je zaradi nizkih bruto plač nizka tudi podlaga za dohodnino. Njene prednostne naloge so zato izboljšanje prometne dostopnosti do večjih središč, razvoj lokalnih oskrbnih in zaposlitvenih središč, ponujanje cenejših zemljišč za gospodarske dejavnosti in poselitve, razvoj podjetništva, prestrukturiranje kmetijstva, razvoj turizma in čezmejno sodelovanje.

Ali imamo na voljo mehanizme, ki bi pospešili aktiviranje sedanjih virov in oblikovanje inovativnega okolja v regijah? Avtorji menijo, da k temu lahko bistveno pripomore ustanovitev manjšega števila pokrajin kot delno avtonomnih upravnih enot, ki bi posredovale med občinami in državo. V bistveno večji meri je treba povezovati kreativno strokovno kadre v potencialno razvojno jedro, ki bo sposobno določiti razvojne prioritete, prepoznati konkurenčne tržne niše in s tem panoge oziroma podjetja, v katera je treba vlagati ter vanje usmerjati tuje investitorje. Pri strateškem načrtovanju izobraževalnih in produkcijskih središč regije je lahko močna opora izobrazbena struktura mlade populacije.

Jugovzhodna regija izstopa z nadpovprečno visokim deležem nezaposlenih mladih diplomantov med vsemi nezaposlenimi s VII. stopnjo izobrazbe, čeprav je njena štipendijska politika v povprečju enaka drugim regijam. Izbrani akterji regijskega inovacijskega sistema jugovzhodne regije so avtorje opozorili na neskladen razvoj različnih področij, kot na primer neenakomeren razvoj gospodarstva v primerjavi z razvojem specifičnega znanja. Stanje strokovnega znanja v regiji ne ustreza in ne zadostuje potrebam gospodarstva. Kot obetavno akterji poudarjajo zgledno sodelovanje med visokotehnološkimi podjetji in

visokošolskimi zavodi z namenom, da bi se v regiji zmanjšal primanjkljaj strokovnih kompetenc in preprečeval beg možganov. Okolje regije je naklonjeno inovacijam in grozdenju. Regija ima potenciale za svoj razvojni in inovativni preboj. Akterji ga vidijo v sodelovanju Gospodarske zbornice Dolenjske in Bele krajine (GZDBK), univerzitetnoraziskovalnih središč in Razvojnega centra. Avtorji kot tretjega inovativnega akterja v regiji vidijo velika podjetja avtomobilske proizvodnje in naravoslovja oziroma farmacije, ki spodbuja grozdenje. Po mnenju vprašanih ima dolensko-belokranjsko območje zmožnosti preboja tudi zaradi jasno začrtane usmeritve regije k določenim ciljem razvoja v naravoslovnih in tehniških znanostih. Regiji pa primanjkuje povezanost kreativnih regijskih akterjev na lokalni ravni. Lokalne oblasti že imajo nekaj skupnih projektov, med katerimi je univerzitetni kampus največ obetajoča priložnost. Pomembno je sodelovanje občin s podjetji in zato je nekaj pobud prevzela GZDBK. Pisari knjige niso zadovoljni z vlogo države v regionalnem razvoju in ocenjujejo lastno pobudo za koristnejšo. Kritično so se opredelili do državnih razvojnih ustanov in do javnih državnih razpisov, ki so zapleteni, pri črpanju evropskih sredstev tudi birokratski.

Avtorji knjige *Inovativna jedra v regionalnem razvoju* so zbrali veliko pomembnih informacij o težavah, napakah in uspehih razvoja slovenskih regij. Marsikdaj problematiko osvetljujejo tudi s primerjavami z drugimi članicami Evropske unije. Njihovi zaključki so nedvoumni. Razvoj regije je pogojen s skupnimi projekti povezanih inovativnih ljudi, ki so strokovno kompetentni. Uspeh gospodarstva in skupnih projektov je odvisen od razvitosti podpornih državnih, visokošolskih in zasebnih ustanov pa tudi organizacij civilne družbe. Regije morajo dobiti svoje upravne pravice, da bodo zmožne sprejemati obveznosti in da bodo odgovorne za razvoj, ki ga je nujno pospeševati, sicer mlade generacije ne morejo razvijati svojih delovnih sposobnosti. Brez pospešenega razvoja domače regije bodo težili proti osrednji slovenski regiji, ki jo bogati predvsem državni proračun.

Neva Kebe Khrin, fotografija iz serije *MENTOR*, prijatelj, heroj, 2011, fotografija

GORAN MILOVANOVIC

Kostanjeviška galerija na beneškem Umetniškem bienalu

Mirko Bratuša, Grelci za vroča čustva, Galerija A+A – slovenska predstavitev na 54. beneškem Umetnostnem bienalu. Komisarka dr. Nadja Zgonik, producent Galerija Božidarja Jakca Kostanjevica na Krki, sodelavca: Jasna Hribernik (avtorski video), Jaka Šimenc (luč).

Beneški bienale, ena največjih in najstarejših manifestacij sodobne likovne umetnosti v svetu, že od samega začetka temelji na pregledu nacionalnih umetnosti; le-to ima zapisano tako rekoč že v svoji preambuli. Začel se je namreč z resolucijo mestnega sveta daljnjega 1893. leta, s katero so hoteli ustanoviti 'bienalo nacionalno umetniško razstavo', s katero bi počastili srebrno obletnico svojega kralja Umberta I. in njegove žene Margarete Savojske. Idejo so uresničili dve leti kasneje, tako je prva manifestacija svoja vrata odprla 30. aprila 1895 in od takrat z izjemo obdobja prve svetovne vojne, ko je svoja vrata zaprla za šest let (bienala ni bilo med letoma 1916 in 1918), poteka vse do danes. Po letu 1907 so se v parku Giardini začele gradnje prvih stalnih nacionalnih paviljonov, ki so jih postavile Belgija, Francija, Madžarska, Nemčija, Rusija, Švedska in Velika Britanija. Leta 1938 je vrata odprl tudi Jugoslovanski paviljon, v katerem je s svojimi predstavniki nastopala tudi Slovenija.

Od začetka je manifestacija sicer zamenjala kar nekaj organizacijskih konceptov in s tem ter premišljenim kulturnim marketingom obdržala primat v svetovnem merilu. Tako smo lahko ob koncu septembra brali, da je letošnji, 54. bienale, do takrat obiskalo preko 251.000 obiskovalcev, kar je v primerjavi z zadnjo manifestacijo iz leta 2009 13 odstotkov več, in ne smemo pozabiti, da sta

do konca leta še dva meseca. V duhu potrošniške družbe in lansiranja umetniškega turizma so organizatorji letos zabeležili še več rekordov. Na letošnjem bienalu sodeluje s svojimi predstavniki kar 89 držav, kar je za ducat več kot dve leti pred tem. Nekaj je povratnic, Andora, Savdska Arabija, Bangladeš in Haiti pa so države novinke. Poleg nacionalnih paviljonov v Giardinih in osrednje kurirane razstave v Arsenalu je bienale skozi vse poletje spremljalo še 37 spremljevalnih dogodkov. Predsednik bienala Paolo Baratta je zato manifestacijo metaforično imenoval kar vetrovni stroj, ki vsaki dve leti strese gozd, odkriva prikrite resnice in daje moč ter svetlobo za novi vznik, hkrati pa drugačen pogled na znane veje in stara debla.

Osrednja tema bienala 2011, ki jo je izbrala direktorica, ugledna in izjemno uveljavljena švicarska kuratorica Bice Curiger, je bila naslovljena ILUMInacije in je v sebi prepletala dva vidika. Najprej svetlobo, pomemben likovni element, v fizičnem in simbolnem smislu, zaradi česar je v razstavo vključila tudi tri dela slikarskega mojstra 16. stoletja Tintoretta, ki je bil znan kot slikar luči. Drugi konceptualni pomen je črpal iz semantične strukture besede, ki vsebuje nacionalnost. Curigerjeva je v svojem konceptu spodbujala medsebojne izmenjave in poskušala najti odgovore na pet vprašanj o identiteti in pripadnosti. Zanimalo jo je, ali je umetniška skupnost narod. Koliko različnih narodnosti čuti znotraj sebe? Kje se počuti doma? Ali prihodnost govori angleško ali kako drugače? Če bi bila umetnost narod, kaj bi bilo zapisano v njeni ustavi? Odgovori presegajo nacionalno uokvirjenost in so po njenih besedah panorama kolektivne misli o identiteti.

Slovenijo je v nacionalnem paviljonu, ki ga ponovno gosti Galerija A+A v Benetkah, zastopal ki-

par Mirko Bratuša s projektom *Grelci za vroča čustva*, ki ga je nacionalni komisiji, kot enega izmed prispelih osmih prijav, predlagala Galerija Božidarja Jakca iz Kostanjevice na Krki, temeljila pa je na izjemno uspešni ambientalni postavitvi razstave *Hipokriti* v nekdanji samostanski cerkvi omenjene galerije v lanski jeseni.

Bratuša je s svojim prepoznavnim izraznim slogom v slovenskem kiparstvu prisoten od začetka devetdesetih let preteklega stoletja. Diplomiral je na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje (ALUO) v Ljubljani in se zatem izpopolnjeval v Nemčiji pri profesorjih Leu Kornbrustu in Tonyju Craggu. Podiplomski študij je končal na ALUO v Ljubljani pri profesorju Luju Vodopivcu. Poučuje na Pedagoški fakulteti v Ljubljani na oddelku za likovno pedagogiko. Leta 2005 je prejel nagrado zlata ptica in leta 2006 nagrado Prešernovega sklada.

Že s postavitvijo v nekdanji samostanski cerkvi v Kostanjevici je Bratuša izpostavil svoj pronicljivi in ironično kritični duh ter izjemno senzibilnost do historične arhitekture prostora. Tako je brezčasne antropomorfne figure uspel vključiti v prostor celo do te mere, da so jih mnogi zaznavali kot njegov sestavni del. Nekoliko sta izstopali zgolj dve v osrednji prostor postavljeni figuri, ki sta z minimalnim premikanjem posameznih delov tvorili avro nedotakljivosti in samozadostnosti, obenem pa sta delovali fluidno kot historičen privid v času. Popoln kontrast temu je tvorilo sedem vstavljenih keramičnih skulptur, diskretno skritih za stebri. Njihova statična zamaknjenost je preprosto dajala občutek popolne otopelosti, ki je bila dodatno podkrepljena z vizualno zlitostjo okamnelega prostora, toda hkrati je umetniku uspelo vsaki figuri vliti toliko karakternosti, da so se v prostoru materializirali njihovi pogledi, dodatno komunikacijsko podkrepljeni s povezovalno instalacijo med njimi in osrednjima figurama. Gledalec, ujet med njihove poglede, je naenkrat prešel iz pasivne vloge voajerja, ki je opazoval igro dveh v prezbiteriju, v aktivno vlogo, v vlogo tistega, v katerega so uperjeni pogledi. Dodatno je Bratuša ta odnos dosegel s hoteno taktilnostjo skulptur, zato je v njih vgradil grelce in jih izenačil s temperaturo človeškega telesa. To je seveda spremenilo tudi gledal-

čevo pozicijo do umetnine, saj iz distanciranega in pasivnega pogleda nezavedno prešel v dejavnega akterja, ki z dotiki razvija intimen odnos do dela ter se postavlja znotraj umetniške postavitve.

Po izboru za Beneški bienale je Bratuša takoj trčil v problem te specifične postavitve v Kostanjevici, ki se jo seveda ne da zgolj prenesti v drug prostor, še najmanj v klasičen razstavišni prostor tipa bele kocke, seveda pa tak prenos ne bi bil niti smiseln. Galerija A+A v Benetkah, ki za časa bienala služi kot nacionalni paviljon Slovenije, pa je obenem tudi v veliki meri neprimerna za kompleksne likovne postavitve. Toda Bratuša je še enkrat več izkazal svoj (za kiparja sicer več kot potreben) občutek za obvladovanje prostorskega volumna in inkorporirane objekte. Te je podobno kot v Kostanjevici povezal do te mere, da tvorijo zapleteno, a povezujočo enotno strukturo v prostoru. Umetnika tako pravzaprav postane ves prostor. Kot osnovo je za beneški razstavni prostor vzel štiri monumentalne keramične skulpture iz Kostanjevice, ki pa jim je namenil popolnoma diametralno vlogo. Niso več diskretno zamaknjene figure, ki držijo prostor v napetosti z dialogom pogledov, temveč so na pedestal (ta učinek dodatno tvori izložbeno okno razstavišča, ki vabi s pogledi od zunaj) postavljene in s sojem luči obsijane figure, ki tvorijo karakternost glavnih igralcev. So tako rekoč objekti, toda objekti z mankom, saj od ali do vsake figure posebej vodijo instalacijske cevi, ki jim odvzemajo pozicijo samozadostne vloge. Objekti nosijo historični spomin kostanjeviške postavitve, ki je dodatno podkrepljena z avtorskim videom Jasne Hribernik. Ta vloga osrednjih skulptur nekako še podkrepi in podvaja z vizualnim učinkom, ki steni, na katero ga projicirajo in na kateri je tudi realen prehod v drug prostor (kontraplan te postavitve), iluzionistično doda haptično izkušnjo kamnitega kostanjeviškega prostora. Hkrati pa se ta video, kot tudi osvetlitev teh štirih skulptur – delo še enega uveljavljenega umetnika, svetlobnega oblikovalca Jake Šimenca, ki s svojim delom zgoraj opisano vlogo štirih figur kot glavnih protagonistov pomembno podkrepi – vsebinsko, direktno kot konotativno navezuje tudi na osrednjo temo ILUMInacije, ki jo je razpisala Curigerjeva. Kljub popolnoma novi idejni zasnovi je Bratuša v nave-

zavi z razstavo *Hipokriti* tudi v *Grelcih za vroča čustva* ohranil dualizem in soodvisnost instaliranih figur. Ta vezni člen in s tem tudi soodvisnost je dosegel z vegetabilno oblikovanimi skulpturami, ki jih je poimenoval *Grelci*. Te je umestil v zgornji prostor, ki sekundarnost nakazuje že s svojo arhitekturno umestitvijo. *Grelci* so v sistemu sicer vitalnega pomena, a je njihova vloga konstantnega dela namenoma v drugem planu. V *Grelce* je namreč vgrajena toplotna črpalka, ki jih ohlaja, ob tem pridelano toploto pa skozi instalacijo odvaja

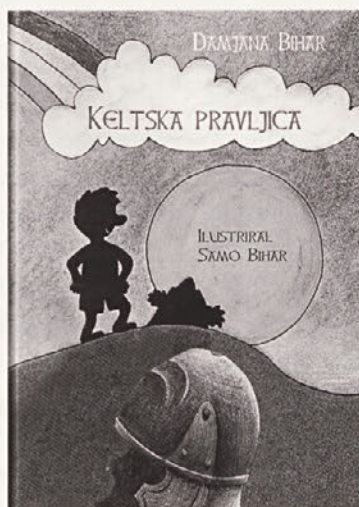
v sistem in s tem ogreva *Hipokrite*. Njihova hipokritskost se tako odraža v večnem izkoriščanju, ki pa ga gledalec razkrinka šele takrat, ko se vrne iz »zaodrja«. Ta Bratuševa kompleksna dramaturška igra je podkrepljena še z igro luči, ki *Grelce* pušča v modro hladni industrijski svetlobi, medtem ko so *Hipokriti* v soju luči. Zato so, vsaj na primarni ravni, v njih uprti vsi pogledi. To pa v sebi ne nosi zgolj semantične igre besed, kot jo je z ILUMINACIJO zastavila osrednja kuratorica, temveč je izjemno kompleksen odsev časa.

MARICA ŠKORJANEC

Prijazni pravljичni svet Damjane Bihar

Novomeška pisateljica Damjana Bihar je lani v samozaložbi izdala kar tri slikanice, *Keltska pravljica*, *Medvedje novo vozilo* in *Na krilih prijateljstva*, ki po videzu spominjajo na izdaje belgijske založbe Uitgeverij Clavis. Ilustrirala sta jih avtorčina sinova, Samo in Filip Bihar. Avtorja se izrazno razlikujeta, kar vpliva na enovitost, saj so nekatere ilustracije močne, izrazite in spominjajo na animiran film, pri drugih pa prevladuje nežnejši, lirski ton.

Predlani je pisateljica izdala knjižico *Mavrično mesto*, posvečeno »vsem mavričnim ljudem – tistim, ki to že ste, in tistim, ki boste to šele postali«, njen prvenec *Piknik ob jezeru* pa je nastal že pred dobrim desetletjem. Pravljíčarski ugodni letini in dobri žetvi se je pridružila še prva nagrada, ki jo je občina avstrijskega mesta Schwanenstadt po mednarodnem natečaju za najboljšo dvojezično pravljico lani prisodila Biharjevi za zgodbo *Sanjam, da*

sem sonce – Ich Traume die Sonne zu sein.

Sporočilo *Mavričnega mesta* je usklajeno z milenijskimi cilji, ki poudarjajo človeške vrednote: spoštovanje, strpnost, prijateljstvo, sprejemanje razlik med ljudmi, boj proti revščini in izkoriščanju ter skrb za naravo. V prijetnem, humorno obarvanem slogu sta v deželi za trizobo koničasto goro upodobljeni dve sovražni mesti, Belo mesto in Črno mesto. V Belem mestu so samo bele muce,

bele cvetlice, bele ptice; svetlolasi otroci se igrajo Belo lilijo, v Črnem mestu živijo črne muce, letajo črni metulji, črne ptice, črnelasi otroci pa se igrajo igrico o črnem možu. Otroci se med sabo pretepaajo, tudi odrasli se prepirajo in mečejo kamenje drug v drugega, povsod na obrobju pa je mnogo revnih nesrečnih ljudi, ki jih nihče ne mara. Obe mesti sta utrujeni od sovraštva. Aluzija na slovensko stvarnost z dedno delitvijo na bele in črne je zaznavna,

vendar ostaja blaga in nevsiljiva. Župana mest se brezuspešno posvetujeta, kako bi pomagala svojim ljudem, da bi se izvlekli iz stisk, ki jih je zakrivila sovražnost, in končno v senci košate lipe odigrata partijo šaha. Saj je tukaj delitev belih in črnih najbolj vidna. Sledi alegorična razrešitev, namesto Jeze in drugih negativcev župana najameta nove svetovalce, na čelu z Dobroto, vendar tudi ti niso složni med seboj. Uspeh bi gradil tovarne, Modrost pa svari pred onesnaževanjem okolja in skrunitvijo narave. Tu pravljичnost izgublja svoje značilnosti in prehaja v realizem. Šele skupna nesreča – povodenj in potres – poveže obe mesti in njune prebivalce, izbriše razlike in ustvari oranžno mesto.

Poudarjanje vrednot, naštevanje gesel v duhu avtogenega treninga – miren sem, strpen sem, radodaren sem in še mnogo drugih – pripoved obremenjuje in razbija pravljіčni svet, saj je za otroke abstrakten in težko razumljiv. To resnoba ob besedilu uspešno blažijo ilustracije, ki s stripovskim zamahom razelektrijo imperative, na primer, jezno namrščeni možakar z dvignjenim lesenim kladivom ob cesti pribija prometni znak z napisom MIREN SEM.

Keltska pravljica, v kateri kamen pripoveduje dečku Galu o nekdanjih prebivalcih Keltih, izkopaninah in arheoloških najdiščih, je duhovit poklon vrhunskim dosežkom novomeških arheologov, hkrati pa nevsiljiv pouk skozi zgodbo o keltškem fantiču Divjakoliksi. Tako Gal spoznava, kakšna so bila keltska bivališča, kako so se Kelti oblačili in krasili, kamen mu pripoveduje o njihovih predmetih in orožju, kajti: »Kamni smo tisti, ki arheologom govorimo, kje in kako so ljudje nekoč živeli.«

Medvedje novo vozilo je pravzaprav družinska zgodba, ki je najbrž rasla iz pravljice za lahko noč. V njej nastopa medvedja družina s tremi mladici. Ker jim je stari voz – beri avto – premajhen, se odločijo za novo vozilo. Pridobitve so vsi veseli, vendar je na koncu izpostavljen očetov nauk, da se na stvari ne smemo preveč navezati, saj sta mnogo pomembnejša medsebojno razumevanje in družinska sreča.

Najgloblje sporočilo vsebuje pravljica *Na krilih prijateljstva*. Dogaja se v labodjem svetu, dom malega laboda Snežka pa je iz vodnih rastlin, dračja in slame spleteno gnezdo ob domači reki. Andersenova pravljica o grdem malem račku je gotovo botrovala pri navdihu za nastanek te zgodbe, vendar je njeno težišče zelo odmaknjeno od Andersenovega. Grdi mali raček je žrtev zaradi svoje drugačnosti, vsega trpljenja ga odreši sprememba, ko tudi on postane ponosna bela ptica. (Andersenova aristokratska teorija: »Ni pomembno, da si doma na račem dvorišču, ampak to, da si se izvalil iz labodjega jajca.«)

Mali junak pisateljice Biharjeve ne zbuja samo sočutja ali celo pomilovanja, ampak je tudi sam dejaven. Snežek ni grdi labod, ki ga vsi zaničujejo in preganjajo. Je sicer drugačen. Ker slabo vidi, je neroden in nima prijateljev, vendar globoko čustveno in čuteče dojema vse pojave v svetu, ki ga obdaja. V svojem družinskem gnezdu z mamo in očetom preživlja varno otroštvo, čeprav tudi labodjo družino ogrožajo sovražniki in prizadenejo nesreče, najbolj izguba hčerke Snežke, ki jo najdejo mrtvo na produ, kjer je morda umrla zaradi zastrupljenega zraka ali vode. Snežek zna v svoji osamljenosti prisluhniti najtišjemu nežnemu glasu, komaj vidni ličinki med listjem, ki ga prijazno prijateljsko ogovori. Šibkejši je vedno bolj ogrožen in sam, zato se Snežko odloči, da bo varoval svojo novo prijateljico. V splošnem hrupu in prepiru, podivjanem pasjem laježu ter krakanju vran se vsi trudijo, da bi preglasili ves svet. Ko so vsa bitja vedno bolj nesrečna, mu glasek svetuje: »Pojdi in naredi kaj dobrega.« Mali labod začne z majhnimi dejavnimi spreminjati svet. Reši čebelo, ki se utaplja, pomiri dve račji družini, ki se prepirata za svoj prostor ob reki. »Tu je dovolj prostora za vse ... Poglejte reko – ona kar teče ... Sonce sije na vse ... Rože cvetijo in dišijo za vse enako.«

Konec zgodbe je himnično privzdignjen, liričen. Po vsem strahu in negotovosti, ki jo občuti Snežko, ko se njegova mala prijateljica zabubi, doživita prijatelja veliko preobrazbo. Iz bube se izleže prelep metuljček, Snežek pa odraste v veličastnega laboda. Po dolgem molku, ki pa ni nem, saj »če si dovolj tiho, lahko slišiš misli in želje«, se lahko prijatelja spet pogovarjata. Metuljček se pridruži metuljemu plesu, beli labod pa z drugimi pticami poleti proti soncu. »Tako sem jaz, mali labod, poletel v veliki svet in s pogledom objel vse: živali, rastline in ljudi. Prešinila me je misel, kako je pravzaprav lepo skupaj živeti – vi pri meni in jaz pri vas!«

Pravljice Damjane Bihar so sodobne, namenjene današnjim otrokom, z željo, da bi jih opozarjale na vrednote, ki so v površnem in površinskem svetu prezrte in zamolčane. Odkrivajo jim drobne skrivnosti življenja, naravne lepote in opozarjajo na fi-

zično in duhovno ogroženost okolja, v katerem bivamo. Približati jih žele samim sebi. Ta zvrst je danes v mladinski literaturi redka, saj prevladujejo predvsem trije tipi, grozljive zgodbe s priljubljenimi vampirji in drugimi pošastmi, pretirano poučne štorije z dvignjenim pedagoškim prstom in klovnsko zabavne »pravljice«, ki ščegetajo po podplatih, kot da se morajo sodobni otroci neprestano valjati od smeha in zabavnih dogodivščin, kar je prav taka zmota kot prepričanje, da je rdeči nosek najboljšo zdravilo za vse bolne otroke.

Biharjeva – mati štirih otrok – ima dolgoletne vzgojne in pravljčarske izkušnje, z njimi in s svojim subtilnim pripovednim darom je in upam, da bo tudi v prihodnje bogatila slovensko književnost za otroke.

GORAN MILOVANOVIĆ

Neskončna potovanja

Neskončna potovanja, razstava del Janka Orača, Koroška galerija likovnih umetnosti Slovenj Gradec, 30. junij – 27. julij 2011.

Na razstavi v prenovljenem in trenutno enem boljših razstavnih prostorov Slovenije, v veliki dvorani Koroške galerije likovnih umetnosti Slovenj Gradec, se je novomeški slikar Janko Orač predstavil z nizom del, ki so nastala v obdobju zadnjih dveh let namensko za omenjeni razstavni prostor, peščica slik, s katerimi je nazorno vizualiziral rahle spremembe in nenehen razvoj njegove stilne transformacije, pa je bila v okviru razstave *Plastenja* (2008) predstavljena že v Dolenjskem muzeju v Novem mestu.

Oračev umetniški opus tudi po tej razstavi ostaja že skoraj dve desetletji izrazito v polju modernizma, natančneje abstraktnega ekspresionizma. V njem Orač s karakterno potezo in z zanj značilnimi barvami, v prepletu silne notranje eruptivne slikarske sile, podkrepljene z nenehnim teoretičnim študijem, gradi osebni slikarski arhipelag. V širšem pomenu in s pomočjo avtorjevih znakovnih ideogramov lahko osnovni motivni smoter Oračevega slikarstva pogojno lociramo še vedno v polje upodabljanja krajine (na to pogosto nakazujejo tudi naslovi del), a pogosto le na način paradigmatične metafore. Namreč krajina pri Oraču, kljub občasnim mimetičnim referencam predmetnega, že dolgo ni zgolj in samo upodabljanje robnih prostorov, temveč ponotranjeno stanje duha, ki seže

tako v kompleksnost časa v prostoru kot prostora v času, pri tem pa ves čas zaobjema osnovna ontološka vprašanja. V razstavljenih delih ostaja prepoznaven tudi v kompleksnem razponu barvne palete, v zadnjih ciklih pa je nekoliko razširil variacije umetniške poteze, kjer se slojevitim barvnim nanosom, gestualnim potezam in minuciozno dodanim risarskim detajlom pridružuje akcijsko slikarstvo ter sledovi geometrijske abstrakcije. Oračev kolorizem zadnjih let, s tehnološko značilnim slojevitim nanašanjem barvnih tonov, s katerimi gradi kompozicijsko strukturo slikovnega polja, kompleksno odraža avtorjev slikarski značaj in določa njegov osebni rokopolis, ki ga pogosto podaja bodisi v samostojnem formatu ali pa kombiniranega v obliki diptihov, triptihov, raznih sestavljanek in tudi v poslikanih objektih. Pri svojem delu uporablja različne formate slik, pogosti so tudi manjši, kjer pride do izraza zgoščenost čutnih vtisov, kjer je avtor še posebej prepričljiv. Značilnost njegovih podoživljenih abstrahiranih krajin je premišljeno grajenje likovnega polja z barvno tonaliteto. To mojstrsko obvladovanje optičnih učinkov pri graditvi slikovnega polja se kaže tudi pri Oračevih postavitvah razstav. Sintezo prostora in umeščenih del poskuša doseči tako, da posamezna slika ohranja svojo primarno vlogo nosilke uresničene avtorjeve ideje, obenem pa postane konstruktivni del ambientalnega doživetja v prostoru.

Koncept slovenjegraške postavitve lahko strnemo v označbo pogled na mikrokozmos makrokozmosa, pri čemer z mikrokozmosom mislimo na čutno-razumska spoznanja narave, ki jih Orač črpa iz svoje podzavestne zakladnice naravnih podob in jih upodablja kot notranji odmev, ki se je, tudi fizično na razstavi, na koncu iztekel v vprašanja o razsežnostih prostora in časa. Razstavo je namreč 'odprlo' delo *Zeleni diptih* (2011), ki odraža Oračevo primarno asociativno navezanost na v otroštvu izoblikovani habitus, na tisto zemljsko zasnovo, ki v zeleno modrih hladnih barvah asociativno odraža vso silnost štajerske pokrajine, tam okrog njegovih rodniških krajev. Na teh Oračevih slikah pogosto najdemo tudi sledi likov ali pa arhitekturnih in krajinskih elementov, kot so silhueta hriba, reke in podobno, vendar le-ti nimajo upodobitvene funkcije, temveč zgolj znakovno,

Odprtje Oračeve razstave v slovenjegraški galeriji, v ozadju njegovi Vrtovi univerzuma. (Foto: Blaž Orač)

krivanja ali odkrivanja posameznih slojev.

Ob sliki *Kresovi I.* (2010), pri kateri je bila med platni mediteranskega žarečega kolorita kot fizična pregrada umeščena prizma v hladnem, modrem tonu, smo lahko sledili njegovemu namenu prehoda iz dvodimenzionalnega objekta v likovno obravnavo celotnega prostora. Interakcija slik s slikarskimi predmeti v prostoru razširi slikarsko polje in deluje ambientalno, hkrati pa v neki meri usmerja in nadzoruje gledalčevo vidno polje. Zaradi narave dela kot reliefa je v tem delu prehod v prostor še precej blag, bistveno bolj otipljiv občutek dojetja prostora pa je umetnik ponudil s serijo poslikanih monolitnih prizem, ki so bile kot objekti umeščene v prostor in s tem konstruktivni del ambientalnega doživetja. Tak način predstavitve slikarskih del kot tudi Oračeva barvitost kažeta na to, da je slikarju morda nekoliko bližje evropska smer abstraktnega ekspresionizma, tu predvsem mislim na krog slikarjev, zbranih okrog šole v St. Ivesu (na primer Ben Nicholson, Roger Hilton in drugi).

V prepletu s tem korpusom del, kjer bilo še mogoče določiti avtorjevo kompleksno igro med površino in globino, med materialno prezenco in iluzijo, kot odrazom prostora, pa je bilo v nekaj naslednjih delih moč opaziti, da Orača prostor zanima veliko širše kot celoten univerzum, torej kot brezmejno polje prostora in časa. Umetnik vanj stopa z monokromnimi modrimi platni, v katere vključuje linearne mrežne strukture, skozi katere pronica barvni nanos, ki tvorijo naglo poglabljanje prostora. S tem umetnik v delu sto-

pnjuje ploskovno napetost in notranjo dinamiko prostora, pri čemer s svojo konkretno geometrijsko strukturo pripomore k izrazitejšemu občutku prostora. Z dinamično in razgibano ureditvijo ploskve ta dela nekoliko spominjajo na stvaritve nizozemskega umetnika Thea van Doesburga, ki je strogost geometrijske forme nasproti Mondrianu le nekoliko razrahljal, a seveda še vedno ostaja znotraj konvencionalnih form, skozi katere pronikajo omenjeni barvni nanosi.

Oraču odmik od tega omogoči že naslednji niz nasičenih slik, s katerim se nekoliko bolj nasloni na izrazni korpus idej, iz katerih je črpala ameriška šola abstraktnega ekspresionizma, predvsem mislim na Jacksona Pollocka in Willema de Kooninga. Z nekaj deli, izvedenimi v maniri akcijskega slikanja, Orač vpluje v kozmos, kjer seveda na delujejo sile gravitacije, zato tudi ni prostora za kakršnekoli asociativne figuralne silhuete, ki se na prejšnjih delih še pojavljajo. Ta dela so hkrati

služila tudi kot uvod v sestavljeno kompozicijo, postavljeno na čelno steno razstavišča, na kateri so poslikane krožne površine s temnim ozadjem zidu tvorile likovno celoto. Kompozicija *Vrtovi univerzuma* (2010 – 2011), pri katerih je sintetizirana umetnikova prepoznavna izrazna poetika z enciklopedičnim naborom asociativnih nastavkov modernizma. Ta lahko služi tudi kot prava učna ura moderne umetnosti. Znotraj njih lahko najdemo Delaunayeva sonca in lune, forme Jeana Arpa, lebdeče predmete Joana Mirója, že omenjene dinamične mreže Thea van Doesburga, Pollockovo tehniko vlivanja in kapljanja, in še bi lahko naštevali. In kolikor je po modernistični doktrini to plod umetnikove podzavestne sfere, bi se prav lahko dotaknili Jungove sinhronicitete v kolektivnem nezavednem. To Oračevo sestavljeno sliko odlično opisuje tudi stavek Roberta Motherwella, ki je svoje početje opisal kot *potovanje v noč, nič ne vemo kam ...*

BOŠTJAN PUCELJ

Fotopub 2011 – Zasebno oko

**Pregled razstav Fotopuba 2011,
25. – 30. julij, Novo mesto.**

Festival Fotopub, ki ga novomeški zavod Lokal-Patriot prireja od leta 2001, vsako poletje ponudi ustvarjalno nabit teden, namenjen fotografom ne glede na poletno soparico ali dež. Poleg tega so obiskovalcem namenjene projekcije, razstave, simpozij in osebna srečanja s svetovnimi imeni, ki ustvarjajo slikovno-medijsko podobo našega časa. Ta bi bil brez fotografije zelo prikrajšan. Če samo pomislimo, da ima skoraj vsaka priročna naprava tipalo za fotografiranje, to veliko pove o fotografiji. Telefon, prenosnik, ura, avto, teodolit. Vse te naprave imajo vgrajeno fotografsko funkcijo kot obvezno opremo. Lahko

se zgodi, da naprav, ki so namenjene izključno fotografiranju, množično sploh ne bomo potrebovali. Pa vendar je za ustvarjalnega fotografa pomembna končna fotografija in ne naprava.

Festival Fotopub se je usmeril v dokumentarno fotografijo, kar pomeni, da obiskovalci doživijo vpogled v resnično fotografsko izpoved. Seveda hitro pridemo do prve zadrege, kaj pomeni resničnost. Kot vsaka umetnost je tudi fotografski medij poln skrivnosti, nedorečenosti, dvomljivosti in iskrenosti. Že samo izrez, ki ga fotograf izbere v iskalu fotoaparata, prikroji dejanskost. Vsekakor zelo zapletena situacija.

Namen Fotopuba je poudariti sporočilnost zgodb, komuniciranje med gledalcem in ustvarjalcem. To velja tudi za fotografske razstave, ki so bile posejane

po starem jedru Novega mesta, v galerijah in zunaj teh. Umetniški vodja festivala, Nizozemec Chris de Bode, je za letošnje vodilo izbral temo Zasebno oko. Nekakšno rdečo nit vseh festivalskih dogodkov, izbor petih Fotopubovih razstav pa je pokazal različne poglede v družbo. Omenjena tema je tudi naslavljala čas razpetosti med javnostjo in zasebnostjo.

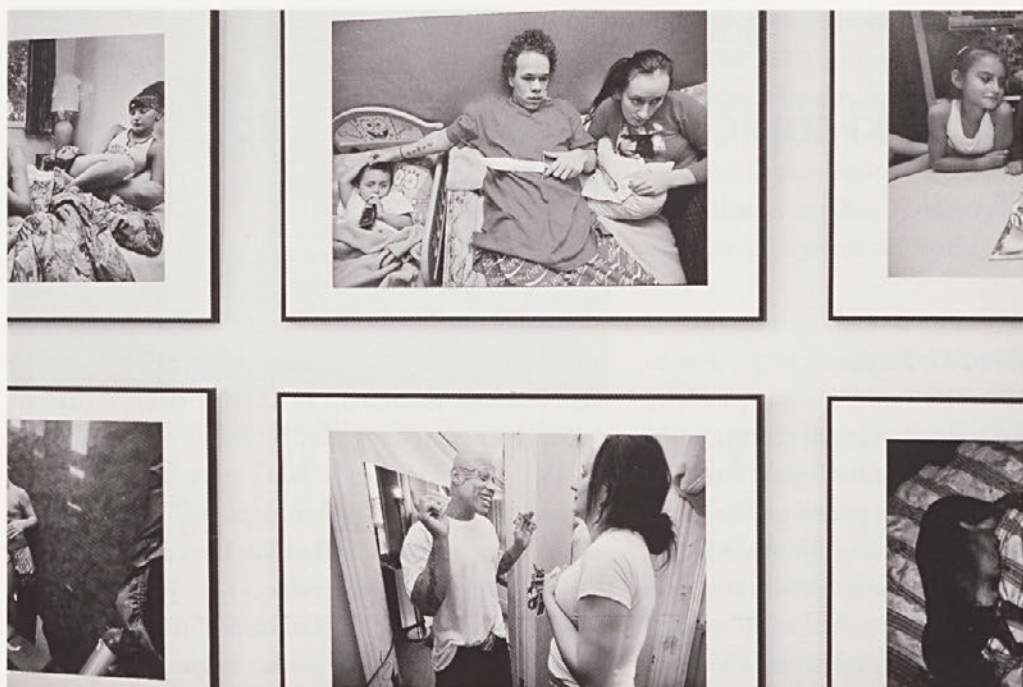
V galeriji Simulaker so izobesili razstavo *Zavetišča* nizozemskega fotografa Henka Wildschuta. Razstava, na kateri so bile fotografije brez okvirjev in z žeblički pribite na galerijske zidove, je na bežen pogled delovala hladno in dolgočasno. Ko je obiskovalec stopal od fotografije do fotografije, pa je počasi začutil tesnobo in brezupno zgodbo popotnikov. Preproste fotografije šotorov so razkrile vso tragedijo sodobnih migrantov, ki v bližini francoskega pristaniškega mesta Calais čakajo na priložnost za pobeg v Veliko Britanijo. Gre za begunce iz Iraka, Afganistana, Pakistana, Eritreje, Somalije, Sudana, Nigerije in druge, ki upajo na boljše življenje izven svoje domovine. Topografske podobe šotorov, ki za nosilno ogrodje večinoma uporabljajo drevje, so delovale kot neka kšne instalacije sodobne umetnosti. Interierji so bili prazni, fotografirani brez stanovalcev, in so delovali kot oglasne podobe za spletno prodajo stanovanj. Šotori iz odej, kartona, polivinila ali odpadnega materiala ponujajo začasna zavetišča v vremensko neugodnih razmerah. Postavljeni so ilegalno, čez noč, a vendar skrbno urejeni, čisti in do potankosti dodelani. Avtor je brez klišejskih podob sporočal zgodbe o nasilju, strahovih, željah, pogumu, žalosti in napetosti. Skozi drobnarije na teh veliko formatnih fotografijah je bila poustvarjena tragična pot popotnikov, ki jih nihče ne sprejeme z odprtimi rokami. Zgodba je nastajala od leta 2005, lani pa je izšla enako naslovljena monografija.

V Jakčevem domu so pripravili dve razstavi, prvo v obliki ustaljene postavitve, drugo pa kot instalacijo v obliki večmedijske predstavitve. Ameriška fotografinja Brenda Ann Kenneally je začela fotografirati pri svojih tridesetih. Navdihnili jo je knjiga o Diane Arbus in njena uporaba fotografije kot dela življenja. Arbusova je povezala fotografijo in svet okoli nje, podobno pa se je počutila avtorica, ki fotografijo dojema na način povezovanja. Postala je novinarka in pripoveduje o zgodbah z velikimi socialnimi vprašanji. To so neskončne zgodbe o istih ljudeh še dolgo

potem, ko se izčrpajo vse možne objave v časopisu. S tem ne služi zgolj novinarstvu, ampak poskuša razvozlati lastno življenje. Poskuša si odgovoriti na vprašanja, zakaj se počuti izključeno, zakaj obstaja ločevalna razredna struktura in emocionalna ločitev, ki je skladna z razrednimi kazalci, ali zakaj razredni kazalci razdelijo ljudi po predalih, to sem jaz in to so oni. Najprej je fotografirala družine v newyorškem Brooklynu. Njeni črno-beli portreti mladih parov, ljudi pod vplivom mamil, mladih nosečnic ali mater z majhnimi otroki prikazujejo nasilna in boleča življenja. Tako že dve desetletji poroča o revščini v Združenih državah Amerike, zadnjih sedem let pa iz mesta Troy, kjer obiskuje prehodni dom brezdomk in zlorabljenih žensk, imenovan YWCA. Na razstavi je predstavila štiri ločene zgodbe posameznice, ki imajo – vsaka v svojem zaokroženem mikro svetu – podobne eksistencialne probleme. Raziskuje ljubezen, ki je na prvi pogled nedoumljiva, saj se opazovalec težko osvobodi pogleda na raztrgana stanovanja. Kot pravi Kenneallyjeva, so te ženske izgubile ljubezen kot posledico smrti, zapuščenosti ali izpetosti. Tem ženskam predstavlja romantika najboljše zdravilo, pa čeprav le v majhnih odmerkih neuresničene fantazije. Posamezne fotografije ne dovoljujejo misli o romantiki. Dnevna soba. Posnetek večerne družinske idile pred televizorjem, ko se v roki mladega moškega sveti velik nož, medtem ko gre z desno roko nežno skozi lase otroka v stajici. Spalnica. Na eni strani ženska roka globoko v zadrugi hlač njene partnerice, na drugi pa ročica predšolskega otroka, ki se želi priviti k svoji materi z odpeto zadrgo. Širokokotni posnetki drug za drugim razgaljajo razsežnost problema, dlani na ljudeh pa kažejo željo, strast in tesnobo. Razstavo je avtorica naslovlila *Dekleta s severa, vezi mesta Collar*.

Uroš Abram je multivizijo *Photo Viva* zastavil kot raziskovanje gledalca znotraj dokumentacije kiparskega simpozija Forma viva v Kostanjevici na Krki. Gledalca je vspodbudil, da si sam pripoveduje zgodbo, ki ga zanima. Na monitorju, občutljivim za dotik, je ta sproti izbiral, kateremu ustvarjalcu ali stvari bo sledil. Multivizija je bila postavljena v meddverju Jakčevega doma.

Razstava fotografa Justina Maxona z naslovom *Umiri se ... dihaj ... samo to življenje* je bila sestavljena iz dveh delov v atriju Knjižarne Goga. Oba sklopa sta govorila o avtorjevi »grešni« preteklosti, saj je

S fotografske razstave Brende Ann Kenneally.
(Foto: Boštjan Pucelj)

ustvarjanje njegova samoterapija. Kot najstnik je bil namreč zasvojen, kot je opisal, z zlobnimi substancami. Njegove fotografije so sestavljene iz dveh prekrivajočih se posnetkov. Avtor tako ustvarja kaos ali red, odvisno pač od opazovalčevega gledišča. Maxon se je v življenju znašel na razpotju. Bil je tujec v lastnem življenju, in ko je prišel na odločilno križišče, se je vrnil vase, da bi razdrobljene koščke postavil nazaj na pravo mesto.

Fotografsko zgodbo o lokalnem fotografu Cvetku Tramtetu, znanim kot *Fotko*¹, so prireditelji festivala postavili v hodnik novomeškega frančiškanskega samostana. Fotkova usoda in življenje sta bila prikazana skozi posnetke drobnarij, ki domujejo v njegovi rojstni hiši, kjer še vedno živi. Pozabljen je ostal nekje na koncu vasi, v času, ki ga več ni.

Razstave Fotopuba 2011 so vsaka s svojim pogledom odslikale naslovno temo festivala. Avtorji so s svojim osebnim pristopom pokazali spoštovanje in dostojanstvo do obrobni problemov, pri katerih se je lažje obrniti stran, kot pa se z njimi ubadati. Čeprav so bile zgodbe lokalne ali zelo omejene, so bile po drugi strani še kako globalne. Tudi podoba raz-

stav je bila izvirna. Posamezne fotografije so bile na različnih vrstah papirja, različno uokvirjene in postavljene, kar je napredek v dosednji Fotopubovi razstavnici zasnovi. Drugačna podoba je zgodbam dodala novo razsežnost in izvirnost, razstave pa je spremljal izvirni katalog.

Poleg opisanih pa so v sklopu festivala pripravili še dve razstavi. Prvo so za nagrado zmagovalcu Četrtrkovne nagrade, francoskemu ustvarjalcu Jeanu Cristopheu, izobesili v kavarnici Pri slonu, druga pa je bila namenjena zmagovalcem fotografske izkušnje 2011, mednarodnega natečaja mladih fotografov v okviru Dni evropske kulturne dediščine, ki ga prireja Svet Evrope in vrsto let usmerja španski Generalitat de Catalunya. Natečaj vključuje več kot 50 držav, leta 1998 pa se mu je priključila še Slovenija. Slovenski organizator Fotografske izkušnje je zavod Lokal-Patriot, ki od leta 2002 nadaljuje tradicijo, ki jo je začela nekdanja Uprava RS za kulturno dediščino pri Ministrstvu za kulturo.

Za likovno opremo tokratne Rasti je uredništvo izbralo fotografije razstav Fotopuba 2011.

¹ Avtor omenjene razstave je avtor zapisa Boštjan Pucelj.
(Opomba urednika)

Rokokojski čopič glasbenih restavratorjev

Festival Seviq Brežice 2011.

Španski ansambel Capella de Ministrers je bil letos prvi, ki je odrinil z brega festivala v Brežicah in zapolnil prvo umetniško in poustvarjalno zarezo v programski shemi. Tudi letošnji spored je bil sestavljen kot vsi prejšnji z večjo razumnostjo in izbirčnostjo vabil ansamblom in solistom, podprtih s strokovnim evropskim razgledom. Pa letos s še nekoliko večjo širino v iskanju novih glasbenih prizorišč, ki so doslej bolj samevala. Izlake, Bogenšperk in prav na robu pomurske ravnice naš največji grad Grad so že takšne nove bucike v festivalni blazinici.

Zvesta srenja obiskovalcev festivala stare glasbe je za začetek odrinila v cerkev Imena Marijinega v Dobovi. Tam je že omenjeni španski ansambel uvrstil v svoj spored poezijo in liturgijo srednjeveške Španije ter dal celoti naslov *Madre de Deus*. Odlični interpreti so skrbno izbirali in izbrali spored, sestavljen iz del dragocenih zbirk španskih glasbenih kodeksov od 12. do 15. stoletja, ob kar darežljivi akustiki cerkvene ladje pa so blesteli predvsem z odlično sopranistko Pilar Esteban.

V pravoslavni cerkvi sv. Cirila in Metoda v Ljubljani je kot naslednji v nizu nastopil ansambel iz Srbije v zasedbi Tatjana Ristić, Dragan Pejović, Viktor Ljujić, Zoran Tesić in Zoran Drašković. V spored so uvrstili bizantinsko pravoslavno petje s kar široko duhovno prostornino kot umetniško skladno pripoved ob prelepih freskah in obisku poslušalcev, ki jih sakralni prostor kar ni mogel sprejeti še več. Uživali smo ob glasbi in petju, ki ne pride prav pogosto do slovenskih ušes.

V dvorani Barbara ob gradu Mokrice je svoj nastop podpisal francoski ansambel La Ca d'Oro s sporedom sonat Carla Philippa Emanuela Bacha.

Francoski ansambel je do kraja napel lok glasbe zelo znanega skladatelja iz družine Bach. Muzikološka definicija, da je glasba omenjenega skladatelja »občutenjski« slog, je bila z njim kar pravnja.

Tudi belgijski ansambel Capilla Flamenca, ki je nastopil v cerkvi sv. Mihaela v Črni vasi na Barju, je poslušalcem na stežaj odprl vrata. Njegov nastop je bil pravo odkritje skladateljev in njihovih del, ponudil pa je dražljiva glasbo in petje, do katerih ne zmoremo drugače kot s spokojno zbranostjo.

Kot zadnji v julijskem programskem delu je nastopil ansambel Ars Longa s Kube, ki ima v Brežicah že skoraj svoj festivalni abonma. Prav vsi njegovi interpreti so kot iz enega kosa. Člani Ars Longe ne igrajo, temveč se pogovarjajo in glasbene besede jemljejo drug drugemu iz ust. To je bilo še najbolj opazno ob unikatni izvedbi kvinteta Luigi Boccherinija in v stavku Fandango s kastanjeta-mi. Odličen je bil tenorist, enkratni čelist s svilenim flažoletno streno, pa violistka, ki je v Fandangu z besedami Garcie Lorce vodila kar pravi plesni pogovor. Ars Longa je ansambel z gensko tabulaturo in radoživostjo igre, ki kar povsod prehaja v scenski nastop.

Za njim je obiskovalce Seviqca čakalo vabilo, da obiščejo Valvasorjevo kapelo v Izlahah pri Zagorju ob Savi. Tam sta s sporedom od Vivaldija do Bacha nastopila angleški violinist Simon Standage in s pedalnim čembalom Dalibor Miklavčič. Interpreti svojstvenega pogleda in motrenja, Miklavčič pa tudi z graditeljsko sposobnostjo iskanja zvočne duše čembala. Ožji prostor kapele sta kar razmaknila do skoraj katedralnega zvočnega prostora.

Grajska vrata so letos odprli tudi v Slovenski Bistrici, kjer je z glasbeno besedo Vivaldija in Händla nastopil hrvaški ansambel Camerata Garestin. S čustvenim petjem in jasno izgovarjavo besedil je zelo v ospredju odlična sopranistka Ivana

Camerata Garestin po nastopu na gradu Pišece. (Foto: Rasto Božič)

Lazar. Ansambel se uspešno vzpenja, kar utegne postati stalnica na njihovi razvojni krivulji, ki pelje do vrhunskosti. Camerata Garestin je v okviru Seviqca nastopila tudi na gradu Pišece.

Poljski ansambel Silva Rerum je nastopil na gradu Grad v krajinskem parku Goričko, ki s takšnimi nastopi dobiya tudi glasbeno restavratorsko pomensko simetralo. Ansambel je nastopil s programsko iztočnico glasbene umetnosti med Bachom in poljskim kraljem 18. stoletja. Spet kot poustvarjalni koagulat med instrumentalno in kantatno dvojnostjo. Izvedbe so bile slovansko tople in navdušujoče, saj ansambel dobro ve, iz kakšnega gnezda je.

Prav tak glasbeno restavratorski je bil nastop madžarskega ansambla Ensemble Marquise v viteški dvorani gradu Pišece. Ansambel je z globokim poklonom v kostumih kar popeljal v svoj rokokojski salon. Predstavil je dialog z glasbo omenjenega galantnega obdobja in njegovih navad. Skozi odrsko in kostumsko živahnost je pripravil celovit glasbeno scenski ekvilibrij oziroma nastop, kakršnih je v scensko dramaturški nameri brežiškega festivala še vedno premalo.

Nastop ansambla Nova Schola Labacensis pa je prinesel programski tektonski premik. V cerkvi Matere Božje na Zaplazu je pripravil glasbeno potovanje z ribo Faroniko. Umetniški vodja tega domačega ansambla je Boris Šinigoj, sopranistka Tadeja Pance pa je pela tako iskreno, kot znajo le z ljudskim izročilom temeljito seznanjeni poustvarjalci.

Francoski ansambel Les Ambassadeurs je bil zadnji, ki je v dvorani turjaškega gradu povabil za

zadnje letošnje glasbeno omizje. Natančno je določil umetniško in poustvarjalno lego skladateljem iz notne mape nemškega Dresdna. Je ansambel popolnega zlitja skupnih umetniških pogledov in zloščene kultiviranosti. Prinesel je resnični višek festivalnega zvoka, mednarodnega umetniškega ozvočenja in pomena. Vodi ga Alexis Kossenko.

Tudi letošnji festival stare glasbe Seviqc Brežice se je kar prehitro končal. Tudi tokrat z mero, posebnim programskim krojem, izrezom in izvedbeno zanimivo programsko borduro. In seveda mednarodnim ter domačim mimohodom ansamblov ter solistov s široko razgrnjenega zemljevida. Festival z izvirnim portretom, pa tudi kakšnim novim obrazom v dosedanji galeriji glasbene intonacije. Njegovi koncerti so bili povsod dobro obiskani, kar priča, da njegova glasba bolj kot kdajkoli živi kot del sodobnega časa in korespondence.

Muzeji in spomin

Okrogla miza Muzeji in spomin, Galerija likovnih samorastnikov Trebnje, 27. september 2011.

V trebanjski galeriji so z okroglo mizo *Muzeji in spomin* končali niz predavanj o kulturni dediščini. Gostje so bili dr. Andrej Smrekar (muzejski svetnik, zaposlen v Narodni galeriji, član etične komisije ICOM Slovenija in predsednik Slovenskega muzejskega društva), Helena Rožman (muzejska svetovalka, zaposlena v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki in predsednica Slovenskega etnološkega društva), mag. Dušan Štepec (konservatorski svetovalec območne službe Zavoda za varstvo kulturne dediščine Novo mesto) in Alenka Lamovšek (upraviteljica Jurjeve domačije na Občinah pri Trebnjem). Izhodišče srečanja je bila kulturna dediščina kot temelj lokalne in nacionalne identitete, med poglavitnimi problemi pa so izpostavili razmerje med stroko, državo in lokalnimi skupnostmi, ki bi morale priti do učinkovitega sistema vzdrževanja kulturne dediščine.

Po Smrekarjevem mnenju bi bilo nujno razmišljati o reorganizaciji muzejev in muzejskega sistema. »V drugi polovici osemdesetih let preteklega stoletja je bilo financiranje, ki je bilo prej razdeljeno na pol-pol med lokalno skupnostjo in državo, preneseno na državo v celoti, in to z utemeljitvijo, da je to začasna rešitev – toliko da se zavaruje v muzejih zbrana dediščina – in da bomo potem razvili nek nov model, ki pa ga nismo. Ta začasna rešitev traja zdaj že več kot trideset let. Državna muzejska mreža postane potem en precej velik tudi birokratski aparat, nek mastodont, ki se zelo težko giblje in ki sam zelo težko reagira na vse tiste iniciative, ki jih naša skupnost muzejskih delavcev premore in poskuša uveljavljati v svojih institucijah,« je izpostavil. Zato bi se morali dogovoriti o novem načinu vzdrževanja dediščine, ki

pa nikakor ne sme biti zgolj stvar države. Prav tako je potreben celovit pogled na dediščino, ki jo bo zajel v celoti. »Spoznavati smo začeli, da je delitev na matične muzejske stroke v današnjem času neučinkovita, kajti preveč dediščine se nam izmuzne v špranjah med njimi,« je ob tem pojasnil.

Muzeji pri nas so se različno prilagodili razmeram in potrebam sodobnega časa. »Naši kolegi na različnih koncih so precej uspešni, sledijo sodobnim potrebam in sodobnim tendencam v muzejski dejavnosti. Bi si pa seveda želeli več teže našega dela v javnosti, kajti muzeji nenazadnje predstavljajo družbene vrednote,« je še poudaril Smrekar.

Po mnenju Rožmanove razumemo danes kulturno dediščino zelo široko, »tudi kot ekonomsko, prostorsko in družbeno kategorijo in ne le kot ozko nosilko nekih religioznih, narodnostnih ali estetskih vrednot. Dostopnost, poznavanje, razumevanje in varstvo dediščine služijo samopotrjevanju, predvsem na lokalnem nivoju. Vsaka družbena skupina ima tako pravico do umestitve v lastno zgodovinsko, družbeno in kulturno okolje in pri tem ima ravno dediščina lahko odločilno vlogo. Dediščina tako postaja družbeno povezovalna prвина na ravni lokalnih skupnosti in regij,« je med drugim dejala. Ko je primerjala ohranjanje prostora v Sloveniji s tujino, je ugotovila, da v tujini v starejših objektih predvsem živijo, zato jih sproti obnavljajo in zaradi tega tudi ostajajo. Pri nas pa imamo drugačna pričakovanja o tem, kje želimo živeti, vzrok za to pa Rožmanova vidi v tem, da imamo kot vsa vzhodna Evropa zaradi zgodovinskih okoliščin, v katerih smo živeli po letu 1945, veliko željo po novem. »Tukaj naša dediščina plačuje nek davek,« je dodala.

Po Štepecem mnenju so pri kulturni dediščini pomembni trije segmenti: država, lokalna skupnost in lastnik dediščine. »Država ima sprejeto resolucijo o nacionalnem programu za kulturo, ki velja do

Dušan Štepec, Helena Rožman, Andrej Smrekar in Alenka Lamovšek na trebanjski okrogli mizi. (Foto: Živa Zakšek)

leta 2011, a manjka strategija varstva kulturne dediščine,« je poudaril in dodal, da je edini izvedbeni program Operativni program krepitve regionalnih razvojnih potencialov za obdobje 2007–2013, ki ga marsikatera lokalna skupnost tudi dejansko izvaja. Država sicer poskuša kulturno politiko na tem področju voditi z določenimi javnimi razpisi kot pomoč lastnikom dediščine.

Če država nima strategije, je težko pričakovati, da bi jo imele lokalne skupnosti, se pa že počasi pojavljajo. Po Štepcvih besedah sta vzorčen primer šentrupertska strategija in vizija, ki delno zajemata tudi področje kulturne dediščine. Pri lokalni skupnosti sta sicer pomembna predvsem dva vidika, in sicer da ima kulturna dediščina poseben pomen pri oblikovanju lokalne in nacionalne identitete ter da kulturna dediščina v sodobnem življenju ne pomeni samo breme, temveč tudi potencial gospodarskega razvoja, predvsem turizma. Pri slednjem je Štepec poudaril, da danes na Dolenjskem praktično ni pametnega produkta, za katerega bi lahko rekli, da je dober primer, kako dediščino uporabiti v turistične namene.

Na področju varstva nepremične kulturne dediščine na ravni lokalne skupnosti Štepec pogrša tudi večja investicijska vlaganja v obnovo kulturne dediščine. Zato se je lotil analize, koliko finančnih sredstev lokalne skupnosti vlagajo v obnovo nepremične kulturne dediščine. Ugotovil je, da večina občin že ima javne razpise, s katerimi poskušajo voditi politiko pomoči lastnikom kulturne dediščine pri prenovah njihovih objektov, se pa še vedno najdejo občine, ki teh razpisov nimajo. Finančni vložki v obnovo so minimalni in so bolj simbolne narave, je še ugotovil.

»Sam se velikokrat sprašujem, v čem je težava: ali v tem, da lokalne skupnosti teh potencialov dediščine ne prepoznajo, ali mogoče v samih lastnikih kulturne dediščine in kulturnih spomenikov, da so pre malo angažirani, da so pasivni in da ne znajo izražati svojih želja in zahtev po neki sistemski ureditvi, da bi na ta način lažje prišli do te finančne pomoči,« se je spraševal. Čeprav je obnova dediščine pogosto zahtevna in draga, pa ni nujno dražja od novogradnje, zato bi po Štepcvem mnenju morala imeti prenova prednost pred novogradnjo. »Na določenih območjih Dolenjske je v zadnjih desetih letih propadlo med deset in dvajset odstotkov nepremične kulturne dediščine. Propada tisto, kar nas najbolj določa v prostoru – podeželska arhitektura, ki je praktično vsem na očeh,« je dodal.

Tretji segment in najpomembnejši dejavnik pri obnovi dediščine, tako Štepec, pa je njen lastnik. »Pozitiven odnos lastnika do dediščine je ključen pri obnovi. Če je lastnik s srcem pri stvari, potem praktično ne rabi konservatorja, ker je pozoren na detajle, ker se potrudi pri izbiri mojstrov, ker pokliče konservatorja in se z njim posvetuje, in ker je zelo ponosen na to, da je obnovil stavbo,« je pojasnil.

Lamovškova je predstavila primer izrabe dediščine na Jurjevi domačiji, ki je kulturno etnološki spomenik lokalnega pomena. Na domačiji potekajo predstavitve različnim starostnim in interesnim skupinam, delavnice, ki so v prvi vrsti namenjene mlajšim, raziskovalna dejavnost, v okviru katere gre za etnološko zbiranje gradiva na terenu, sodelovanja pri različnih projektih, natečajih in sejnih, mentorstva študentom, s čimer ohranjajo stik s stroko in tudi povezujejo različne stroke, aplikacije dediščine v obliki spominkov in razstav, in sicer sodelujejo z 38 rokodelci, ekološkimi kmeti ter drugimi pridelovalci in izdelovalci. »Dediščina je ena velika priložnost. Za njeno primerno izrabo in uporabo so pomembni znanje, prilagodljivost, iznajdljivost in dobro poznavanje terena,« je povedala Lamovškova.

Niz predavanj o kulturni dediščini so v Trebnjem začeli marca s predavanjem Rožmanove o tem, kaj kulturna dediščina sploh je, in nadaljevali maja s predavanjem Štepca in mag. Tanje Mesojedec o ravnanju s kulturno dediščino.

Domoznanstvo in ohranjanje kulturne dediščine

7. strokovno srečanje slovenskih in hrvaških knjižničarjev Knjižnica – igrišče znanja in zabave, Znanje o domu in kulturni zakladi, skriti v knjižnicah, Otočec, 19. in 20. september 2011.

Novomeška knjižnica Mirana Jarca in Mestna knjižnica Ivana Gorana Kovačiča iz Karlovca, ki med drugim hrani 6.500 knjižnih enot v slovenskem jeziku in deluje kot osrednja knjižnica za Slovence na Hrvaškem, pri izvajanju omenjene dejavnosti sodelujeta od leta 1993. Knjižnici sta pred sedmimi leti do takrat plodno sodelovanje sklenili še nadgraditi in začeli izmenjalno prirejati strokovna srečanja *Knjižnica – igrišče znanja in zabave*, na katerih se številni strokovnjaki in strokovnjakinje vsakoletno dotikajo tem in izzivov sodobnega knjižničarstva.

Tema tokratnega srečanja je bila domoznanstvo, kot so menili na Otočcu, pa je to v knjižnicah od nekdaj spoštovana naloga in eno ključnih poslanstev vsake od njih. Vendar pa naloga domoznanstva ni zgolj ohranjanje in zbiranje gradiva, temveč tudi črpanje iz njega, je bilo slišati. Pa še o sodobnih postopkih hrambe, obdelave in digitaliziranja gradiva ter o njegovi posledično vse večji dostopnosti. Hkrati so izmenjali izkušnje, ki bodo koristile predvsem predstavnikom manjših slovenskih knjižnic, ki so se srečanja udeležili v večjem številu.

Otoško strokovno srečanje so prireditelji razdelili na štiri sklope. V okviru prvega, *Teorija domoznanstva, domoznanske dejavnosti in domoznanskega gradiva*, je dr. Daniela Živković z zagrebške Filozofske fakultete opozorila na vpliv informacijsko-komunikacijske tehnologije pri pridobivanju, zbiranju, obdelavi, hrambi in uporabi območnega

gradiva. Dalje je mag. Vlasta Stavbar iz mariborske Univerzitetne knjižnice opisala razvoj domoznanstva na Slovenskem in povedala, da to korenini v slovenskih narodnostnih bojih in znanstvenih prizadevanjih v začetku 20. stoletja. Opozorila je tudi, da slovenske knjižnice hranijo zaklade pisne kulturne dediščine in da sta domoznanstvo ter kulturna dediščina med seboj povezana. Breda Karun iz Zavoda za razvoj knjižnic je nadaljevala, da je kultura postala ekonomska kategorija, saj tovrstna dejavnost predstavlja dobro dvajsetino celotnega evropskega bruto domačega proizvoda, kulturna dediščina pa je hkrati vrednota, ki krepi lokalno identiteto in v manjših okoljih oživlja ter povezuje tamkajšnje skupnosti. Ob tem je izpostavila pomen kulturnih ustanov pri primerni in privlačni predstavitvi kulturne dediščine ter na možnosti, ki jih zanjo predstavljajo sodobni komunikacijski mediji.

V drugem sklopu, *Pridobivanje, urejanje, obdelava in digitalizacija domoznanskega gradiva posebnih zbirk*, je Maja Medic iz novomeške Knjižnice Mirana Jarca predstavila katalogizacijo domoznanskega gradiva v njeni matični knjižnici; Alenka Belan-Simić in Sanja Vukasović-Rogač iz Knjižnice mesta Zagreb pa tamkajšnjo digitalizacijo posebej dragocenega in redkega gradiva, od starih knjig ter rokopisov do glasbenih zapisov. Veronika Potočnik iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani se je dotaknila pomena drobnega tiska. Kot je menila, so vsi tiski, ne glede na vsebino, obliko ali velikost, enako pomembni in jih je treba hraniti, ker že z lastnim obstojem pričajo o času, v katerem so nastali. Drobn tisk skriva realnost in razvoj družbe, saj je nemi pričevalec kulturnega, socialnega in družbenega življenja določenega družbenega sloja v določenem zgodovinskem obdobju, je dejala. Po besedah Dunje Seiter Šverko

Novomeški župan Alojzij Muhič, direktorica Knjižnice Mirana Jarca Claudia Jerina Mestnik in ravnateljica Mestne knjižnice Ivana Gorana Kovačiča v Karlovcu Frida Biščan ob odprtju otoškega srečanja.
(Foto: Rasto Božič)

iz Nacionalne in vseučiliščne knjižnice v Zagrebu pa je kulturna dediščina svojevrstna osebna izkaznica ne glede na to, ali je lokalnega, državnega ali širšega porekla. Z njeno digitalizacijo pa ta dobiva nove vsebine, saj jo je mogoče digitalizirano uporabljati v različnih oblikah, je še menila.

V okviru tretjega sklopa predavanj, *Hranjenje, varovanje in zaščita domoznanskega gradiva in posebnih zbirk*, je dr. Jasna Malešič iz ljubljanske Narodne in univerzitetne knjižnice navedla priporočila za preventivno varovanje gradiva; mag. Alisa Martek iz Hrvaškega državnega arhiva pa je predstavila slabo poznano bogastvo knjižnic hrvaških državnih arhivov in njihovo zaščito. Mag. Kristina Košič Humar iz Mestne knjižnice Ljubljana je na primeru tamkajšnje Slovanske knjižnice govorila o pogojih za trajno varovanje gradiva, Sofija Klarin Zadavec iz Nacionalne in vseučiliščne knjižnice v Zagrebu pa o digitaliziranih starih hrvaških časopisih.

Zadnji sklop predavanj, *Domoznanske zbirke – skriti zaprašen zakladi ali neslutene možnosti njihove uporabe*, je začela vodja posebne zbirke Boga Komelja in domoznanskega oddelka novomeške knjižnice, Darja Peperko Golob. Kot je dejala, domoznansko dejavnost v Knjižnici Mirana Jarca pojmujejo kot skrb za domoznanske dokumente in informacije o njih in iz njih v službi uporabnikom ter kot vsestransko vitalno dejavnost, ki knjižnici omogoča čim bolj naravno možnost vpetosti v širše in ožje okolje, saj je prav to predmet njenega poglavljenega zanimanja in dejavnosti. Osvetlila

je še prehojeno pot novomeškega domoznanstva z močno tradicijo, nato pa predstavila domoznanske projekte, ki jih ob podpori sodobne tehnologije lahko izvajajo. Novomeška knjižnica pa, je dodala, skrbi tudi za kulturno dediščino, hranjeno v knjižnici. Pri njenem oživljanju in ohranjanju za bodoče rodove jo vodi prepričanje, da knjižnične posebne zbirke, lokalne posebnosti, običaji in tradicija niso zanimivi in pomembni le za ožje okolje, temveč predstavljajo del celotne narodne kulturne dediščine in identitete. Poudarila je, da je znanje o domu ob podpori dobro organiziranih in prepoznavnih knjižničnih zbirk temeljna popotnica vsake sodobne knjižnice, ki se zaveda bistva in širine lastnega poslanstva. Za njo so ravnateljica Mestne knjižnice Ivana Gorana Kovačiča iz Karlovca, Frida Biščan, in njena sodelavca, Željko Mavretić ter Vedrana Kovač Vrana, predstavili knjižnično arhitekto; Miran Petrovič iz Knjižnice Ivana Potrča na Ptuju je govoril o domoznanski zbirki njihove knjižnice kot izzivu za prihodnost; Nela Načinović iz Mestne knjižnice in čitalnice v Pulju pa je v predavanju *Črka, slika in čas* spregovorila o projektu, s katerim želijo v puljski knjižnici izdati pesniško-grafično mapo istrskih ustvarjalcev.

Strokovne prispevke srečanja bo novomeška knjižnica do konca leta izdala v posebnem zborniku, srečanje pa bo prihodnje leto vnovič v Karlovcu priredila tamkajšnja knjižnica Ivana Gorana Kovačiča.

V spomin mag. Janeza Kramariča (1934 – 2011)

V torek, 5. julija, je umrl mag. Janez Kramarič, dolgoletni sodnik v Novem mestu in Črnomlju ter sodelavec revije Rast. Kljub temu, da se je rodil v Ljubljani (29. avgusta 1934) in tam preživel svojih prvih pet let, je bila njegova predanost Beli krajini in še posebej Črnomlju neizmerna.

Zanj in njegovo čutenje je bilo ključno, da je šolska leta preživel v Črnomlju, po koncu srednje šole pa se je odpravil na študij v Ljubljano, kjer je leta 1959 zaključil dodiplomski študij prava in nato še leta 1984 magistriral.

Bil je zelo predan človek, zanj polovičarstvo ni bil poznan pojem. Česarkoli se je lotil, se je temu delu popolnoma posvetil, ne glede na to ali je šlo za službene zadeve ali kaj drugega. Strokovni javnosti je bil znan po delu na področju kazenskega prava in prestopništva, toda zagotovo se ga bomo bolj spominjali po njegovem ustvarjalnem opusu na področju kulture, zgodovine, etnologije ...

Že v srednješolskih letih se je začel posvečati kulturi, še bolj pa po koncu študija. Igral in režiral je v domači gledališki skupini. Njegovo zadnje režijsko delo je bila uprizoritev lastnega dramskega dela *Ustanovitev čitalnice v Črnomlju*, ki so ga uprizorili ob praznovanju 140-letnice ustanovitve čitalnice v Črnomlju junija 2008.

Njegovo zavedanje lastne identitete in pripadnost domačemu okolju sta se pokazala tudi v primeru pobude organiziranja črnomaljskega folklornega festivala Jurjevanje. Poleg tega, da je bil eden od njegovih pobudnikov, je bil kar 15 let umetniški vodja te prireditve, ki je postala tradicionalna, v omenjenih letih pa je za Jurjevanje napisal tudi scenarije.

Tudi po upokojitvi se njegovo ustvarjanje ni ustavilo, nasprotno. Svoj prosti čas je namenil raziskovanju zgodovine Bele krajine in Črnomlja, ob

tem pa je skromno priznaval, da sam ni zgodovinar, kar ne zmanjšuje vrednost njegovih del. Ne nazadnje je oral ledino na marsikaterem področju in z zbiranjem virov olajšal delo morebitnim drugim raziskovalcem tega dela zgodovine. Zanj je bilo pomembno, da se trudimo ohranjati skupni spomin na preteklost in posameznike. K takšnemu razmišljanju so ga pripeljali tudi njegovi življenjski nazori – teh tudi skrival, ki so temeljili na spoštovanju tradicionalnih vrednot.

Tudi za časa življenja njegovo delo ni ostalo neopaženo in poleg drugih priznanj ter nagrad so ga leta 2010 imenovali za črnomaljskega častnega občana. Njegov opus je obsežen, kajti bil je neutrujen, vedno je iskal nove izzive in uresničeval načrte, ki si jih je zadal. Žal pa se načrti vedno ne iztečejo po pričakovanjih. Njegovo največje in na žalost neobjavljeno delo je zagotovo *Slovar črnomaljskega narečnega govora*, v katerega je vložil ogromno truda in ga tudi dokončal, toda prezgodnja smrt mu je preprečila objavo. To seveda ne pomeni, da slovar ne bo izdan. Naša dolžnost je, da uresničimo, kar si je Janez Kramarič zadal in izpeljal skoraj do konca. Izpolnili jo bomo, njemu v spomin in za vse, ki bodo čez leta posegali po tem ali po njegovih drugih delih.

Opus Janeza Kramariča:

Knjige:

- Jurjevanje, Bela krajina, Črnomelj 1982.
- Posebno kazenskopravno obravnavanje mlajših polnoletnikov, 1987.
- Župančičeva pot od Dragatuša do Vinice, vodič, 1998.

- Na spolzki brvi: nemi krik, roman, 1998.
- Črnomelj v daljni in bližnji preteklosti, pregled obdobja od prazgodovine do konca II. svetovne vojne, Prispevek k zgodovini Črnomlja, 1999.
- Črnomaljska godba nekdaj in danes, 1999.
- Cerkev sv. Helene pri Zemlju, 2002.
- Spomenik NOB na Gričku v Črnomlju, 2003.
- Cerkev in pokopališče v Vojni vasi: 300 let prve omembe cerkve v črnomaljski župnijski matriki, 2004.
- Črnomaljši v slovenskem narodnem prebujenju, od druge polovice 18. stoletja do osamosvojitve Slovenije, 2005.
- Župnik Leopold Kolbezen in njegove lurške kapelice: naša kulturna dediščina, 2006.
- Mlinska kolesa so obstala: mlini in žage ob Lahinji in Dobličici, 2007.
- Črnomaljska pošta skozi čas: oris nastanka in razvoja Pošte Črnomelj, 2007.

Prispevki v reviji Rast:

- Matija Malešič, slovenski pisatelj, št. 6, 1992.
- Dr. Martin Malnerič: o življenju in delu pravnika, kulturnega zgodovinarja in etnografa, št. 5-6, 1996.
- Freydangov ali Fuchsov dvorec ni Stoničev grad, št. 5-6, 1997.
- Jurij Erazem Črnomaljski in tridesetletna vojna, št. 5, 1998.
- Črnomaljska donatorja: Jakob Stariha (1739 – 1813) in Jakob Stariha (1813 – 1897), ustanovitelja dijaškega stipendijskega sklada, št. 6, 2000.
- Vzpon in padec gospodov Črnomaljskih, št. 3-4, 2001.
- Pogreb Ivana Kromarja leta 1922 v Črnomlju: sokolska manifestacija v luči takratnih političnih dogodkov, št. 5, 2001.
- Začetek šolstva v Črnomlju, št. 1, 2003.
- Črnomaljska učiteljica in prosvetiteljica, št. 3-4, 2004.
- Josipina - Pepca Primožič, učiteljica in prosvetiteljica, št. 12, 2009.
- Odstiranje zabrisanega spomina: Janez Stariha, pomemben Črnomaljec in Belokranjec, št. 3, 2010.
- Članek v monografiji Pozabljena polovica, portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem, 2007.

- Meta Štaudohar (1914 – 2002): vsestransko aktivna in nepozabna poljanska babica, skupaj z Ireno Rožman.
- Nekateri poljudni članki Janeza Kramariča so bili objavljeni tudi Dolenjskem listu, Belokranjcu, Delu ter strokovni članki v Pravni praksi in Pravniku.

ČRNOMLJU*

V Dobličice in Lahinje objemu,
z mostovi tremi zvezan k njih bregovom,
stojiš Črnomelj, mestece predrago,
zavetje varno mnogim že rodovom.

Morile kuge, lakote in vojne
ljudi so tvoje že od vekomaj.
A rod tvoj klen je vsemu kljuboval,
domovini je in tebi zvest ostal.

Griček s Sadežem, stražarja zvesta,
bedita budno nad teboj
in s patronom mestnim svetim Petrom
ohranjata nam mir, spokoj.

Zazvoni zdaj mogočni zvon!
Oznanjaj blagor, mir, svobodo,
prijateljstvo vsem in zvestobo,
ki v srcu dobro mislijo!

* Avtor Janez Kramarič.

IZDAJATELJICA	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Alojzij Muhič
SOIZDAJATELJICE	Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Metlika, Mirna Peč, Mokronog-Trebelno, Semič, Straža, Šentjernej, Šentrupert, Škocjan, Šmarješke Toplice, Trebnje in Žužemberk ter Založba Goga
SVET REVIJE	Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Andreja Brancelj Bednaršek (Metlika), trenutno brez predstavnika (Žužemberk), Marjan Grahut (Šmarješke Toplice), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Dušan Krštinc (Straža), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Mitja Ličen (Knjigarna Goga), Stane Peček (Trebnje in Mokronog-Trebelno), Aleksander Rupena (Mirna Peč), Ida Zagorc (Šentjernej), Jože Zupan (Šentrupert)
UREDNIŠTVO	Rasto Božič (odgovorni urednik, Kultura, Odmevi in odzivi), Ivan Gregorčič (Literatura), Joža Miklič (Družbena vprašanja), Janko Orač (likovni urednik)
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA	Mestna občina Novo mesto, Seidlova 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-253, faks: (07) 39-39-208, el. pošta: rast@novomesto.si
SPLETNA STRAN	kultura.novomesto.si/si/revija-rast/
LEKTOR	Peter Štefančič
NAROČNINA	Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast. Letna naročnina revije znaša 18,80 evra, za pravne osebe 31,30 evra. Ta številka stane v prosti prodaji 4,20 evra. Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
PRISPEVKI	Sprejemajo jih tajništvo revije in uredniki. Napisani naj bodo elektronsko, priporočena dolžina je 20.000 znakov s presledki, Odmevi in odzivi 8000 znakov s presledki, priporočeni format MS Word. Odstopanja od opisanega so možna le po dogovoru z odgovornim urednikom. Vsi prispevki so objavljeni tudi spletno. Nenaročenega gradiva ne vračamo.
NAKLADA	500 izvodov
PRIPRAVA ZA TISK	Studio Enota, Tomaž Grdin

Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odstotka.

Izhaja dvomesečno

PODPORNIKI Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, občine soizdajateljice, Javna agencija za knjigo RS in družba Krka.

Simona Seliškar, fotografija iz serije *DAN NA KMETIJI*, 2011, fotografija

82
RAST
2011

201104410,5

COBISS

KNJIŽNICA JARČA
Posebna zbirka - za mlade

MESTNA OBČINA NOVO MESTO

ISSN 97703536750

9 770353 675002

00136

CENA: 4,20 EUR